ОСВІТА
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

Людмила Коваленко, Ніна Бернадська

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

5 КЛАС

Людмила Коваленко, Ніна Бернадська

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2022

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ЮНИЙ ДРУЖЕ! / ЮНА ПОДРУГО!

У п'ятому класі розширяться твої горизонти вивчення української літератури: ти прочитаєш і твори усної народної творчості, і класиків, і сучасних письменників/письменниць. У текстах постане людське життя й миттєвості існування природи, пригоди і вчинки, настрої, думки, хвилювання та сподівання дорослих і дітей — цілий світ у його різноманітті, привабливості, красі.

Якби ми, авторки цього підручника, поставили запитання «А чи вмієш ти читати?» — воно викликало б у тебе усмішку й здивування. «Звичайно, я вмію читати!» — відповіси. Але прочитати по-справжньому — це значить зрозуміти глибину твору, уловити відтінки думок і почуттів не лише героїв, а й його автора/авторки. Отож умінню осягнути художній твір, його зміст треба вчитися все життя.

Ти можеш заперечити: а як же гаджети, інтернет, комп'ютерні ігри? Як без них? Погоджуємося, що нині вони теж можуть стати в пригоді, якщо ти хочеш старанно оволодіти знаннями з української літератури. Так, у мережі Інтернет можна, скажімо, знайти біографію письменника/письменниці, його/її інтерв'ю тощо. Проте це не скасовує прочитання художнього твору в будь-якому форматі — паперовому чи електронному.

Тож вирушаймо разом у цікаву подорож сторінками літературних творів. Підручник допоможе тобі зробити черговий крок до оволодіння таїною художнього слова. Відтак тобі допоможуть рубрики:

Поміркуй над прочитаним

Збагачуй своє мовлення

Будь уважним/уважною до слова

Література в колі мистецтв

Ти — творча особистість

Твої літературні проєкти

З повагою до тебе і побажанням успіхів у навчанні — авторки підручника

КОПІЮ ПІДРУЧНИКІВ

ПРО ЕНЕРГІЮ СЛОВА Й ДУМКИ

У цьому розділі, друже/подруго, ми поговоримо про силу слова й думки, а також про роль читання у твоєму житті.

Ти, звісно, запитаєш, хто це — ми. Ти — п'ятикласник або п'ятикласниця, а я — Софія Мудрагелівна, лісова сова. Хто зі мною знайомий, каже, до речі, що я незвичайна. Чому? Бо мешкаю разом з авторками твого підручника з української літератури в міській квартирі. Чую всі наукові розмови, захоплююся книжками, які читають мої любі пані. Часто навіть утручаюся в їхні розмови, за що вони жартома називають мене експерткою. Але хай там як, та без перебільшення можу сказати, що знаю майже все. Тому протягом року я хочу з тобою потоваришувати й передати мою мудрість.

Отже, почнімо. Передусім виконай два завдання.

Завдання від Софії Мудрагелівни

1. Наведи приклади зі свого життя, коли ти відчував/відчувала силу слова. Коли воно тебе надихало, підбадьорювало, а коли, навпаки, завдавало прикрощів? Зроби висновок про вплив слів/мови на людину.
   Сформулюй дві-три поради, як потрібно спілкуватися з людьми, і запиши їх у робочий зошит.
2. Чому, на твою думку, художню літературу називають мистецтвом слова?

Художню літературу часто називають *красним письменством* або *мистецтвом слова*. Українське слово *мистецтво* походить від латинського magister, що в перекладі означає *навчитель, начальник*. Уже в давні часи мистецтву надавали особливого значення — воно мало наставляти людей, змінювати світ на краще. А словосполучення *красне письменство* визначало основну особливість літератури — писати, добираючи такі слова, які впливатимуть на читача, викликатимуть у нього певні почуття. Відтак на письменника/письменницю покладено велику відповідальність — творити так, щоб енергія слова була корисною людині, робила її кращою.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

За тисячоліття людство (зокрема, й українці) створило багато зразків словесного мистецтва. Найдавніші — це міфи й фольклорні твори, на основі яких згодом постала художня література.

Запитання і завдання

1. Будьмо знайомі! Розглянь мій портрет — твого гіда підручником української літератури Софії Мудрагелівни. Опиши мою зовнішність. Поясни, чому я пропоную тобі саме цей портрет. Як він відображає мій характер і звички? Поясни значення мого імені та по батькові.

2. У робочому зошиті накресли рамку та вклей у неї свій портрет, який найкраще відображає твій характер. Поряд напиши, що робить тебе особливим/особливою, не подібним / не подібною до інших.

3. На прикладі твоєї улюбленої книжки назви її елементи (частини): обкладинка/суперобкладинка, титульний аркуш, анотація, передмова, текст, післямова, довідковий апарат, зміст. Покажи їх однокласникам/однокласницям. Які частини не обов'язково мають бути в книжці?

4. Поясни, за якою інформацією про книжку ти здійснюватимеш її пошук у бібліотеці.

КОНКУРСНИЙ ЗРАЗОК

Домашнє завдання

1. Крім книжки, необхідні тексти можна знайти на електронних ресурсах. Для цього треба вміти в них орієнтуватися. Розглянь головну сторінку сайту для дітей і виконай завдання за його змістом.

А. Як називається сайт?

Б. Покажи, де на ньому шукати:

- поради для батьків;
- поетичні твори;
- інформацію для вивчення шкільних предметів;
- матеріали до свят.

В. У якому віконечку треба надрукувати назву твору або прізвище автора, щоб швидко знайти потрібну інформацію?

Г. На яку електронну адресу можна надсилати листи авторам сайту?

2. Напиши в робочому зошиті поради читачам/читачкам, як НЕ МОЖНА поводитися з паперовою книжкою.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 1

ПРО ЯКІ ТАЄМНИЦІ СВІТУ Й ЛЮДИНИ РОЗПОВІДАЮТЬ УКРАЇНСЬКІ МІФИ ТА ФОЛЬКЛОР?

Навчальний маршрут розділу

Софія Мудрагелівна цікавиться

1. Про твори з якого замку ти вже чув/чула та знаєш?
2. Які твори із замку «Фольклор» ти вивчав/вивчала в початковій школі? Що ти про них можеш розказати? Назви, які з них ти пам'ятаєш.

ТАЄМНИЦІ УКРАЇНСЬКИХ МІФІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли таблицю за зразком.

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався/ Дізналася

Далі цю таблицю скорочено називатимемо ЗХД. Заповни її першу й другу колонки. Розкажи своєму однокласнику / своїй однокласниці, що тобі відомо про міфи і про що ти хочеш дізнатися. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю колонку. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі протягом вивчення теми знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх в мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Сучасні технології допомагають відкривати таємниці у Всесвіту. А колись люди вважали, що Землю, все живе на ній створили могутні істоти — боги. Саме вони керують вітром та водою, громом і блискавкою. Навіть щастя й добробут, на думку наших пращурів, залежали від вищих сил. Вони вважали, що всі дерева, квіти й трави мають душу, а отже, одухотворені. *Свої уявлення про Всесвіт і саму людину в дописемну добу люди передавали від покоління до покоління усно в переказах-міфах.*

Міф — це розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили, які брали участь у створенні Всесвіту та керували ним. Давні міфи зберігали й накопичений людьми досвід, знання, культурні надбання. Головна ознака міфу — віра в надприродне. Наші предки були переконані, що всі природні явища та життєві події виникають у результаті боротьби темних і світлих сил — добра і зла.

КОПІЮВАННЯ ЗАБОРОНЕНО

Завдання від Софії Мудрагелівни

Мистецтво слова, як ми вже з'ясували, постало на основі міфів. Міфологічні мотиви зберігаються не лише в народній творчості, зокрема в легендах, казках, замовляннях, деяких народних обрядах. Міфологічні образи використовують і сучасні письменники/письменниці.

1. У робочому зошиті намалюй дерево, коріння, стовбур і верховіття якого символізуватимуть розвиток словесного мистецтва . Спирайся під час малювання на пояснення в попередньому абзаці. Підпиши, який етап розвитку словесного мистецтва символізує кожна частина дерева.

2. Поміркуй, який вид усного мистецтва став джерелом для всіх інших видів словесного мистецтва. У якій послідовності в подальшому розвивалися його види?

У літературному творі важливо знати, про **кого** / про **що** написано та **як** про це написано. Ознайомся з правилом, яке допоможе тобі стати досвідченим читачем/читачкою.

Правило читання № 1 від Софії Мудрагелівни

Першочергово у тексті твору шукай відповіді на запитання:

- Хто діє? Які його/її вчинки?
- Де і коли відбуваються події?
- Кого або що описує автор/авторка?

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиметься у творі. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

СОКІЛ-РОД

На початку була пітьма — вічна й безмежна. Ні Землі, ні неба, ні Сонця. Тільки — морок. Густа, холодна й безконечна ніч. А її пронизувало Око.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Звідки летіло воно? І — куди? Нізвідки і в нікуди? І де взялося воно?

Наймудріші волхви Оріани казали так: «Око було завжди, воно було вічно. І з Вічності воно летіло у Вічність».

А Заратустра потому вже додав: «Воно летіло з далеких Старих Світів, аби утворити Новий Світ».

Мабуть, так. Бо Око, пролетівши чорне безмежжя впродовж безконечної кількості часу і не знайшовши краю пітьмі, одного разу спинилося. І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку. З неї вродилося диво: Першоптах і Першобог — птиця Сокіл.

Його золотаве пір'я осяяло непроникну ніч.

Сокіл розправив крила і кружляв над Оком.

І пустив Сокіл золоту Сльозу-Росинку, що впала на Око. І вмить розрослося воно у великий острів серед мороку.

І пустив Сокіл срібну Сльозинку, і впала вона посередині острова, де утворилося озеро Живої Води.

І пустив Сокіл зелену Сльозу-Росинку, і від неї проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера.

Тоді Сокіл сів між квіти й став глибоку думу думати.

Будь уважним/уважною до слова

Волхви — давньоукраїнські жреці, носії релігійних знань, мудреці, віщуни, знахарі.

Оріана — в українській міфології — країна орачів; поетична назва України.

Заратустра — давньоіранський релігійний діяч.

Поміркуй над прочитаним

1. Накресли в робочому зошиті схему за зразком (тут і далі подібні завдання ми називатимемо «павутинкою»). Стрілками познач, як у прочитаному творі пов'язані між собою особи/предмети. Кожну пару з'єднай олівцями/фломастерами/маркерами різного кольору. Над стрілками напиши дієслова, які

КОНКУРС ПАРУ

вказуватимуть на зв'язок між особами/предметами. Поясни схему членам родини або однокласникові/однокласниці. (Першу логічну пару на «павутинці» позначено як зразок.)

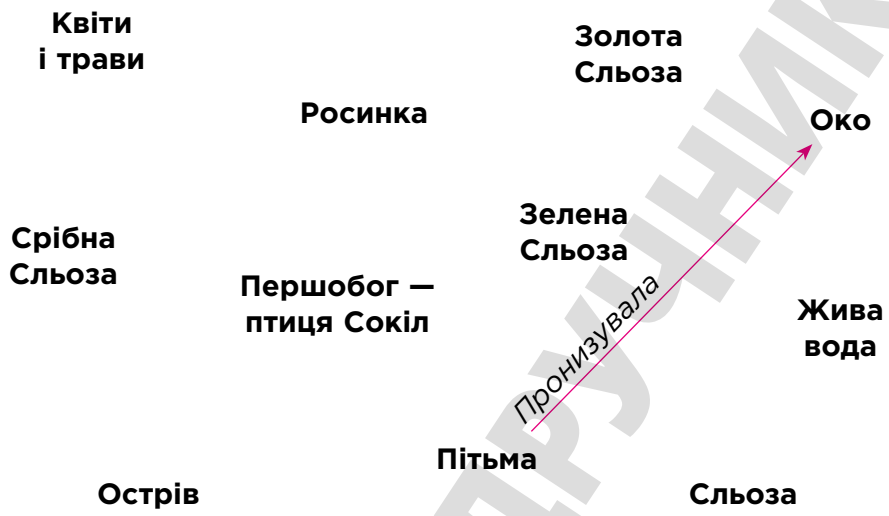

2. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з тексту.

3. Поясни, чому в міфі Сокола названо Родом. Відповідь підтвердь рядками з тексту.

4. Підтвердь або спростуй думку, що першобогом наших предків було Око. Прочитай уривок на доказ своєї думки.

5. Яка головна думка твору?

6. Усно опиши ілюстрацію до міфу «Сокіл-Род».

7. Створи ілюстрацію до міфу «Сокіл-Род». Візьми на уроці участь у конкурсі малюнків.

Цікавинки від Софії Мудрагелівни

Як я вже говорила, наші предки вірили, що різні боги відповідали за різноманітні явища природи і були покровителями людей. Розглянь зображення головних східнослов'янських богів і прочитай їхні імена. Назви, які з них відповідали за явища природи, а які були покровителями людей.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

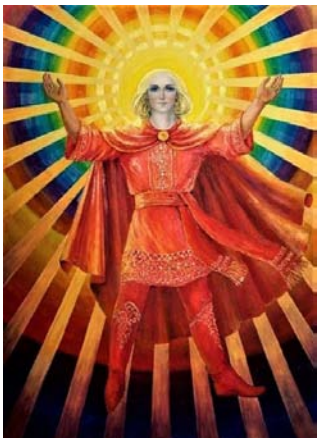

Нінель Кукель. Дажбог. 2000-ні
Дажбог — бог Сонця, світла і добра, покровитель Русі-України

Віктор Корольков. Макош. 1995
Макош, або Мокош, або Мокоша — богиня-мати, богиня землі, родючості і ткацтва

Нінель Кукель. Перун. 2000-ні
Перун — бог грому і блискавки, війни і миру, їздить поміж хмар на колісниці. Покровитель князів Русі-України, їхніх воїнів — дружини

Олег Шупляк. Берегиня. 1991
Берегиня — богиня добра й захисту людини та її оселі від злих сил

КОПІЯ ПІДРУЧНИКА

Андрій Шишкін. Стрибог. 2014
Стрибог — бог вітру

Андрій Шишкін. Велес. 2014
Велес (Волос) — покровитель скотарства та поезії

Андрій Шишкін. Сварог. 2014
Сварог — бог-коваль, навчив людей хліборобства і подарував їм плуг

Володимир Черніков. Лада. 2010
Лада — богиня життя, весни, родючості й шлюбу, покровителька любові й шлюбу

З міфу про Сокола-Рода ти дізнався/дізналася, як утворився Всесвіт, земля, вода, рослинність. У міфі про Першодерево зображено, як Сокіл-Род упорядкував світоустрій.

Відгомін про міфологічне Першодерево, або Прадуб, можемо зустріти й нині у весільних обрядах, народних традиціях зимового й весняного циклу. Про них поговоримо згодом, а зараз прочитай два варіанти міфу про Першодерево — «Прадуб» і «Дерево життя».

ПРАДУБ

Довго думу свою думав Сокіл. Тьма часу минула.

І зніс Сокіл золотий жолудь. І сталося диво: виросло з того жолудя розкішне й могутнє Першодерево. Дуб-Стародуб.

І наче зорі розцвіли на його крислатому гіллі: то вродили молодильні яблука — плоди невмирущості. Стало довкола світло й весело.

Тоді злетів Сокіл на вершину Першодерева й сказав: «Я створив Ирій. Тут моє місце на віки вічні. Звідси я творитиму Світ».

Будь уважним/уважною до слова

Ирій, або ***ірій***, або ***вирій*** — перша земля, острів у Всесвіті, де росте Першодерево світу; назва місця перебування душ предків.

ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Тож стало у світі світове дерево, яке на землі люди стали називати Деревом Життя, Небесним Деревом, Деревом Пізнання, а ще Райським Деревом, бо там є Рай, з якого вийшла перша людина. У його божественному світлі поєднався живий та неживий світ зі світом духів та богів, бо первовічне дерево складається із Золотого Трисуття життя: крони — де живуть боги, бо то їхній духовний світ — Прав; стовбура — там земне життя людей у просторі із сонцем, світ Яв; коріння — то потойбічний, підземний світ — Нав. Там на Золотій горі найважливіша таїна великого початку народження Всесвіту, там — Сокіл-Род, який своїм Золотим Три-

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

суттям утверджує Любов до всевишньої сили батька, матері та дитини заради минулого, сучасного та майбутнього світу в житті.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з текстів.

2. Запиши в робочий зошит всі назви Першодерева, використані в міфах «Прадуб» та «Дерево життя».

3. Розглянь зображення Першодерева — зменшеної копії Всесвіту. Намалюй Першодерево в робочому зошиті. Поряд напиши, що символізує кожна його частина. Випиши речення з тексту, яке підтверджує твою думку.

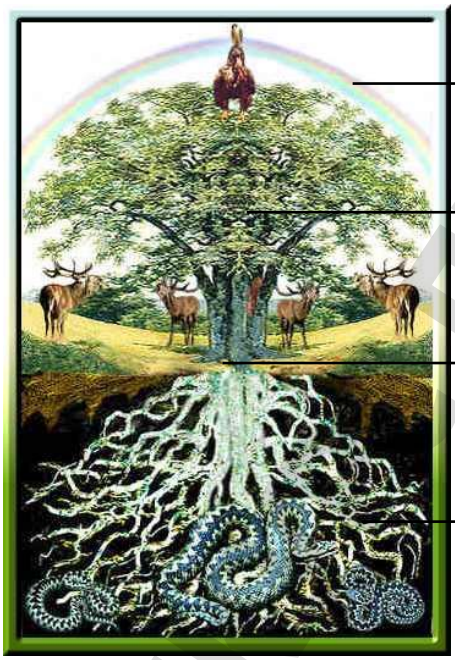

5. Поясни, навіщо люди створили міф про Першодерево.

6. У прадавні часи міфи складали народи Давнього Єгипту, Давнього Китаю, Давньої Індії, Давнього Риму, Давньої Греції. Поясни, про що свідчить той факт, що українці теж мають свої унікальні міфи.

7. Поясни своїм однокласникам/однокласницям, навіщо тобі потрібні знання з української міфології. Наведи НЕ МЕНШЕ ДВОХ доказів.

КОПІЯ ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

1. Порівняй зміст міфів про Першодерево і Прадуб. Що в них спільне? У чому відмінність? Накресли в робочому зошиті таблицю і заповни її за зразком.

Спільне	Відмінне
Першодерево є центром Всесвіту	Перший текст. Назви: Першодерево, Прадуб, Стародуб. Другий текст. Назви: Дерево Життя, Небесне Дерево, Дерево Пізнання, Райське Дерево

2. Розглянь зображення Першодерева і Сокола-Рода на українських вишивках. Усно поясни, чому ці образи такі поширені в українських майстринь.

Софія Мудрагелівна цікавиться

1. Повернися до таблички ЗХД в робочому зошиті. Заповни третю колонку. Проаналізуй записи. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: про які таємниці світу й людини розповідають українські міфи?

3. Оціни свої досягнення з вивченої теми. Для цього в робочому зошиті накресли таблицю «Аркуш самооцінювання» за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/KOgReHx). Постав + напроти правильного твердження.

КОНТУР ПІДРУЧНИКІВ

ЧАРІВНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли табличку ЗХД. Заповни її першу та другу колонки. Дай відповіді на запитання, що ти знаєш про фольклор та українські народні казки.

Протягом тривалого часу, ще до винайдення писемності, наші предки складали твори словесного мистецтва. Століттями вони передавали їх одне одному з вуст в уста, від покоління до покоління. Так виникла та розвивалася усна народна творчість.

Усна народна творчість, або **фольклор** (від англійського folk-lore — народна мудрість, народне знання) — це твори, які виникли в дописемну добу й передавалися в усній формі. До фольклору належать *народні пісні, думи, казки, міфи, легенди, перекази, байки, бувальщини, прислів'я, приказки, загадки.*

Фольклор нерозривно пов'язаний із життям, думками та прагненнями народу. У його творенні брало участь багато людей. Як це відбувалося? Талановита особистість складала пісню чи казку, легенду, прислів'я чи загадку. Якщо цей твір припадав до душі, його запам'ятовували і переповідали/співали іншим. Під час переказування/переспівування текст частково міг змінюватися, його доповнювали й удосконалювали. Так виникали *варіанти* твору. Отже, *фольклор — творчість колективна і йому притаманна варіативність*.

Одним із різновидів фольклорних творів є казка.

Казка — це твір усної народної творчості, в основу якого покладено захопливу розповідь про вигадані події.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Софія Мудрагелівна цікавиться

Розкажи, що ти знаєш із початкових класів про казки. Свою розповідь веди за таким планом:

1. Коли виникли казки?
2. Хто був їх автором/авторкою?
3. Як поширювалися казки серед народу?
4. Якими словами часто починаються та завершуються казки?
5. Назви свої улюблені українські народні казки.

Усі казки можна поділити на *три групи*: *чарівні*, *соціально-побутові та казки про тварин*.

У чарівних казках, на перший погляд, зображено зовсім нереальні події. Їх герої, наприклад, потрапляють до підземного царства, можуть перетворюватися на тварин, миттєво переноситися в інший кінець Землі, мають помічників, які за ніч виконують роботу, що її людині не подужати й за рік, тощо. *У чарівних казках збереглися в зашифрованому вигляді відомості про найпотаємніші міфічні знання, прадавні обряди та звичаї нашого народу*. Які саме? Про це ти дізнаєшся з підручника далі.

Головними героями *казок про тварин* є свійські або дикі звірі. Але вони поводяться, думають і розмовляють, як люди. За їхніми вчинками й поведінкою читач впізнає людей із певними рисами характеру. Наприклад, лев завжди жорстокий, лисиця хитра, заєць боягуз, вівця беззахисна й безправна, вовк хижий, кінь і віл працьовиті й покірні тощо. І живуть вони ніби в людському суспільстві: обирають з-поміж себе царя або війта, сильніші гноблять слабших, хитрі обманюють довірливих, вони дружать або ворогують між собою тощо. Отже, казки про тварин зображують звірів, але адресовані людям. Вони повчають нас: так робити можна, а ось такі вчинки ганьблять людину.

Героями соціально-побутових казок є люди. У них багатий зневажає бідного, ледачий прагне жити за рахунок працьовитого. Герої цих казок опиняються завжди перед вибором: іти по життю з правдою чи кривдою, вибрати багатство чи честь. І завжди в них бере гору розумний і працьовитий герой, бо **в житті має перемагати Добро**. Так у казках народ утверджував думку про торжество справедливості.

Особливості народних казок:

- **у казці завжди діють герой-добротворець і антигерой-злотворець;**

КОНТРОЛЬ ПЕДУЧНИКІВ

• **час у казці умовний:** *герой мандрує три, п'ять, сім і більше років, але не старіє; змій викрадає царівну й за одну мить переміщується до свого палацу, а герой дістається туди протягом кількох років;*

• **у багатьох казках простір ділиться на реальний світ і далеке «тридев'яте царство»;**

• **казкові зачин і закінчення:** *жили-були дід та баба, був собі один чоловік, стали вони жить-поживать і добра наживать*;

• **повтори слів:** *жити-поживати, думати-гадати*;

• **казкові предмети та істоти:** *летючий корабель, чарівне горнятко, Змій Горинич*;

• **магічні числа 3, 7, 12:** *троє братів у батьків; треба виконати три завдання; сім побратимів; дванадцять голів у змія;*

• **містять загадки.**

Завдання від Софії Мудрагелівни

Перейди за посиланням у QR-коді, прочитай казку «Правда і Кривда» і виконай завдання до неї (cutt.ly/EOhEP5p).

Поради Софії Мудрагелівни, як прогнозувати події твору

Кожен із нас може уявляти зображені в художньому творі події, зовнішність героїв і навіть те, яким голосом вони промовляють. Також ми маємо неймовірну здатність під час читання передбачати, що у творі відбудеться далі. Навіть більше: за першим словом ми часто здогадуємося, яким буде речення — питальним чи окличним. Що ти, наприклад, можеш сказати про речення, які починаються зі слів «Ой, яка...» і «Куди...»?

У першому варіанті ти, сподіваюся, відчуваєш, що має звучати захоплення, а отже, речення окличне. Один із можливих варіантів: *Ой, яка весна чудова!* Підказкою для такого висновку стало слово *Ой*. У другому варіанті речення питальне, на що вказує слово *Куди*. Наприклад: *Куди ти поділась, річенько?*

Так само ти можеш здогадатися про пропущені слова у вірші. Спробуймо! Прочитай уривок із вірша А. Костецького «Лінь» і віднови пропущені слова.

КОНКУРСПАРУ ПРИКІВ

Анатолій Костецький

ЛІНЬ

Що робити? Наче тінь,
приросла до мене...!
Я хотів уроки вчити —
адже в мене стільки справ!
А вона шепоче: — Вітю,
взяв би краще — та....
Суперечок не терплю!
Що поробиш? Ліг — та....
Вранці — протираю очі:
ех, зарядочку ...!
Раптом чую — лінь...:
— Та навіщо це тобі?!

А ось іще завдання. Продовж речення, спираючись на першу частину фрази. Поясни, які слова в ній підказали тобі, як його закінчити.

- Несподівано вона відчула...
- Кажуть, нібито...

У першому прикладі ти звернув/звернула увагу на слово *Несподівано*, яке вказує, що якась подія відбувається неочікувано, раптово. Один із варіантів продовження: *Несподівано вона відчула страх*. У другому реченні слово *нібито* підказує, що висловлена думка є лише припущенням: *Кажуть, нібито скоро всі книжки будуть читати лише в електронному форматі.*

Як бачиш, таке прогнозування — не тільки можливе, а й цікаве заняття. А ще цікавіше — передбачити, як розгортатимуться події у творі. Так ти зможеш налаштуватися на хвилю письменницької фантазії, стати співавтором твору. Талант передбачення стане також у пригоді й у житті, адже ти завжди зможеш прорахувати можливі варіанти розвитку подій в особистому житті.

Щоб тренувати вміння прогнозувати, у цьому підручнику великі тексти поділено на частини. Після кожної з них тобі запропоновано дофантазувати наступні події. **Твоє передбачення не довільне, воно ОБОВ'ЯЗКОВО має спиратися на заголовок, аналіз слів, розвиток подій і характеру героїв із прочитаної частини твору.** Щоб легше було це зробити, олівцем підкреслюй у тексті слова, які будуть ключиком для розгадування авторських думок.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

За заголовком передбач, про що йтиме мова в казці. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

НАЗВАНИЙ БАТЬКО

Зосталися три брати сиротами — ні батька, ні неньки. І дома нема нічого — ні хазяйства, ні хати. Ото й пішли вони всі втрьох найматися. Аж іде дід старий-старий, борода біла.

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Найматися.

— Хіба у вас свого хазяйства нема?

— Нема, — кажуть. — Якби до доброго чоловіка в найми попасти, то ми б йому по правді робили, по щирості слухалися і за рідного батька його мали б.

Тоді дід і каже:

— Добре! Коли так, то будьте ви мені сини, а я вам батько. Слухайте мене, то я з вас людей пороблю, навчу, як жити, з правдою не розминаючись.

Згодилися вони та й пішли з тим дідом. Ідуть темними лісами, широкими полями. Ідуть та й ідуть, коли бачать, аж стоїть така хатка чепурна, біленька у вишневому садку, квітками обсаджена. Вибігає з хатки дівчина, така гарна, як та квіточка. Глянув на неї старший брат та й каже:

ЕКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Коли б мені цю дівчину посватати та ще щоб були в мене воли та корови!

А дід-батько й каже:

— Добре, ходім сватати! Буде тобі дівчина, будуть у тебе воли й корови. Живи щасливо, та тільки за правду не забувай!

Ото вони й пішли сватати ту дівчину. Висватали її, відгуляли весілля. Вже старший брат хазяїном став і в тій хаті жити зостався.

Ідуть вони далі — уже втрьох. Коли знову стоїть хата гарна, а коло неї млин, і ставочок, і дівчина гарна щось робить коло хати — така працьовита. То підстарший брат тільки глянув та й каже:

— Коли б мені ту дівчину за себе взяти та ще щоб млин і ставочок мені, то я б у млині сидів та й хліб мав би, поки мого й віку.

А дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде!

Зараз вони пішли в ту хату, посватали дівчину, уже підстарший брат до тієї дівчини в прийми пристає. Відгуляли весілля. Тоді й каже дід-батько:

— Ну, синку, тепер живи щасливо, та гляди, за правду не забувай!

Та й пішли собі вже вдвох: дід-батько та найменший син. Ідуть, коли бачать — хатка вбога стоїть, і дівчина виходить із хати, гарна дуже, як зірочка ясна, а вбога така, що лата на латі. То найменший брат і каже:

— Коли б мені з цією дівчиною одружитися, то робили б ми, і хліб у нас був би, не забували б ми і про вбогих людей: і самі їли, і людей наділяли б.

То дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде. Гляди ж тільки правди не забувай!

Оженив і цього сина та й пішов собі по світах.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з тексту.
2. Що тобі стало відомо про життя героїв?
3. Прочитай уривок, у якому описано зовнішність діда. Навіщо наведено цей опис?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

4. Прочитай, про що мріяв кожен хлопець після одруження. Як мрії натякають на характер кожного юнака та його майбутні вчинки?

5. Поясни, що означає настанова названого батька «не розминатися з правдою».

6. Вислови припущення, як надалі розгортатимуться події.

А три брати живуть. Старший брат так забагатів, що вже будинки собі помурував, червінці складає та тільки про те й думає, як би йому тих червінців найбільше постягати. А щоб убогому чоловікові допомогти, то того й не нагадуй — дуже скупий був. Підстарший брат теж забагатів. Стали за нього наймити робити, а сам він тільки лежить, їсть, п'є та порядок дає. Найменший так собі живе: коли що дома є, то й з людьми поділиться.

Ото пішов дід-батько по світах. А тоді вертається — подивитися, як то його сини живуть та чи з правдою не розминаються. Приходить до найстаршого старцем убогим. Той ходить по двору. Він кланяється, каже:

— Якби ваша ласка подати мені милостині!

А той каже:

— Ге, не який старий! Схочеш, то заробиш, — я сам недавно на ноги зіп'явся.

А в нього добра, що страх: будинки муровані, стоги, стодоли, товару повні обори, комори добра повні, гроші... А милостині не дав!

Пішов той дід. Відійшов так, може, з версту, став, оглянувся назад на ту господу та на те добро — і все добро запалало.

Пішов він тоді до підстаршого брата. Приходить, а в того і млинок, і ставок, і хазяйство гарне. І сам він у млині сидить. От дід уклонився низенько та й каже:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трохи борошна: я вбогий чоловік, не маю чого з'їсти.

— Шкода, — каже, — я ще й собі не намолов. Багато вас тут таких валандається!

Пішов дід. Відійшов трохи, оглянувся — так і охопило той млин полум'ям.

Приходить дід до третього брата. А той живе вбого, хатка невелика, тільки чистенька. Прийшов та такий уже зробився обшарпаний, обідраний.

КОНТУР ПІДРУЧНИКІВ

— Дайте, — каже, — хоч шматочок хліба!

То той чоловік:

— Ідіть, — каже, — дідусю, в хату, там вас нагодують і із собою дадуть.

Приходить він у хату. Жінка як глянула на нього, що він такий обідраний, пожаліла його, пішла в комору, унесла штани, сорочку внесла, дала йому. Надів він. Так як надівав, вона глянула — аж у нього на грудях рана велика, така страшна! Посадили вони його за стіл, нагодували, напоїли. А тоді чоловік і питається:

— Скажіть мені, дідусю, з чого це у вас рана на грудях?

— А це, — каже, — така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде. Тільки мені день і зостався жити.

— Оце лихо! — каже жінка. — І нема на неї ніяких ліків?

— Є, — каже дід, — та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може.

Тоді чоловік і каже:

— А чому ж не дати? Аби міг! Кажіть які.

— Та такі, — каже дід, — як хазяїн сам візьме та підпалить свою хату, та все його добро згорить, треба взяти того попелу та й затоптати мені рану, то тоді загоїться. Та хіба ж є такий чоловік на світі, щоб те зробив?

Замислився найменший брат. Довго думав, а тоді до жінки:

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— А ти як, жінко, думаєш?

— Та так, — каже жінка, — що ми хату вдруге наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже йому другого життя не буде.

— Ну, коли так, — каже чоловік, — то винось дітей із хати!

Повиносили вони дітей, самі повиходили. Глянув чоловік на хату — жалко йому свого добра! А чоловіка ще жалкіше! Взяв та й підпалив. Так ураз хата полум'ям і взялася — де й ділася. А замість неї постала інша хата, така гарна та пишна.

А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу, — каже, — сину, що з вас трьох тільки ти й не розминувся з правдою. Живи ж щасливо!

Тут відразу пізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, аж його вже й нема.

Збагачуй своє мовлення

Чепурна — синоніми: чиста, акуратна, охайна.

Валандатися — синоніми: ходити, блукати, вештатися, тинятися, швендяти.

Будь уважним/уважною до слова

Млин — споруда, що розмелює зерно на борошно за допомогою вітряної, водяної або парової енергії.

Пристати в прийми — оженившись, поселятися в домі дружини.

На ноги зіп'ятися — мати необхідну кількість коштів, розбагатіти.

Стіг — велика купа сіна, соломи, що зберігають просто неба.

Стодола — будівля для зберігання снопів.

Товар — велика рогата худоба, наприклад корова, віл, бик.

Обора — частина подвір'я з приміщеннями для худоби.

Комора — будівля для зберігання зерна.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. У робочому зошиті накресли «павутинку». Напиши героїв казки, з'єднай пари різнокольоровими стрілками. Над стрілками напиши, яку дію виконував кожний персонаж.
2. Чому названий батько перетворився на старця, йдучи в гості до синів?
3. Чому згоріло майно у старшого й підстаршого братів? Як ти ставишся до їхніх вчинків?
4. Як зустріли названого батька в сім'ї молодшого брата?
5. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», які характеризуватимуть молодшого брата та його вчинки.
6. Чи справедливою була віддяка названого батька трьом братам? Чому?
7. Як би ти поставився/поставилася до старця, якби був/була на місці одного з братів?
8. Яка головна думка казки? Чого вона тебе навчає?
9. Як ти вважаєш, що краще — жити тільки для себе чи допомагати іншим? Чому ти так думаєш?
10. Чи доводилося тобі робити вибір: допомогти іншій людині чи відмовити? Стисло розкажи про подію, яка ілюструє твоє твердження.
11. Які ознаки казки наявні у творі?
12. Опиши одну з ілюстрацій до казки. Якого епізоду вона стосується?

Домашнє завдання

У робочому зошиті накресли таблицю і заповни її прикладами з казки за зразком.

Подія можлива в реальному житті	Подія фантастична, вигадана
Жили колись три брати-сироти	Названий батько зі старця перетворився на молодого

Ти — творча особистість

Намалюй ілюстрацію до казки «Правда і Кривда» або «Названий батько». Презентуй свою роботу на уроці.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Софія Мудрагелівна консультує, як презентувати роботу

1. Назви, чому присвячена твоя презентація (тема презентації).
2. Який епізод із твору ти зобразив/зобразила?
3. Яка головна думка твоєї роботи?
4. Як засобами малювання ти передав/передала характер героя?
5. Удома виголоси підготовлену промову.
6. Представляючи роботу,
   - тримайся вільно, не бійся — ти знаєш свою роботу якнайкраще;
   - усміхайся;
   - стій прямо, обличчям до класу;
   - виражай зацікавленість тим, про що розповідаєш;
   - стеж за своїм мовленням: воно має бути чітким, стислим, без слів-паразитів.

Завдання від Софії Мудрагелівни

За заголовком передбач, про що йтиме мова в казці. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки зі змістом тексту?

ПАННА ГАННА

Українська народна казка Полтавщини

Жили собі чоловік і жінка. Була в них дочка Ганна — розумна, працьовита. Одного разу жінка тяжко захворіла. Вона позвала до себе Ганну і сказала:

— Я буду помирати. Ніякого приданого для тебе я не маю. У мене є лиш одне зернятко. Коли тобі буде тяжко, посади його і полий. Воно вмить виросте в гарну вербу. Підійди до неї і скажи: «Вербо яра, одчинись, Ганна-панна прийшла!» До тебе прийдуть слуги і виконають будь-яку роботу.

А чоловікові жінка наказала, щоб він не одружувався з удовою, яка жила поряд. Вона сама була зла, сварлива, та ще й мала дочку, яка не вміла нічого робити. Невдовзі жінка померла. Гірко плакала за мамою Ганна. А чоловік із горя пішов сватати вдову, яка жила поряд. Мачуха незлюбила

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Ганну, примушувала її тяжко працювати. У неділю мачуха з дочкою йдуть до церкви, а Ганну змушують робити в хаті.

Плакала дівчина і раптом згадала про мамин подарунок. Взяла зернятко, посадила його, полила — і виросла гарна верба. Промовила вона завітні слова, відчинилася верба яра, а звідти вийшли слуги. Вони спитали, що треба робити. Ганна сказала, що хотіла піти до церкви, але мачуха не відпустила і загадала робити багато роботи.

— Не сумуй, Ганно-панно, — кажуть, — їдь до церкви і ні про що не хвилюйся. Виконаємо ми твою роботу.

Приготували їй слуги позолочену карету, запрягли білих коней, а кучер відвіз її до церкви. Та Ганна стала такою панною, що ніхто в церкві її не впізнав, навіть мачуха. А там був князенко зі своїми слугами. Дуже сподобалася йому дівчина, та ніхто не міг йому сказати, чия вона.

Перед кінцем служби Ганна непомітно вийшла з церкви і пішла додому. А князенко став думати, як би це з дівчиною познайомитися. Вирішили полити смолою те місце в церкві, де дівчина стояла.

Приїхала вона наступної неділі, стала як годиться. Під кінець служби хотіла тихцем вийти, а ноги приклеїлися. Тоді вона залишила одну туфельку і втекла.

А князенко дав своїм слугам завдання знайти дівчину, якій підійшла б до ноги та туфелька. Спочатку міряли туфельку в багатих родинах, а потім і в бідних. Прийшли князеві слуги і в Ганнину хату. На мачушину дочку туфелька була замала. Тоді слуги поміряли Ганні. Їй якраз прийшлася в пору. Запропонували слуги поїхати до палацу.

— Чекайте, — каже вона, — я переодягнуся.

А. Діденко. Вона як пава. 2017

КОНТРОЛЬНИЙ ЗРАЗОК

Пішла вона до верби ярої і вернулася звідти справжньою князівною. Впізнав її князенко і забрав до палацу.

Поміркуй над прочитаним

1. У робочому зошиті накресли «павутинку». Напиши героїв казки, з'єднай пари різнокольоровими стрілками. Над стрілками напиши, яку дію виконував кожний персонаж.
2. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з тексту.
3. У казці використано міфологічний мотив перевтілення. Поясни, через яку подію його відображено.
4. Чи справедливе закінчення казки? Чому?
5. Як ти ставишся до панни Ганни? Які почуття вона в тебе викликає? Чому?
6. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», які характеризуватимуть Ганну та її вчинки.
7. Уяви себе на місці панни Ганни. Розкажи, які почуття вона могла переживати, коли:
   а) мачуха знущалася над нею;
   б) наприкінці казки вона зустрілася з князенком.
8. Розглянь картину Анни Діденко. Ілюстрацією до якої частини твору вона може бути? Аргументуй свою відповідь.
9. Які ознаки казки наявні у творі?
10. Чому під заголовком зазначено, що «Панна Ганна» — казка Полтавщини?

Домашнє завдання

1. Накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її. На перетині вертикальних та горизонтальних колонок постав, де потрібно, знак +. Зроби висновки про особливості казок.

Назва казки	Наявність «чарівних» чисел 3, 7 або 12	Казковий зачин	Казковий фінал	Фантастичні елементи
«Правда і Кривда»				
«Названий батько»				
«Панна Ганна»				

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

2. Перекажи казку «Панна Ганна» спочатку стисло, а потім докладно.

Поради Софії Мудрагелівни, як переказати текст твору стисло

1. Прочитай текст кілька разів, щоб ти все розумів/розуміла.
2. Дай відповіді на поставлені в підручнику запитання.
3. Зауваж у тексті лише на головному, тобто на тих епізодах, без яких твір втрачає зміст.
4. Добери до цих епізодів ключові слова і запам'ятай або запиши їх.
5. Спираючись на ключові слова, перекажи двома-трьома реченнями зміст твору.
6. Не намагайся запам'ятати слова чи словосполучення, ужиті в тексті. Переказуй своїми словами.

Ти — творча особистість

Узагальни відоме тобі про міфи й казки. Заповни таблицю. На перетині горизонтальних та вертикальних колонок постав, де потрібно, знак +. Спираючись на заповнену таблицю, поясни, що спільного між міфом і казкою, а чим вони різняться.

Назва міфу/ казки	Зображено фантастичну подію	Подія сприймається як достовірна	Пояснює різні сторони життя людей	Пояснює устрій Всесвіту
«Панна Ганна»				
«Дерево Життя»				
«Названий батько»				
«Правда і Кривда»				
«Сокіл-Род»				

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Софія Мудрагелівна цікавиться

1. Повернися до таблички ЗХД у робочому зошиті. Заповни третю колонку. Проаналізуй записи. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: про які таємниці світу й людини розповідають українські казки?
3. Оціни свої досягнення з вивченої теми. Для цього в робочому зошиті накресли таблицю «Аркуш самооцінювання» за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/oOgRfe6). Постав + напроти правильного твердження.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Магія казок зачаровує не лише дітей, а й дорослих. А для письменників/письменниць вони стають джерелом натхнення. Прочитай виразно вірш Ліни Костенко «Затишно дітям в пазусі казок...».

Ліна Костенко

ЗАТИШНО ДІТЯМ В ПАЗУСІ КАЗОК...

Затишно дітям в пазусі казок.
Отак би й слухав про царя Салтана
або про те, як весело козак
обманював турецького султана.
Про карих коней з полуменем грив,
про чаклуна, що все на світі може.
І хто б там що кому не говорив,
а згине зло і правда переможе!
Той у Яги царівну відбере,
той кам'янисте поле переоре.
Кощій Безсмертний непремінно вмре,
і всі безглуздя роздум переборе.

Наталі Волотовська. Малюнки до «Абетки маленького українця». 2015

КОНКУРС ПАРУСНИКІВ

Лише борись, а щастя не втече.
Не схаменися – пів життя позаду.
І вдень, і ніч, і тисячі ночей...
Спасибі вам за цю Шехерезаду.

Поміркуй над прочитаним

1. Які казки поетеса згадує у своєму творі? У робочий зошит запиши імена згаданих персонажів і поруч зазнач, у яких казках вони діяли. Обміняйся своїми ідеями з однокласниками/однокласницями. Чи збіглися ваші відповіді?

2. Назви особливість казок, про яку згадує Ліна Костенко в рядках:

І хто б там що кому не говорив,
а згине зло і правда переможе!

Наведи приклади казок, у яких цю думку підтверджено.

3. Процитуй рядки з вірша, у яких поетеса висловлює думку про виховну цінність казок.

4. Ознайомся з консультацією Софії Мудрагелівни. У робочий зошит випиши з вірша метафори. Наприклад: *пазуха казок*.

Софія Мудрагелівна консультує

Тропи. Метафора як різновид тропа

У художньому творі важливо не тільки те, ПРО ЩО в ньому йдеться, а й ЯК автор/авторка про це каже. А отже, важливо, які художні засоби добирає, щоб донести до читача свою думку. Поезія — це поєднання кількох слів, що *непередбачувано поєдналися й утворили новий зміст*. Вони виникають на основі переносного значення слова. Їх називають **художніми засобами**, або **тропами**. До них належать *епітет, порівняння, метафора, уособлення (різновид метафори),* які ти вивчатимеш у п'ятому класі. Тропи надають поезії *образності*.

Розгляньмо уривок із поезії Ліни Костенко:

Красива осінь вишиває клени
Червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: — Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

КОНКУРС ПЕДРУЧНИКІВ

Погодься, у звичайному житті ми б так про дощ ніколи не розповідали. Скільки дивного й незвичного в цих рядках! Вони одразу викликають багато запитань: чому дощ вмостився на краєчку душі? як таке може бути? хіба вміє дощ співати й читати вірші? І така незвичність добору слів вражає читача/читачку, викликає в його/її уяві яскраві образи. **Саме незвична мова і непередбачуване поєднання слів творить особливий настрій, який і зачаровує читача/читачку**.

Знайомитися з тропами розпочнемо з метафори.

Метафора (у перекладі з грецької означає *перенесення)* — це різновид художнього тропа, у якому назву одного предмета перенесено на інший за ознакою схожості.

Метафорою ти користуєшся на кожному кроці. Часто вона служить для утворення назви предмета. Наприклад, ми кажемо *комп'ютерна мишка,* бо цей пристрій метушиться, як миша, коли ти рухаєш ним по столу, і розміром та кольором нагадує цю тваринку.

Поясни за аналогією, як утворені метафори *носик чайника, ручка дверей*, *зуби пилки*. Як бачиш, такі метафори **служать для називання**, а отже, для **пізнання світу**.

У художньому творі автор/авторка, поєднуючи слова в переносному значенні, відтворює своє сприйняття певного явища. Наприклад, *спалахи пам'яті* (про спогади), *крила уяви* (про фантазію).

Часто метафору використовують для створення загадки:

Летить орлиця
По синьому небу,
Крила розпластала,
Сонечко застелила. (Хмара)

Домашнє завдання

Вивчи вірш Ліни Костенко «Затишно дітям у пазусі казок...» напам'ять.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

НАРОДНІ ЛЕГЕНДИ, БАЙКИ, ПРИТЧІ, БУВАЛЬЩИНИ, ПЕРЕКАЗИ, ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ, ЗАГАДКИ

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли таблицю ЗХД. Заповни першу й другу колонки. У першій дай відповідь на запитання, що ти знаєш про народні легенди, байки, притчі, бувальщини, перекази, загадки, прислів'я, приказки. У другій напиши, що нового ти хочеш дізнатися про них.

НАРОДНІ ЛЕГЕНДИ

Легенда — фольклорний твір про чудесну подію, що сприймається як достовірна.

Люди створювали легенди, щоб пояснити незрозуміле: як утворилися земля, гори й моря, чому так названо планети, рослини, як приручили свійських тварин тощо. Наші предки вірили в те, що всі події, розказані в легендах, відбувалися насправді.

Кожна легенда розповідає про один або кілька епізодів із минулого. Герої легенд, на відміну від героїв міфів, — смертні, хоч і наділені неймовірною силою й розумом.

ЛЕГЕНДА ПРО СТВОРЕННЯ ЗЕМЛІ

Як уже бог схотів посіять землю, так послав нечистого, щоб землі дістав із моря. Воно тоді не можна було, бо скрізь вода була. І сказав, щоб собі не брав землі, а щоб усю віддав богові, скільки дістане.

А він там скільки дістав, може, усю взяв, то віддав, а у роті собі сховав. А бог як посіяв землю, так у чорта в роті почала рости земля, почала рвать. А він де пирхав, так там

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

болото стало, де пирхне — коняка; чхає і ригає — чоловік, кінь, собака, кіт.

Поміркуй над прочитаним

1. Перекажи докладно зміст легенди про виникнення землі.
2. Прочитай рядки, у яких пояснено, звідки з'явилися люди і звірі. Чи можна цю оповідь вважати правдивою? Чому ти так думаєш? А як її сприймали наші предки — як правдиву чи вигадану?
3. Прочитай пояснення про народні легенди, поясни однокласникові/однокласниці або батькам, як ти їх розумієш.
4. Повтори відомості про міфи (с. 8). У робочому зошиті накресли два кола за зразком. На перетині напиши спільні ознаки міфу й легенди, а в колах — відмінні.

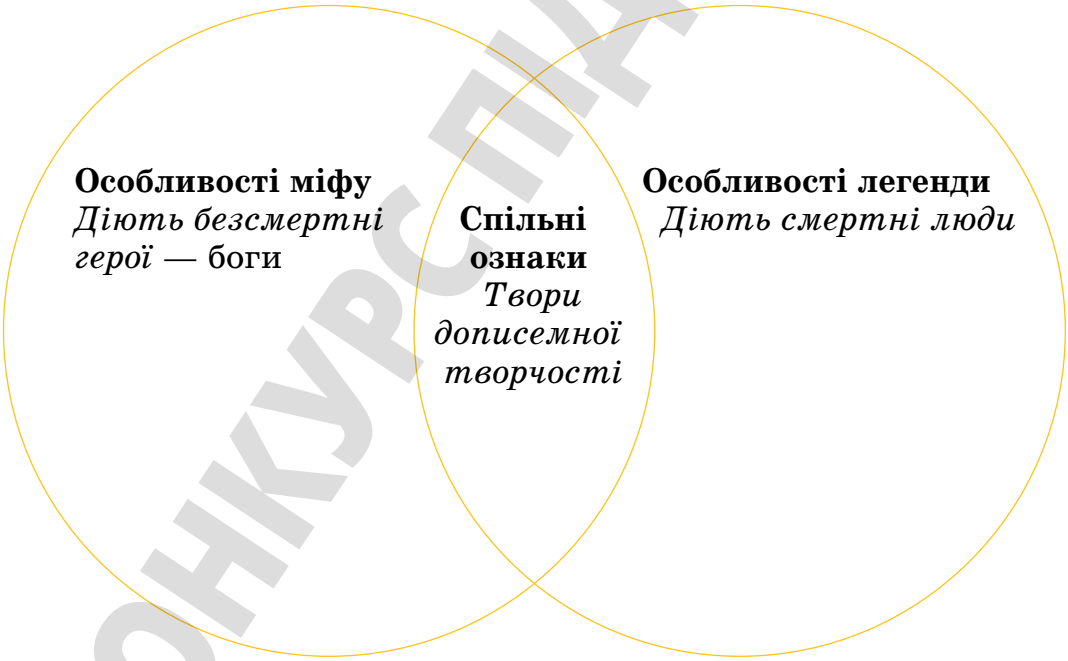

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Порада Софії Мудрагелівни

Щоб успішно виконати це завдання, у статтях «Таємниці українських міфів» (с. 8) і «Народні легенди» (с. 34) знайди відповіді на запитання:

- Навіщо люди складали міфи і легенди?
- Які події, на думку народу, зображено — достовірні чи вигадані?
- Скільки подій покладено в основу твору?
- Хто є героями міфу, а хто — легенди? Що про них відомо?
- Як зображено подію — конкретно чи узагальнено?

Домашнє завдання

1. Склади і в робочому зошиті запиши легенду, яка пояснює появу гір. Головним героєм у ній зроби людину, яка має незвичайні здібності.

2. Намалюй комікс-легенду, що пояснює приручення людиною домашньої тварини.

Софія Мудрагелівна консультує

Сучасних авторів захоплюють таємниці світу так само, як і їхніх прадавніх предків. Саме тому в доробку деяких письменників/письменниць читачі зустрічають легенди.

Ось, наприклад, О. Гавроша привабили таємниці Мукачівського замку. У легенді він пропонує пояснення, чому в криниці на Замковій горі не було води. А які твої варіанти? Спробуй передбачити події у творі.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Читаючи твір, простеж, чи була для автора зразком народна легенда. Про що це свідчить?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ЛЕГЕНДА МУКАЧІВСЬКОГО ЗАМКУ

Скорочено

I

Олександр Гаврош

Було се за давніх часів, коли Мукачівський замок одиноко здіймався над цілою долиною Латорищ. Княжив у ньому тоді Федір Корятович, нащадок славних подільських та литовських родів. Був замок нездоланний для ворога: мури у нього камінні, вої — безстрашні, а князь — мудрий.

Одну хибу мала мукачівська твердь — води у ній не було. Щодня возили її волами та конями на круту гору. (...)

Журився не раз Федір Корятович, стоячи на високих вежах, що його гордість, його дитя — замок Мукачівський — не витримає тривалої облоги. Бо ж не напасешся води на місяці! А в ті старі часи облога могла не одне літо тривати.

І задумав князь діло, доти не чуване, — викопати на горі колодязь. Акурат посеред замкового подвір'я, аби був надійно схований мурами від ворожого ока. (...) Викопали глибоку криницю, але вода в ній не з'явилася. Князь пообіцяв заплатити гору золота тому, хто дасть криниці воду.

Аж раз заявився перед княжі очі дідок хирлявенький. Сам маленький, чорненький, худенький, як перст, а очиці так і бігають.

— То правду кажуть, світлий князю, що як у колодязі вода з'явиться, то ти гору червленого золота дасиш? — трясе дідок рідкою борідкою.

— А ти сумніваєшся у слові княжому? — нахмурився Корятович.

— Тілько хотів від тебе почути обіцянку, — заусміхався дідок, мнучи в руках запорошену шапку.

— Буде тобі гора золота! Буде! Але як нап'юся води зі свого колодязя! — схрестив руки на грудях князь.

— От і славно! — потер задоволено долоньки дідок.

А тоді попросив обв'язати себе мотузками і опустити в колодязь. Нічого із собою під землю не взяв, лише порож-

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ній глек. Довго звідти нічого не було чутно. Та раптом — як гримне, як двигне, як загурчить десь на великій глибині! Аж курява здійнялася над колодязем.

— Що за дідько! — лається князь посеред хмари пилюки.

— Шкода старого! Мабуть, камінням засипало, — перегукуються дужі дружинники, тримаючи через плечі мотузки, якими дідка під землю спускали.

— Агов! — крикнув князь у колодязь. — Старий, ти ще живий?

— Живий, живий, князю! — ледь почулося звідти. — Хай твої люди тягнуть мене нагору!

— Ти диви, — задумався Корятович, — такий дрібний, а такий живучий! Витягли дружинники дідка з колодязя. Той обтріпався з пороху і йде просто до князя.

— Ти за золотом? — примружив мукачівський володар око.

— Авжеж! — не звертає уваги на князеві кпини дідок і простягає глечика. — Пийте, світлий князю, водицю зі своєї криниці!

— Що?! — здивувався Корятович.

Схопив посудину, надпив. Так і є — підземна водиця, крижана, аж зуби німіють. (...)

Другого дня поїхав Федір Корятович зі своїм першим радником та дружинниками на гору Ловачку. Біля великого каменю їх вже дожидається дідок. Сидить, сперши голову на ціпок-закарлюку.

— Дай боже здоров'я, світлий князю! — здіймає потерту шапку стариган.

— Дай боже і тобі! — хмуриться мукачівський володар.

— Чи смакує тобі водиця з криниці? — посміхається дідок.

— Добра вода тече під моїм замком, — мовить князь, але з коня не злізає.

— То де обіцяна гора золота? — примружує око дідок.

— Та ж ось вона! — кидає Корятович монету червленого золота на Ловачку.

— Що?! — обурився дідок — Ти здурив мене!

— Не мудруй, старий! — гукає княжів перший радник, хапаючись за меча харалужного. — Маєш тут і гору, і золото! Князь своє слово дотримав. А якщо тобі щось не до вподоби, то гляди, аби свої кістки цілими додому доніс.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Е, князю, погане ти діло вчинив! — не вгавав дідок. — Не будеш ти більше сієї водиці пити! Ні ти, ані твої діти! Не гоже зачіпатися з тими, хто сильніший за тебе! (...)

Тільки хотіли схопити дружинники дідка у свої дужі руки, як той мов крізь землю провалився.

— Свята Маріє! — перехрестився перший радник. — Се нечестивий був, князю!

Очманілі дружинники й собі зашепотіли молитву, роззираючись довкола.

— Їдьмо звідси! — скомандував Корятович, і військо притьмом пустилося до замку.

Про те, що се справді був дідько, скоро дізналося все Мукачево. Бо вода як раптово з'явилася на замковій горі, так несподівано й зникла.

— Се заклята гора! — шепотівся народ по корчмах. — Чортяка хотів князя здурити, та не вийшло!

— Еге! Наш Корятович сам дідька вартує!

Як би там не було, все залишилося по-старому: нечистий — без золота, а замкова гора — без колодязя. Точніше, колодязь був, та геть пересохлий. Навчений бідою князь не схотів його далі копати, добре пам'ятаючи погрози пекельника. (...)

III

А вода у заклятому колодязі таки з'явилася. Але лише по смерті князя з княгинею та їхніх діток малолітніх, котрих мор вигубив. Як і присягнув нечистий на горі Ловачці.

Вимер славний княжий рід. Осиротіла земля руська за горами Карпатами.

А лукавий, кажуть, у замковій горі і понині ґаздує...

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з тексту.
2. У робочому зошиті накресли «павутинку». Напиши героїв легенди, з'єднай пари різнокольоровими стрілками. Над стрілками напиши, яку дію виконував кожен персонаж.
3. Чому князь Корятович звернувся по допомогу до нечистої сили? Чи одразу він здогадався, із ким має справу? Відповідь підтвердь цитатами з твору.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

4. Наведи ДВА докази того, що до Корятовича приходив нечистий.
5. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», які характеризуватимуть князя Корятовича та його вчинки.
6. Спираючись на зміст прочитаного, поясни, як українці ставилися до нечистої сили. Наведи з твору ДВА докази на підтвердження своєї думки.
7. Сформулюй основну думку легенди.
8. Назви, які ознаки народної легенди наявні у творі Олександра Гавроша.

НАРОДНА БАЙКА

Народна байка (від давньоруського слова *баяти*, тобто розповідати) — це невеликий фольклорний твір повчального змісту, у якому в образах тварин, рослин чи явищ природи зображено певні риси характеру людей.

В основу байки покладено якусь одну, часто комічну ситуацію. Подія у творі буденна, розвивається стрімко, переважно через розмову дійових осіб. Байка викриває негативні риси характеру людини, суспільства, громади. На прикладі зображеної події слухач/сухачка або читач/читачка розуміє, як не можна в житті вчиняти. Завершується твір зазвичай мораллю, тобто повчанням. Отже, байка має виховне значення.

Розповідною частиною байка подібна до казки про тварин, а повчанням — до прислів'я.

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиме мова у творі. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

ХТО ТИ Є?

Одного дня старий лев вийшов на узлісся і повів чуйним носом. Завітрило чимось смачненьким: цей запах овечої вовни ні з чим не сплутаєш!

КОНКУРСНИЙ ПІДРУЧНИК

Обережно, скрадливо він заповз у кущі і став розглядати берег ріки. Невдовзі почулося мекання молодих овечок, які наздоганяли дорослих баранів.

От і добре, обід нагодився саме вчасно!

Лев із гідністю повів гривою, примружив очі і приліг у траві. За багато літ свого левиного життя він навчився полювати дуже спокійно, без метушливості.

Стадо повільно наближалося саме до того місця, де причаївся старий лев. Раптом наперед вихопилося якесь незвичне звіреня. Цар звірів не повірив власним очам — це було левеня!

На диво, ніхто зі стада не звертав уваги на його бешкети. Вівці спокійно паслися, а левеня, зробивши кілька легких стрибків, теж узялося щипати траву!

Це так збентежило старого мисливця, що він навіть пропустив першу здобич.

Що тут, у стаді, робить левеня? Воно явно не полює!

Голод змусив лева згадати про свій намір. Він легко й непомітно вполював старого барана, а тоді подався назирці за стадом. Вичекав хвильку, коли левеня відстрибнуло убік, і схопив малого за загривок.

Побачивши лева, вівці кинулися втікати.

— Ме-е! — злякано запищало левеня.

— Тьфу! — сердито сплюнув лев, поклавши в траву напівживого від страху левенятка. — Що це ти ганьбиш левиний рід?

— Ме-е! — ще раз жалібно заскімлило левеня.

— Ти хто? — здивовано запитав цар звірів. — На вигляд — левеня, а мекаєш, як ягня.

— Бо я і є ягня... я виріс у стаді.

— Ти — лев і повинен поводитися, як лев! — грізно крикнув старий. — Ану, ходи зі мною!

Лев повагом пішов до ріки, а мале левеня несміливо пленталося ззаду.

Ставши на березі, лев підштовхнув малого до води. У ній, як у дзеркалі, відбилися дві левині фізіономії.

— Ти схожий на барана? — знову грізно запитав старий лев.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Я схожий на тебе... — здивовано відповіло левеня.

— Отож... — задоволено сказав лев і стріпнув головою. — Лев може все життя прожити серед баранів і не дізнатися, ким він є насправді! Бо ніколи не приглядається до себе, а вірить лише тому, що йому кажуть барани. Тепер ти бачиш, хто ти є? — лев грізно струснув своєю шевелюрою і рикнув так, що з кущів листя посипалося. — Ну, а тепер ти! І перестань тремтіти, як овечка! Ти ж бачиш, хто ти є!

Левеня струснуло гривою, розглянулося: а раптом хтось із баранів побачить, що він насправді не баранчик?

Але, поглянувши ще раз у воду, левеня підморгнуло веселому левеняті, довкола вух якого вже почала пробиватися грива.

— Р-р-р! — грізно заричало звіреня до свого відображення, а тоді голосніше, голосніше.

— А тепер наздоганяй мене! — крикнув старий лев.

Цього вечора в лісі з'явився юний царевич, який був дуже щасливим від того, що нарешті перестав бути бараном у стаді.

А старий лев дивився на нього і говорив самому собі: «Ти диви! Навіть з лева можна зробити барана, якщо він не пізнає своєї породи...»

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. Що збентежило старого лева? Прочитай, як про це сказано в байці.
3. Чи одразу левеня усвідомило своє призначення? Прочитай цей епізод.
4. Поясни значення вислову *отара баранів*. Кого в байці зображено в образі баранів? Які риси характеру людей вони уособлюють?
5. Про кого в народі кажуть *цар звірів*? У якому значенні вживають цей вислів?
6. Які риси характеру людей втілено в байці в образі лева?
7. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», яка характеризуватиме левеня та його вчинки.
8. Визнач мораль байки. Знайди підтвердження своїх висновків у творі.
9. Чи траплялося тобі в житті зустрічати людей, схожих на героїв байки? Наведи приклад.
10. Чи задумувався/задумувалася ти над питанням, хто ти є? Роз-

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

кажи, які сильні сторони характеру ти маєш. Чи завжди ти усвідомлюєш свої можливості? Чи завжди віриш у себе? Чому?

12. На прикладі байки «Хто ти є?» поясни, як ти розумієш, який твір називають байкою.

НАРОДНА ПРИТЧА

Народна притча — це невеликий фольклорний розповідний твір повчального змісту, побудований на прихованому порівнянні.

На відміну від байки, притча за змістом — твір серйозний. В її основу покладено одну конкретну життєву подію без вказівки на місце і час дії. Мета розповіді — донести до слухачів певну настанову, але не приховуючи її, як у байці. Повчання в притчі також більш узагальнене й ширше, ніж у байці. І притча, і байки ведуть свій початок від казок про тварин.

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиметься у притчі. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

СЕРЕДИНА СВІТУ

Ішов раз чоловік дорогою та побачив, як двоє панів повиходили з бричок і про щось сперечалися.

— Про що, паноньки, сперечаєтеся? — питає.

— Не твоє це просте діло питатися, — відказують пани. — Великі учені люди не можуть це діло розгадати.

— Та скажіть, будьте ласкаві, що то за справа!

От пани й кажуть:

— Нема у світі такого вченого чоловіка, аби міг сказати, де є середина світу.

— А якби знайшовся такий чоловік, що міг би це сказати, що б ви йому заплатили? — допитується той.

— Що треба, те й заплатимо, — відказують пани.

— Тоді підпишіть угоду і давайте мені золото вже, аби всі люди бачили, що ніхто нікого не обдурив.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Пани й погодилися. Підписали документ, насипали чоловікові грошей повну шапку. А він узяв палицю і міряє. Відміряв кілька кроків, забив палицю і каже:

— Отут, паночки, середина світу! А хто не вірить, нехай перевірить.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. Яка основна думка притчі?
3. Поясни, у чому полягала кмітливість і дотепність бідного чоловіка.
4. Поясни, чому твір «Середина світу» не можна вважати байкою.
5. Спираючись на пояснення про народну притчу, наведи НЕ МЕНШЕ ДВОХ доказів, що «Середина світу» — притча.

ХТО РОЗУМНІШИЙ?

Їхали двоє чоловіків дорогою — один вгору, другий униз. Дорога була вузька, то й коні зупинились один напроти другого.

Стали сваритись чоловіки, хто кому має дорогу дати.

— Я їду вгору — то ти мені маєш уступити! — кричав один.

— Ні, навпаки: ти маєш дати мені дорогу, бо я вниз їду!

Нагодився тут старий дідок. Вони до нього: розсуди, хто кому має дати дорогу.

— Чи вгору, чи вниз, — дорогу має уступити той, хто розумніший, — відказав дід.

Нікому не хотілося визнати себе дурнішим — то обидва подорожні роз'їхалися в різні боки.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. Яка основна думка твору? Які життєві цінності втілено у притчі?
3. Опрацюй пояснення про байку та притчу. У робочому зошиті накресли два кола за зразком на с. 35. На перетині напиши спільні ознаки байки і притчі, а в колах — відмінні.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Софія Мудрагелівна консультує

Тема та ідея твору

В основу будь-якого художнього твору покладено життєві враження автора/авторки, які він/вона змінює, доповнює завдяки вигадці й уяві. Ці враження дають письменникові/письменниці поштовх до розмірковування над важливими питаннями. Щоб розкрити їх, автор/авторка змальовує різні життєві ситуації, які відбуваються з героями. Отже, *тема — це події, зображені у творі.*

Зазвичай формулювання теми твору починаємо зі слова *зображення*.

Приклади формулювання тем:

- *зображення* пошуків небожем справедливості (казка «Правда і Кривда»);
- *зображення* сили любові й доброти, яка може врятувати життя людини (казка «Названий батько»).

Із зображених подій випливає *ідея*, тобто основна думка твору. Формулювання ідеї починаємо зі слів *утвердження думки про*, *возвеличення*, *засудження*. Наприклад, народ спостерігав багато прикладів несправедливості в житті. Тому в казці «Правда і Кривда» ці випадки узагальнені в ідеї — *засудження несправедливості та утвердження думки про добросердне ставлення до людей*.

Поміркуй над прочитаним

1. Перекажи своїми словами, як ти розумієш значення термінів *тема* та *ідея* твору.

2. Визнач тему й ідею казки «Панна Ганна» та твору О. Гавроша «Легенда Мукачівського замку».

БУВАЛЬЩИНИ

Бувальщина — коротке усне оповідання про випадок із життя, що нібито стався насправді.

У бувальщині розповідається про певний побутовий епізод. Водночас чималу її частину присвячено надзвичайним подіям, мешканцям потойбічного й магічного світу — ворожкам, відьмам, чарівникам та іншим. Не оминають бувальщини

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

й теми пошуку скарбів, де на допомогу героям приходить нечиста сила. Хоча ці твори наповнені вигаданими подіями й персонажами, про них розповідається так переконливо та емоційно, що ні в кого не виникає сумніву в їх правдивості.

ПРО ЧОЛОВІКА, ЯКИЙ МРІЯВ ПОБАЧИТИ МОРЕ

Цей парубок жив у селі й чув від старих людей, що десь зовсім недалеко від їхнього села є море. Але ніхто з його односельців ще до моря не доходив — і хлопець вирішив дійти.

Ось вирушив він у дорогу, пройшов одне село, друге, а там такий ярмарок! Стільки цікавих речей побачив!

А що був він добрим гончарем, то й попросився на роботу до славного майстра гончарних справ. Добре продавалися його кухлі, миски та глечики. Став хлопець добрим господарем, побудував хату.

Та якось уночі приснилося йому море. Наступного дня поклав він у торбину хліб-сіль і вирушив у мандри.

За якийсь час привела його дорога до великого міста. Походив він містом, пороздивлявся — і впала йому в око гарна дівчина. Парубок дівчині теж сподобався. Посватався він, а незабаром і весілля справили.

Зажили вони щасливо сім'єю. Виростили двох синів.

Та якось, уже на схилі літ, знов уві сні примарилося старому море: наче воно дуже-дуже близько, чекає на нього...

Не стало вже сил у діда на далекі мандри. І попросив він синів вивести його на найвищу гору, яка височіла за містом: щоб хоч оглянути світ довкола, якщо вже до моря не дійти...

Допомогли сини батькові піднятися на вершину гори.

Як же він здивувався, побачивши, що біля підніжжя гори по той бік плюскочуться морські хвилі...

А ще він побачив, що і з його села, і з того другого, в якому гончарював, і з міста, де прожив зі своєю сім'єю довгі літа, йшли різні дороги — і всі вони вели до моря...

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. До якої тематичної групи належить притча «Про чоловіка, який мріяв побачити море»? Обґрунтуй свою відповідь.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

3. Яка тема та ідея твору?
4. Яку настанову своїм дітям міг дати чоловік перед смертю? Склади можливий фінал твору і запиши його в робочий зошит.
5. Чи можна сказати, що твір «Про чоловіка, який мріяв побачити море» — це казка? Обґрунтуй свою відповідь.
6. Який із прочитаних творів усної народної творчості тебе вразив найбільше? Чим саме?

Домашнє завдання

Склади й запиши бувальщину про загадкове явище, що тебе здивувало або налякало. Оформи роботу ілюстраціями. Презентуй її своїм однокласникам/однокласницям.

НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ

Наші предки цікавилися минулим, знали імена народних героїв, переповідали один одному про їхні подвиги. У часи, коли люди не вміли читати й писати, усі знання про історичні події зберігали в народних переказах.

Переказ — це твір усної народної творчості, у якому досить правдиво розповідається про історичні події та народних героїв.

Чим далі в глиб віків, тим менше збереглося таких творів. До нас дійшла невелика кількість переказів доби Русі-України, найбільше — періоду XVI–XVII ст., де описано подвиги запорожців. Є ще перекази пізнішого часу, у яких розповідається про кріпаччину, народних бунтарів Устима Кармелюка, Семена Палія, Олексу Довбуша та інших. Перекази зберігають історичну пам'ять народу, виховують мужність, навчають любити й захищати свою землю.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Чи здогадуєшся ти, про що йтиметься у творі? За назвою передбач імовірні події. Прочитай текст і перевір точність своїх здогадок.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ЧАРІВНЕ ДЗЕРКАЛО

Олег Шупляк. Характерник. 2012

Запорожці богатирі були — земля не держала!

У нього, у того запорожця, сім пудів голова! А вуса в нього такі, що як візьме, було, він їх у руки та як розправить одного туди, а другого сюди, то і в двері не влізе, хоч би ті двері були такі, що через них і тройка коней з возом проскочила б.

Запорожці дванадцятьма мовами вміли говорити, із води могли сухими виходити. Коли треба, вміли на людей і сон насилати, й туман напускати, уміли й у річки переливатися. Вони мали в себе такі дзеркала, що, дивлячись у них, за тисячу верст бачили, що воно у світі робиться. Оце як іти куди в похід, то той, хто там у них був за старшого, — чи ватажок який, чи сам кошовий, — візьме в руки дзеркало, подивиться в нього та й каже:

— Туди не йдім, бо там ляхи йдуть; і туди не йдім, бо там турки або татари заходять. А сюди йдім, бо тут аж нічогісінько немає...

Збагачуй своє мовлення

Слово «дзеркало» має кілька синонімів — *люстро, люстерко*. А в давні часи на нього ще казали *свічадо, верцадло*.

Будь уважним/уважною до слова

Кошовий — ватажок, отаман козаків у Запорозькій Січі.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом для читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з тексту.
2. Прочитай портрет запорожця. Чому деталі портрету перебільшені?
3. Що означає сполука слів «виходити сухими з води»? Наведи приклади з тексту та з власного життя, до яких можна застосувати цей вислів.

КОНКУРС ПАРУЙНИКІВ

4. Які здібності козаків були реальними, а які надприродними? Зацитуй уривки на підтвердження своїх слів.

5. Ознайомся з історичним фактом.

У 1645 р., під час Тридцятилітньої війни, Франція попросила в гетьмана Богдана Хмельницького допомоги в боротьбі з іспанцями. До цього французи майже десять років не могли завоювати місто Дюнкерк, захоплене ворогами. Тоді проти п'ятитисячного іспанського гарнізону виступили 1800 піших і 800 кінних козаків — і за одну добу захопили фортецю. Військо очолювали Богдан Хмельницький та кошовий отаман Іван Сірко, який не програв жодного бою. За штурм Дюнкерка їх нагороджено французькими орденами.

Спираючись на цей історичний факт та народний переказ, доведи, що козаки були вправними, сміливими воїнами й високоосвіченими людьми.

6. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», яка характеризуватиме козаків. Використай слова з тексту «Чарівне дзеркало».

7. Розкажи, що тебе вразило в розповіді про козаків. Хто в наш час продовжує козацькі традиції? Як саме?

8. Визнач тему та ідею переказу.

9. Що у творі ілюструє заголовок — тему чи ідею? Свою відповідь обґрунтуй.

Домашнє завдання

Склади і запиши в робочий зошит переказ про один випадок із життя твого класу чи школи.

Ти — творча особистість

Проілюструй народний переказ «Чарівне дзеркало». Створи фотоколаж[1], ілюстрацію чи комікс і презентуй свою роботу на уроці.

Твої літературні проєкти

Повтори відомості про народну бувальщину та народний переказ. Намалюй схему (таблицю, кола тощо), у якій узагальни їхні спільні та відмінні ознаки.

[1] **Колаж** — створення ілюстрації за допомогою різних предметів: світлин, фрагментів газет, афіш, шпалер тощо.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ЗАГАДКИ

Пригадай із початкових класів, який твір усної народної творчості називають за́гадкою. Наведи приклади загадок. Поясни, як вони утворилися.

Слово ***загадка*** утворено від слова «гадати», що в давні часи означало думати, угадувати, загадувати.

Загадки люди почали складати ще в сиву давнину. Тоді вони були не веселою розвагою, а серйозним випробуванням для юнаків. За допомогою цих маленьких творів старші чоловіки перевіряли розум хлопців. Вважалося, що підліток не готовий до дорослого життя, якщо не може відгадати загадки. Цей обряд посвяти юнаків відображено і в казках, коли казкового персонажа випробовують різними інтелектуальними завданнями.

Пізніше в розгадування розумних задач розважалися парубки та дівчата. Минуло чимало часу, перш ніш загадка перетворилася на дитячу гру. Але вона так само, як і в давнину, перевіряє розум, знання, кмітливість.

Підказка Софії Мудрагелівни

У загадці не потрібно сприймати слова буквально. У ній самого предмета не називають, а його ознаки переносять на інший предмет за подібністю. Наприклад, у загадках зазвичай молодий місяць називають серпом, сніг — скатеркою, огірок — хатою, повною людей.

Отже, **загадка** — це хитромудре запитання, у якому істота, предмет або явище порівнюють з іншою істотою, предметом або явищем за схожими ознаками. В основу загадки покладено *метафору, тобто приховане порівняння, побудоване на подібності.*

Зауваж: у метафорі слів *як, ніби, немов* немає, але їх мають на увазі.

ПОРІВНЯЙ

Порівняння	Метафора	Загадка
Ніч темна, *як чорна корова*	Ніч — чорна корова	Чорна корова весь світ поборола. (Ніч)
Веселка вигнута, *ніби коромисло*	Коромисло веселки	Червоне коромисло через річку повисло. (Веселка)

КОНКУРСНИЙ ЗРАЗОК

Порада Софії Мудрагелівни

Предмет, який «сховали» в загадці, шукай під натяком, описом характерних ознак іншого предмета. Наприклад, є така загадка: *Коло вуха — завірюха, а у вусі — ярмарок.* Щоб її розгадати, треба хоч раз притулити вухо до бджолиного вулика й послухати тихе гудіння в ньому. Воно може нагадувати звуки хурделиці або гамір на ярмарку. Так через опис явища можна здогадатися про прихований предмет. Часто в загадці предмет порівнюють з істотою за схожими діями: *Руками махнув — дерево зігнув (Вітер).* У деяких загадках істоту, предмет або явище вказано через заперечення або протиставлення: *Без рук, без ніг, а по полю гасає (Вітер); Неживе, а за людиною ходить (Тінь); Не художник, а малює (Мороз).*

Загадки бувають розповідними реченнями: *Під землею птиця кубло звела і яєць нанесла (Картопля); Сімсот соколят на одній подушці сплять (Соняшник).* Часто загадку оформлено питальним реченням: *Що іде, не рухаючись із місця? (Час); Що росте догори коренем? (Бурулька).*

Загадки мають кілька видів: про людей, їхнє життя, про природу та її явища, про рослини, тварин тощо.

Завдання від Софії Мудрагелівни

1. Назви, яка тема об'єднує загадки кожної групи.

***

Чорна корова всіх поборола. Білий віл всіх підвів.
Шумить, гуде і все горою йде.
Тисяча овець, а між ними один баранець.

***

Сам маленький, а шуба дерев'яна.
Без очей, без рук, а лізе на дрюк.
Маленьке, кругленьке, зачепи — плакати будеш.

КОНКУРСНИЙ ПРИМІРНИК

***

Плавала, купалася, сухесенька осталася.
Влітку сірий, взимку білий.
Два рази родиться, один раз вмирає.

***

Зранку ходить на чотирьох, вдень — на двох, увечері — на трьох.

У хлівці два ряди баранців, і всі біленькі.

Було собі два брати й обидва Кіндрати, через доріжку живуть, а один одного не бачать.

***

Не їсть, не п'є, а стоїть та б'є.
Зуби є, а рота немає.
По дроту ходить, пітьму розгонить.

2. Поясни, як утворено загадки.

Не кравець, а все життя з голками ходить.
По синьому морі золотий човник пливе.
Хто на собі свій будинок носить?
Іде в горщик чорне, а з горщика — червоне.

3. Відгадай загадки, за бажанням намалюй відгадки.

Кругле озеречко ніколи не замерзає.
По землі скаче, а в воді пливе.
Під одним дахом чотири братики.
Мовчить, а сто дурнів навчить.
По землі бігає, під лавою спати лягає.
Без рук, без ніг, без голови, а весь світ оббігала.
Без рук, без ніг, а всіх кладе на постіль.
Ходить пані в золотім жупані, куди гляне — трава в'яне.
Книжки читаю, а грамоти не знаю.

Один усю роботу робить, другий господаря молоком поїть, третій хату стереже.

У зеленій оболонці, а всередині — як сонце.
Складеш — клин, розкладеш — гриб.
І печуть мене, і варять мене, і їдять, і хвалять, бо я добра.
Білі зуби маю, та усі ховаю, довгі коси маю, та не заплітаю.

Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить, а не золото, коли б угадати та менш його знати.

4. Назви, із чим ти можеш порівняти такі предмети та явища, як *поїзд, сонце, дорога, зубна щітка, книжка*. Склади з ними загадки.

КОНТУРС ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

1. Поясни, що таке загадка. Навіщо люди складали загадки?
2. Як утворюють загадки? Наведи приклад.
3. Наведи два приклади метафори в загадках.
4. Запропонуй відгадати кілька загадок членам родини та друзям/подругам.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Баєчка від Софії Мудрагелівни

Отож почнімо пояснення про прислів'я з однієї невеличкої оповідки.

Жив-був на світі в давні часи молодий недосвідчений кравець. Прийшов до нього замовник і попросив пошити нову сорочку. Кравчику хотілося якомога швидше виконати роботу, тому він, не довго думаючи, розкроїв полотно, хутенько зшив його частинки — і сорочка готова! Прийшов до нього чоловік, поміряв — не може сорочки вдягнути! Вона на нього мала! Осудливо подивився він на кравчика-недотепу та й порадив йому: «Сім разів відміряй, а потім уже ріж». З часом забувся той перший випадок про кравчика. Але люди, коли хотіли попередити когось бути уважнішим, не поспішати, часто давали мудру пораду: *Сім разів відміряй, один — відріж*. Отак народилося прислів'я.

Юрій. Журавель. Малюнок до Дня батька. 2015

Усі прислів'я, як у краплинці води, узагальнюють життєвий досвід наших предків. Вони віддзеркалюють спостереження народу про поведінку людей, їхній характер, явища природи, господарську діяльність тощо. Прислів'я є таким собі прадавнім усним зведенням правил, за якими потрібно жити. Вони радять і застерігають, схвалюють або засуджують чиюсь поведінку. Ці влучні вирази возвеличують сміливих, розумних і працьовитих, висловлюють зневагу до ледарів, боягузів, хвальків.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Прислів'я є влучними й точними виразами, тому що їх зміст удосконалювався протягом сотень літ. Вони поетичні, мають глибокий зміст, однак дуже прості за формою.

Чому ці вирази легко запам'ятати? Перш за все тому, що вони короткі: *Діло майстра величає;*

Вік живи — вік учись; З неба хліб не падає; Більше діла — менше слів. Часто слова в них мають співзвучне закінчення: *Хто мови своєї* ***цурається****, хай сам себе* ***стидається****; Без* ***охоти*** *нема* ***роботи****.*

Прислів'я — короткий стійкий народний вислів із повчальним змістом, що виражає закінчену думку. Наприклад: *Брехнею світ пройдеш, а назад не вернешся; Вмієш казати, вмій і мовчати; Як батька покинеш, то й сам загинеш; Не копай іншому ями, бо сам упадеш; Людей питай, а свій розум май; Краденим добром не забагатієш.*

Зміст частини прислів'їв ти розумієш із прямого значення слів: *Навчай інших — і сам навчишся; Будь господарем своєму слову.* В інших прислів'ях значення виразу є переносним. Наприклад, у прислів'ї *Трудова копійка годує довіку* йдеться не про копійку, а про те, що людині треба працювати, щоб жити в достатку.

Отже, *особливості народних прислів'їв* такі:

- узагальнення народного досвіду;
- повчальність;
- малий обсяг;
- стислість і влучність висловленої думки;
- поетичність;
- використання слів у прямому й переносному значеннях.

Приказка — влучний вислів, близький до прислів'я, але без повчального змісту. Наприклад: *Сорока на хвості принесла* (стало відомо про щось); *Часом з квасом, а порою з водою* (про бідне життя); *Всякому овочеві свій час* (треба робити все вчасно).

Завдання від Софії Мудрагелівни

1. Назви тему, якій присвячені прислів'я та приказки кожної групи.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

***

Де праця, там і пісня.
Легше тобі на душі стане, як пісня до твого серця загляне.
Найдорожча пісня, з якою мати мене колисала.
Хто співає, той журбу проганяє.

***

Добре ім'я краще багатства.
Добре роби — добре й буде.
Добро треба шукати, а зло саме прийде.
Світ не без добрих людей.

***

Сухий березень, теплий квітень, мокрий май — буде хліба урожай.
Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі.
Весна днем красна, а на хліб тісна.
Ластівка день починає, а соловей його кінчає.

2. Згрупуй прислів'я за темами «Дружба», «Праця», «Сила слова».

Не взявшись за сокиру, хати не зробиш.
У лиху годину пізнаєш вірну людину.
Від меча рана загоїться, а від лихого слова — ніколи.
Де працюють, там густо, а де гайнують, там пусто.
Від теплого слова і лід розмерзається.
Лежачого хліба ніде нема.
Вірний приятель — то найбільший скарб.
Треба нахилиться, щоб з криниці води напиться.
Для приятеля нового не пускайся старого.
Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.

3. Знайди прислів'я, яке в групі зайве.

Всякій матері свої діти милі.
Дитина хоч кривенька, та батькові-матері миленька.
Своя хата не ворог – коли прийдеш, то прийме.
І сова хвалить свої діти.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

***

Береженого Бог береже, а козака – шабля.
Нащо й клад, коли в сім'ї лад.
Бог не без милості, козак не без долі.
Де козак, там і слава.

***

Будеш з книгою дружити – буде легше в світі жити.
Розум — скарб людини.
В домі без книги, як без вікон, темно.
З книгою жити – з добром дружити.

4. Поєднай частини речень лівої і правої колонок так, щоб утворилося прислів'я.

Хто кривдить людей,	не сиди на печі.
Як дбаєш,	де отаман скаче.
Хочеш їсти калачі —	то восени хліб у коморі.
Праця чоловіка годує,	а лінь марнує.
Добрий козак баче,	так і маєш.
Як у травні дощ надворі,	той кривдить своїх дітей.

5. Поясни пряме та переносне значення прислів'їв та приказок.

Кожна птичка своїм носиком живе.
Не на користь книжку читать, коли вершки лише хапать.
Пар кісток не ломить.
Суха ложка рота дере.

6. Із поданих слів утвори прислів'я.

слову своєму господарем Будь.
дитини матері заболить пальчик У а у серце.
ранком Що не то вечором зробиш не здогониш.
людину пізнати Птицю по а по мові пір'ю.

7. Із збірника прислів'їв випиши кілька, у яких згадано «магічні» числа три і сім.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

1. Склади і запиши в робочий зошит казку, яка розкриватиме значення прислів'я (на вибір).

Під лежачий камінь вода не тече.
Не все те золото, що блищить.
Куй залізо, поки гаряче.

2. Поясни, що означають прислів'я та за яких життєвих обставин їх доречно вживати (за бажанням).

Дивиться рідко, та густо бачить.
Мудра голова не дбає на лихі слова.

3. Із поданих слів утвори прислів'я та запиши їх у робочий зошит (за бажанням).

на, старість, Що, молодості, в, навчишся, знайдеш, то, як.
як, Шануй, родителя, учителя.
багато, Хто, багато, робив, той, знає, і.

Твої літературні проєкти

Організуй та проведи в класі конкурс знавців прислів'їв і загадок. Залучи з однокласниками/однокласницями до журі членів родин, які визначать переможців.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився перший розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до таблички ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, скільки ти знав/знала на початку вивчення розділу та скільки нового навчився/навчилася. Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: про які таємниці світу й людини розповідають українські міфи й фольклор?
3. Узагальнити знання, накресли *Карту понять розділу*. Зразком тобі може служити одна з форм *Карти понять* із теми «Частини мови»:

КОНКУРС ПАРУЧНИКІВ

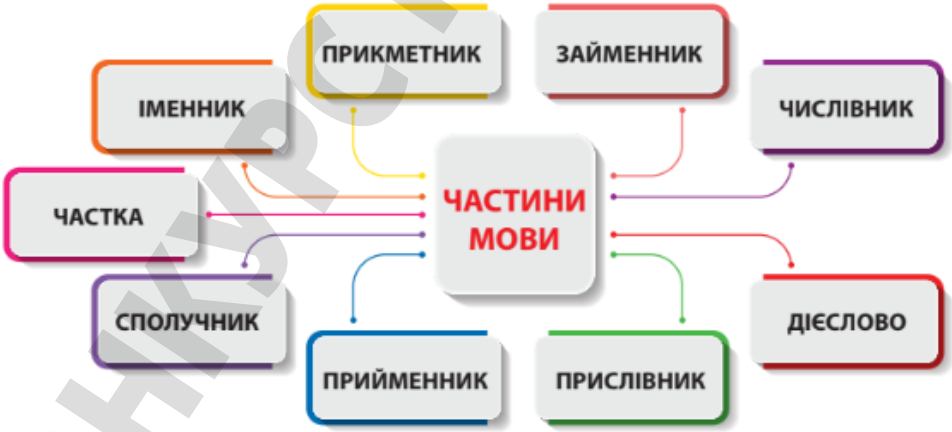

Отже, візьми альбомний аркуш паперу і напиши в центрі ДВА ОСНОВНИХ ТЕРМІНИ розділу: *Міфи* і *Фольклор*. Напиши поняття, що їх характеризують, у комірках або на кольорових променях, як показано на зразках. Зауваж: записуй терміни, а не заголовки вивчених творів. Якщо тобі складно пригадати відомості, скористайся матеріалом підручника.

КОНКУРСНИЙ ЗРАЗОК ПІДРУЧНИКІВ

4. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/lOgRbvy). Постав + напроти правильного твердження.
5. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. Міфом є твір

А «Названий батько».
Б «Сокіл-Род».
В «Хто ти є?».
Г «Середина світу».

2. Про перемогу добра над злом розповідає твір

А «Про Правду і Кривду».
Б «Дерево Життя».
В «Про створення землі».
Г «Хто розумніший».

3. Темі козацтва присвячено твір

А «Легенда Мукачівського замку» О. Гавроша.
Б «Про чоловіка, який мріяв побачити море».
В «Хто розумніший».
Г «Чарівне дзеркало».

4. Працьовитість, доброта і скромність завжди переможуть — така ідея твору

А «Хто розумніший».
Б «Чарівне дзеркало».
В «Панна Ганна».
Г «Про створення землі».

5. Короткий стійкий вислів із повчальним змістом — це

А загадка.
Б прислів'я.
В приказка.
Г казка.

6. Метафору використано в поетичних рядках

А Навколо височіють гори,
Між горами дзюрчить вода.
Б Ще навколо біло-біло,
Та вже сонечко пригріло.
В То пролетить березовий листочок,
то пробіжить невидимий їжак...
Г Біла хмара в синій блузі
Низько-низько так висить...

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 2

ЧОМУ НЕ ЦІКАВО ЖИТИ БЕЗ ПРИГОД?

Навчальний маршрут розділу

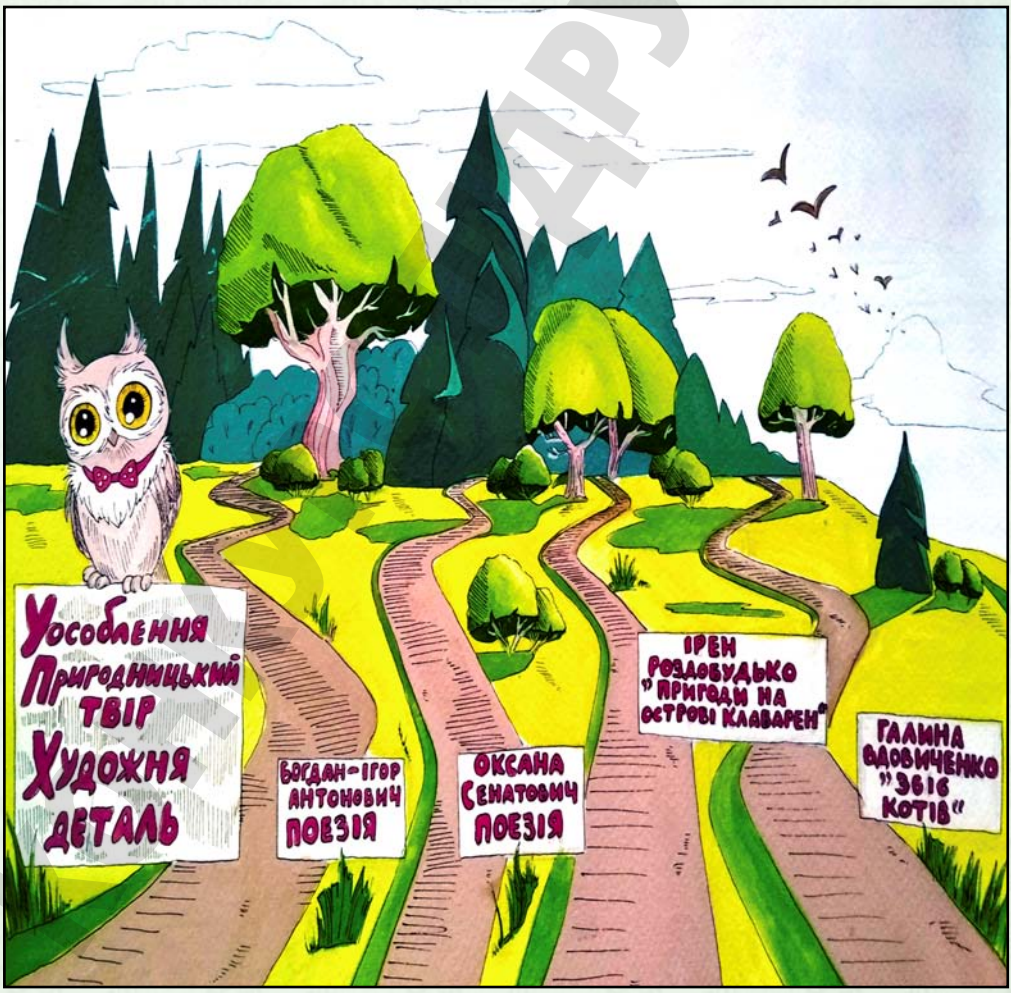

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДРУЧНИКІВ

Софія Мудрагелівна цікавиться

Якою стежечкою ти вже мандрував/мандрувала раніше? Що тобі відомо про пригодницьку літературу? Чиї твори ти читав/читала? Що тобі в них сподобалося? У робочому зошиті накресли таблицю ЗХД. Заповни її першу і другу колонки.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Розглянь репродукції картин українських художників Ф. Манайла та К. Білокур. Яка тема їх об'єднує?

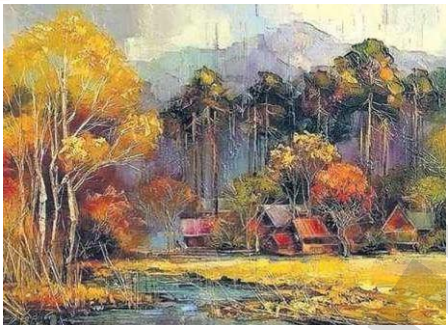

Федір Манайло.
Золота осінь. 1960-ті

Катерина Білокур.
Багрянець осені. 50-ті

ПРИГАДАЙ

Опис природи у творі мистецтва називають **пейзажем**.

Завдання від Софії Мудрагелівни

1. Опиши художнє полотно Ф. Манайла або К. Білокур. У мережі Інтернет знайди інформацію про митця/мисткиню та підготуй про нього/неї повідомлення. Виголоси його на уроці.

2. Уяви, що ти познайомився/познайомилася з екскурсоводом художньої виставки. Які запитання ти йому/їй поставиш про Ф. Манайла і К. Білокур та їхні картини?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

3. Спираючись на репродукції картин, вислови припущення, якій темі будуть присвячені поезії Б.-І. Антонича та О. Сенатович.

НАВЧИСЯ ЛІСОВОЇ МОВИ...

Навчися лісової мови
із книги лисів та сарнят!
Виходить місяць до діброви
писать елегії на пнях.

Струмки полощуть срібло
тиші, в росі купається трава.
Хай найпростіші з всіх слова
у книзі лісу ніч напише!

Богдан-Ігор Антонич

Поміркуй над прочитаним

1. Яку картину світу змальовує поет? Відповідаючи, посилайся на текст.

2. Прочитай рядки, які відтворюють пейзаж. Що привертає увагу поета? Засобами словесного малювання опиши цю картину.

3. Чи йдеться у вірші *докладно* про ліс? На чому автор більше зосереджується — на його описі чи на переживаннях, які він викликав?

4. Чому автор вживає у вірші окличні речення? Прочитай ці рядки.

5. Який настрій викликає в тебе зображена картина? Які слова допомогли тобі її уявити?

Літературний експеримент від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті запиши вірш Б.-І. Антонича «Ліс» не стовпчиком, а в рядок, як зазвичай оформлюють прозові твори. Чи змінилося твоє сприйняття вірша? Як саме і чому? Зроби висновок, як оформлення твору короткими рядками — стовпчиком впливає на створення незвичності, особливої атмосфери, емоційності, настрою. Сформулюй висновок про особливості ліричних творів.

Збагачуй своє мовлення

Елегія — ліричний вірш задумливого, сумного характеру. У переносному значенні — смуток.

Сльота — хмарна погода з дощем або мокрим снігом.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ДРУЖЕ МІЙ

У сльоту, і в час негоди,
і в погоду, друже мій,
серцем слухати зумій
звуки рідної природи,
звуки — дивні голоси
незвичайної краси.
Чуєш, друже мій, розмови:
з вітром листя гомонить,
з сонцем ниви і діброви,
і з озерами — блакить.
Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи
розуміти серцем вчись.

Оксана Сенатович

Поміркуй над прочитаним

1. Яку картину ти уявляєш, коли читаєш вірш О. Сенатович «Друже мій»? Засобами словесного малювання опиши цей пейзаж.
2. Поясни значення вислову «серцем слухати зумій звуки рідної природи».
3. У вірші поетеса вживає слова, що спонукають до дії: *зумій, стань, послухай, роздивись, вчись*. Яка їхня роль у творі?
4. Яка основна думка об'єднує вірші Б.-І. Антонича та О. Сенатович?
5. Чому про природу автори пишуть так багато віршів?
6. Прочитай пояснення про уособлення в консультації Софії Мудрагелівни. У робочий зошит випиши з віршів Б.-І. Антонича та О. Сенатович уособлення. Усно поясни, якого значення вони надають творам.

Софія Мудрагелівна консультує

Ти вже знаєш один із видів тропів — метафору. Різновидом метафори є уособлення.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Уособлення — зображення рослин, тварин, предметів, явищ природи як живих істот. *Уособлення «оживлює», «олюднює» природу*. Наприклад: вовк виє — *вітер виє*, кішка лиже лапу — *вогонь лиже* стіни будинку, скрипаль грає — *море грає*.

Потренуйся

Від запропонованих сполук слів утвори уособлення. Наприклад: сонце сяє — *сонце сміється*.

Краплі падають на дах, трава тихенько шелестить, душа піднесена від радості.

Домашнє завдання

Вивчи напам'ять вірш Б.-І. Антонича чи О. Сенатович (на вибір).

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиметься у творі «Пригоди на острові Клаварен». Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки зі змістом твору? Вислови припущення, чому острів має таку назву.

Ірен Роздобудько

ПРИГОДИ НА ОСТРОВІ КЛАВАРЕН

Скорочено

Дівчата знаходять потаємну печеру і... повертають назад

Був чудовий липневий ранок. (...)

От саме в такий зворушливо-мирний час біля семиповерхівки з'явилася висока дівчинка в окулярах, із довгою світлою косою, в темно-синіх джинсах. На плечах — рюкзак, у руці — великий сачок на довгій палиці. Дівчинку звали Клава.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

На другій руці у Клави був великий батьківський годинник, яким вона дуже пишалася. Годинник показував сьому годину й восьму хвилину. Час, коли дорослим, особливо у вихідний день, дуже не подобається чути галас.

Але Клава цим не переймалася, адже мала невідкладну справу.

Вона підійшла ближче до будинку, склала долоні руркою й голосно загукала:

— Ре-е-е-но-о-о-о!

Пташки припинили цвірінькати. Настала тиша.

Клава трохи почекала, незадоволено похитала головою й закричала ще голосніше:

— Ре-е-е-но-о-о-о!!!

Нарешті двері балкона на п'ятому поверсі відчинилися, й визирнула друга дівчинка — стрижена «під хлопчика» й одягнута майже так само: джинси, футболка, рюкзак за плечима. (...)

За кілька хвилин дві подруги-п'ятикласниці вже весело йшли стежкою, що вела до ріки. А подвір'я знову поглинула вранішня тиша.

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК

— Як добре, що мої батьки поїхали на дачу! — казала дівчинка з сачком, яку звали Клава. — Сподіваюся, що до вечора ми повернемося. Чи не так?

— Звісно! — підтвердила друга дівчинка, яку Клава назвала таким незвичним іменем — Рено. — Добре, що ми нарешті зібралися в цей похід!

Тут варто додати, що цю дівчинку насправді звали Ірина. Але через те, що вона ходила на секцію фехтування й захоплювалася пригодами піратів і мушкетерів, у класі її почали називати скороченим і майже хлопчачим іменем — Рен, а вже згодом Клава вигадала це ім'я — Рено. (...)

Річка була зовсім близько від їхнього будинку. Вона так яскраво виблискувала на сонці, немов промені відбивалися в тисячах круглих люстерок, що лежали на дні.

Дівчата оминули пляж, наблизилися до рясного очерету. Там, біля води, ховався таємничий предмет, завалений гіллям. Клава й Рено заходилися його видобувати.

— Ти бач — не вкрали! — раділа Рено.

— Якби вкрали, от я б отримала від батька... — пробурмотіла Клава.

Коли гілля було відкинуте, стало зрозуміло, що цей «таємничий предмет» — маленький надувний човник із двома веслами жовтого кольору. (...)

Клава була серйозною дівчинкою, вона все любила обмірковувати наперед і дуже хвилювалася, що їй довелося поцупити в батька човен. Але чого не зробиш заради дружби? Адже ідея пропливти по річці, аж до дамби, якою вона була перекрита, належала Рено.

Рено зіштовхнула човен у воду, застрибнула в нього й скомандувала подрузі:

— Сідай хутчіш!

Вона боялася, що подруга передумає.

Клава неквапливо підгорнула джинси до колін і ступила в човен. Під її вагою він сколихнувся й сам відчалив від берега.

— Подорож починається! — весело прокричала Рено.

Вона навіть не встигла взятися за весла, як течія сама винесла човен на середину ріки. (...)

— Там печера! — радісно закричала Рено.

На відміну від своєї серйозної подруги, Рено любила не лише фантазувати, а й негайно втілювати фантазії в життя.

КОНКУРСНИЙ ПРИМІРНИК

Плаский отвір здіймався над поверхнею води приблизно на метр, не більше. Із нього віяло холодом. Річка, така жива й блискуча, затікаючи в нього, ставала темною й непривітною. А ще було чутно, як десь у глибині дзвінко хлюпає вода, б'ючись об стінки печери.

Дівчата мовчали. Клава думала, що варто повернутися назад. Але хіба таке можливо? Вона чудово знала свою подругу. «Тепер її за вуха не відтягнеш від цієї печери!» — не встигла подумати дівчинка, як Рено впевнено сказала:

— Якщо ми ляжемо на дно човна, зможемо туди запливти! Уперед! (...)

Несподівано човен потрапив у протоку Зустрічних Течій. Він переніс подруг у XVIII ст., але дівчатка не одразу це збагнули.

Лист із минулого

На острові дівчатка натрапили на скриньку, у якій лежав портрет красивої жінки і лист, написаний французькою мовою.

— От бачиш! — ущипливо завважила Рено. — А ти все твердила: «Не може цього бути! Які там пригоди!» От і маєш.

Рено втупилася в папірець. І почала повільно читати...

«Ось уже майже десять років ми живемо на цьому забутому Богом та людьми острові.

Ось уже майже десять років ми помираємо повільною смертю на самоті, відрізані від світу та рідної землі.

Сьогодні настав час залишити це послання в невідомість.

У ніч із 28 на 29 вересня року 1700-го від Різдва Христового злою долею під час жахливого шторму ми були викинуті на ці береги.

Нас було двоє: я — Франсуа Андре, боцман торговельного судна «Мати Марія», та матрос — Сем Бенц.

Бідака Сем загинув під час обвалу. Й ось уже більше року, як я залишився. Тепер помираю і я.

Тепер ніч. Тьмяний самотній місяць дивиться на мене. На ранок ми обоє згаснемо... Я так вирішив.

Але перед тим, як піти з життя, я хочу звернутися до тих, хто коли-небудь ступить на цю землю.

Панове!

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Ви прибули туди, де впродовж багатьох років я мучився від голоду та спеки, де я молився й сподівався на диво. Отже, прошу вас віддати належне нещасному та самотньому відлюднику: поховайте моє тіло за християнським звичаєм. Ви знайдете мене на південному боці від Великого Пагорба — там, де я побудував свою хижу.

І ще одне прохання! Прошу сповістити про мене за цією адресою: Франція. Провінція Бретонь. Селище Сен-Мало. Таверна «Золота устриця». Марі Андре.

Перекажіть їй, що до останнього вдиху я думав про неї, в кожній молитві вимовляв її ім'я...

Але це не все.

Закінчуючи свої дні й не сподіваючись повернутися, маю відкрити таємницю, яку беріг багато років. І через яку почуваюся винним перед коханою дружиною та братом. Тому все, що напишу, прошу вас донести до їхніх вух, і нехай Господь мене простить...

Отже, нас у родині було двоє — я і мій брат Бартолом'ю. Доля схотіла, щоб ми закохалися в одну дівчину.

Я був старший і дужчий. До того ж, більшу частину спадку батько заповів мені. Але Марі любила Бартолом'ю. І збиралася заміж за нього. Я не міг цього стерпіти! Я обдурив їх. Одного разу вночі я викликав на побачення нашу служницю, переодягнуту в сукню Марі. А братові наказав спостерігати за нами у вікно. Від горя він утік із дому й подався в моряки.

Його доля мені не відома, але гадаю, він загинув...

Марі народила хлопчика. Щоб урятувати її від бідності й ганьби, я запропонував їй руку й серце. І ростив маленького Альберта, як власного сина.

Я розумію, що вчинив злочин, обдуривши брата. Він так і не дізнався, що в нього народився малюк.

Отже, панове!

Благаю, оприлюдніть цю сумну історію. Можливо, мій брат Бартолом'ю Андре ще живий і не знає, що у Бретоні на нього чекають дружина та син. А мені вже немає на що сподіватися. І тому я прошу вибачення в тих, кого скривдив у цьому житті. Нехай здійсниться правосуддя Боже!

Амінь».

Конфіскат

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. Як подруги потрапили в минуле? Які два історичних часи поєднані в казці?
3. Чому безлюдний острів має назву Клаварен?
4. Знайди опис зовнішності подруг. На малюнку (с. 65) знайди, хто з них Клава, а хто — Рено. Свою відповідь обґрунтуй.

ПРИГАДАЙ

Опис зовнішності в художньому творі називають **портретом.**

5. Навіщо І. Роздобудько наводить у творі портрети героїнь?
6. Чому Ірину друзі називали Рен або Рено? Що відомо про її захоплення?
7. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», що характеризуватиме Клаву й Рено.
8. Стисло перекажи зміст листа моряка Франсуа Андре. У робочому зошиті накресли «павутинку» до цієї частини твору.
9. Уяви стан героїнь, коли вони ознайомилися зі змістом листа Франсуа Андре. Які, на твою думку, почуття могли охопити дівчаток? Назви НЕ МЕНШЕ ТРЬОХ слів.
10. Передбач, як розвиватимуться події у творі. Прочитай наступну частину пригод.

Наступного ранку Клава й Рено побачили човен, який пристав до берега. З нього вийшли моряки, троє з яких були зв'язані. З-поміж них дівчата помітили хлопчика. Він скористався моментом, коли за ним не стежили, й утік. З одягу й мови прибулих подруги здогадалися, що вони дивовижним чином потрапили у XVIII століття, а перед ними — французькі пірати.

Клава й Рено знайшли хлопчика. Його звали Альберт. Він їм розповів, що на кораблі стався бунт проти капітана. Четверо моряків, яких очолив матрос на прізвисько Криве Око, вирішили стати піратами. Трьох незгодних членів команди, серед яких був і він, вирішили вбити.

КОНТУРИ ПІДРУЧНИКІВ

Білий чи чорний?

Клава та Криве Око одночасно глянули в той бік, куди було націлено рушниці та пістолі розбійників.

Від лісу відділилися дві фігурки. Клава одразу впізнала Рено та Альберта.

Вони йшли, тримаючи в руках довгу палицю, до якої було прив'язано щось біле... Білий прапор... Клава придивилася уважніше й зрозуміла, що то біла сорочка, яку вони з Рено знайшли у скриньці загиблого моряка.

— Ватажку, — скрикнув Боб-Нахаба, — утікачі йдуть здаватися!

Клава знала, що всі, хто хоче здатися в полон, виступають під білим прапором. «Отже, Рено та Альберт не вигадали нічого кращого за цей відчайдушний крок...» — подумала Клава. І дуже засмутилася. Надія на винахідливість завжди відважної Рено виявилася марною.

До того ж вона помітила в руках подруги скриньку. «Навіщо вони викопали її? — подумала Клава. — Невже вони вважають, що, побачивши цей жалюгідний скарб, пірати згодяться виміняти нас на... якийсь там портрет і шкіряний мішечок зі старими іржавими ножами?!»

Діти наближалися до насуплених розбійників. Біла сорочка тріпотіла на морському вітерці й розмахувала рукавами, немов була живою.

Дійшовши до табору, Рено та Альберт гордо зупинилися перед дулами рушниць.

— Ми прийшли не здаватися! — голосно сказала Рено. — А ця сорочка... тобто цей білий прапор — знак свободи та морської гідності!

— Припини балачки, нахабний хлопчиську! Наш прапор — чорний, символ справжніх морських вовків! — грубо відповів їй Скалозубий. — Ви полонені. Ватажку, дозвольте мені взяти їх під варту?!

— Ні! — заперечив Альберт. — Ми — парламентарі! І ви маєте нас вислухати!

— Стривай, Скалозубий, — зупинив його Криве Око. — Нехай скажуть те, що хочуть. Якщо вони назвалися парламентарями, це означає, що на острові є ще хтось, крім них. Хто вас послав? — звернувся він до Рено.

КОНКУРС ПІРАТІВ

— Нас послав славний моряк, господар та довічний заручник цього острова на ім'я Франсуа Андре, — хвилюючись, повідомила Рено. — У нас є від нього важливе звернення! Ось воно...

Альберт дістав із кишені листа. Зробив кілька кроків, наблизився до Кривого Ока й уважно подивився йому в очі...

Тепер, коли обличчя ватажка не закривала чорна пов'язка, можна було побачити, що в обох — старшого та молодшого — однакові сині очі..

Найдорожчий скарб Безіменного острова

Криве Око взяв листа й розгорнув його. Ще не почавши читати, він розгублено пробурмотів:

— Це... це... почерк мого брата! Його справді звали Франсуа Андре...

Рено підморгнула Клаві, яку все ще охороняв Джон-Пострибайчик.

Читаючи листа, Криве Око почав мимоволі віддалятися від групи піратів, йому захотілося побути самому. Він сів на великий камінь і глибше поринув у читання.

Тривожні довгі хвилини перетекли в цілу годину. Але ніхто не посмів порушити мовчання. Усі затамували віддих і уважно стежили за ватажком.

А той уже вдесяте перечитував листа...

КОНКУРС ПАРТИЗАНІВ

Нарешті він підвівся, глянув у бік товариства. Прокашлявся й почав говорити, схвильовано поглядаючи на юнгу:

— Брати! (...) Давайте вирішимо разом важливе питання: чи варто ставати на неправедну путь, якщо більшість із команди цього не бажає? Чи можемо ми прийняти таке рішення меншістю голосів?

— Ти схибив, Криве Око! — закричав Чорна Борода. — Ти боягуз і зрадник! Хапайте його!

Але всі залишилися на місці. А Криве Око спокійно сказав:

— Отже, Чорна Борода — проти. Тоді скажи перед усіма: як ти гадаєш, чи зрадіють твої доньки й дружина Марґо, які чекають на тебе в порту, коли дізнаються, що ти став розбійником?

Чорна Борода закашлявся й нічого не відповів. Лише низько схилив голову. А Криве Око вів далі, звертаючись до кожного:

— А ти, Скалозубий, здається, мріяв повернутися до своєї нареченої як мужній і поважний моряк, адже скоро у вас весілля! Чи не так?

— Так... — ледь чутно мовив Скалозубий і сховав свій пістоль за широкий пасок.

— А ти, Рудий Лисе? Чи не в тебе нещодавно народився онук, і ти мріяв скоріше повернутися та вирізьбити для нього дерев'яного коника?

— Звісно, ватажку! — відгукнувся Лис.

— А ти, Джоне, хіба не бажаєш повернутися до своїх батьків?

— Так, сер! — весело сказав Джон-Пострибайчик.

По черзі Криве Око опитав усіх присутніх. І знову запала тиша.

— Ватажку, хіба ти сам не казав нам, що морський розбій — найкраща справа для справжніх чоловіків? — наважився запитати його Джон-Пострибайчик.

Криве Око на мить замислився й притис до грудей пожовклого листа.

— Казав... — тихо мовив він. — Але я помилявся. Найкраща справа для справжніх чоловіків — оберігати свої родини та підтримувати вогонь у домашньому вогнищі. Це я зрозумів лише тепер... Якщо такого вогнища немає, людина стає

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

самотнім вовком. А точніше — розбійником. І приносить зло іншим. Але завжди розплачується за це. Довгі роки я був таким самотнім блукальцем! Але сьогодні... — голос моряка забринів. — Віднині Кривого Ока більше не існує! Замість нього є Бартолом'ю Андре, який знайшов свого... сина! І свою родину! Про це я дізнався ось із цього листа, який є найдорожчим скарбом цього безіменного острова!

Моряки заціпеніли. А потім загули, як вулик:

— Сина? Хто він? Де? Як це може бути?

— Саме так! — увірвав їхні вигуки Бартолом'ю й додав, показуючи на Альберта: — Ось він!

Рено легенько підштовхнула хлопця у спину. Той зірвався з місця й кинувся в обійми батька...

Моряки здійняли рушниці вгору й почали палити в небо, салютуючи!

Рено кинулася до Клави, і подруги радісно обійнялися.

Клава й Рено через протоку Зустрічних Течій знову повернулися додому.

Поміркуй над прочитаним

1. Розкажи, які незвичні події зображені у творі.
2. Як проявили свої характери Клава й Рено в ризикованих ситуаціях? Підтвердь свої слова цитатами з твору.
3. Повернися до «хмарки слів», що ти малював/малювала. Доповни її новими словами, які характеризуватимуть Клаву й Рено.
4. Зацитуй уривки з пейзажами та поясни, з якою метою авторка подає їх у творі.
5. Перекажи епізод, у якому Бартолом'ю Андре агітує моряків відмовитися від піратського життя. Які докази він наводить? Як ти вважаєш, чи вони переконливі?
6. Уяви стан Бартолом'ю Андре та Альберта, коли вони дізналися про сімейну таємницю. Які, на твою думку, почуття могли охопити батька й сина? Назви НЕ МЕНШЕ ТРЬОХ слів на позначення почуттів кожного з них.
7. Поясни значення вислову «сімейні цінності». Як вони розкриваються на прикладі життя Кривавого Ока? Що для тебе значать сімейні цінності?
8. Яка тема та ідея твору?
9. Прочитай визначення пригодницького твору. Назви ключові слова, які характеризують його особливості.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Пригодницьким називають твір, у якому герої мандрують і потрапляють до екзотичних місць, де відбуваються несподівані події. Персонажі часто ризикують життям і виявляють рішучість та активність. Пригоди зазвичай завершуються неочікуваною успішною розв'язкою.

Доведи, що «Пригоди на острові Клаварен» — пригодницька казка.

10. Які життєві уроки ти засвоїв/засвоїла, прочитавши «Пригоди на острові Клаварен»?

Домашнє завдання

1. Перекажи прочитаний твір спочатку стисло (3–5 речень), а потім докладно.

2. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком і заповни її.

Риса характеру Рено/Клави	Цитата, що її характеризує

Ти — творча особистість

Уяви, що ти директор/директорка туристичного агентства, яке організовує екзотичні подорожі. Намалюй карту острова Клаварен, познач на ній «визначні» місця, де побували герої твору І. Роздобудько. Напиши рекламне оголошення, що переконає туристів придбати тур на острів Клаварен.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Галина Вдовиченко

За назвою передбач, про що йтиметься у творі. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

36 І 6 КОТІВ

Скорочено

Одного дощового вечора до квартири пані Крепової, котра мешкала з племінником Стасом, попросилися перебути негоду

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

36 дорослих котів і 6 кошенят. Це підвальні коти: хавчики-ненажери і жоржинки — вісімка дівчат-кішечок, кольорові коти, коти-танцюристи, коти із сусідньої брами і малюки. Вони успішно обжилися в невеличкій затишній квартирі, а також дізналися про те, що Стас має власний бізнес — кав'ярню, проте справи в ній не зовсім втішні.

Розділ 5

(...) *Пушинка сказала:*

— Ви зауважили, що наша господиня зварила собі кашу на воді? Не на молоці, а на воді.

— То й що?

— Ми її об'їдаємо.

— Спокуха! — озвався Кутузов. — Вона, мабуть, молока не любить. Або має на нього алергію.

— Не думаю, — засумнівалася Пушинка. — Ой, не думаю. Якщо завтра випогодиться, треба дякувати і валити на вулицю.

Кутузов не бажав цього обговорювати.

— Не жени хвилю. Поки нас не випхають, нікуди не підемо. Нам і тут непогано.

— Та й куди ми, такі чисті, підемо? — озвалася Баронеса, їй тут теж дуже подобалося. Вона перевернулася на другий бік і позіхнула.

— Авжеж, Баронесо, — одна з жоржинок підвела голову, — ти так кажеш, бо до тебе тут особливе ставлення. Спиш на шовковій подушці або ж на клавіатурі від комп'ютера. Породиста кішка, одне слово. Улюблениця господині... Бракує лише кількох крапель лимона для повного щастя.

Баронеса ліниво підвелася і вигнула спину.

— Ну вибачте. Прохопилося. Це з минулого життя. Так, згадалося...

— Ще б пак!

— Авжеж, породиста, — Баронеса знову вляглася. — То й

конкурс підручників

що з того? Хіба це великий недолік? Чи значна перевага? У найважливіші моменти це зазвичай нічого не значить. Анічогісінько. От послухайте. Одного дня, дуже схожого на сьогоднішній, у дощ, вітер, у страшну негоду, підвальні коти надибали на вулиці брудну хвору кішку. Худу, мов тріска. Це була я. Їм навіть на думку не спало, що я породиста. Подумали, що облізла здихля. Затягли до себе у підвал, поклали на теплу трубу, принесли води... Навіть пригостили залишками паштету, такого смачного печінкового паштету з бляшанки. Звідки він у них узявся, гадки не маю.

— Кутузов із підвіконня поцупив, — озвався Голота.

— Шото не пам'ятаю, — рипнув Кутузов.

— А Голота мене вилікував, — вела далі Баронеса, — приволік звідкись жмутик гіркої трави і змусив прожувати. Я вижила. А коли одужала, Голота сказав: не така ти вже й сіра. Я тоді вигадала, що в мене колір «попелу троянди». Насправді знала, що я рожева. Така, як зараз. Тому хочу ще трошки тут побути. Нас ніхто поки що не жене, то куди спішити?

Коти мовчали, і це було схвальне мовчання: справді, ніхто нікуди не поспішав.

— А мені моя господиня ніколи не казала «киць-киць», — подав раптом голос Ля Сосис.

— А як вона тебе кликала? — зацікавилося допитливе кошеня.

— Мсьє Ля СосИс! — казала. Саме з таким наголосом. «Прошу, — казала, — обідати. Ваша сосиска парує на тарілці».

— Та йди! — підхопився Кутузов. — Справді? Я теж якось намагався пристати до однієї... З вигляду начебто вихована людина. А до мене зверталася лише так: «Гей ти, халамиднику!» Мишей їй не було кому ловити. Сам від неї пішов. Я Кутузов, а не халамидник.

— Ми теж колись жили у квартирі, — зітхнула одна з жоржинок, Колетта. — Наша господиня нас так любила... Усіх вісьмох — Іветту, Лізетту, Мюзетту, Жанетту, Жоржетту, Кларетту... І мене з Марієттою. Вона весь час наспівувала пісеньку про нас. Але одного разу поїхала в Італію, справді в Італію, я не брешу. Казала, ненадовго. А нас передала

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

товаришці. Тимчасово. Але ми втекли, вирішили чекати на господиню вдома. У квартиру потрапити не змогли, сховалися під балконом. Потім у тій квартирі оселилися інші люди... А господині досі нема та й нема... Що вона так довго робить у тій Італії?

— Гей, досить уже мелодрами розводити! — подав голос Голота. — Дамські романи якісь. Залишилося почути історію, як ви загубилися, а потім знайшлися, впізнали одна одну по родимих плямках. Я не можу! У мене сльози навертаються на очі, шмарклі заважають говорити...

— Не хочете слухати життєвих історій, то й не треба. А що робитимемо?

— Міряймося вусами! Вони і в котів є, і в кішок, і в кошенят. Гайда визначатися, хто серед нас найвусатіший!

Пропозицію Голоти зустріли піднесеним нявчанням. Конкурс! Конкурс на найдовші вуса, предмет особливої гордості кожного муркотуна. Без вусів вони втрачають половину своїх можливостей, а з ними і бачать краще, і чують, і відчувають. Котячі вуса — котяче багатство.

— Привіт! — вистрибнув на середину кімнати Коментатор — Чорний кіт. — Я Коментатор — Чорний кіт, і зараз ми вам покажемо, як визначають носія найдовших вусів. Ви спостерігаєте за конкурсом «Вуса сезону»! І зараз бачите, як Хук і Джеб витягають зі Стасової кросівки довгу шнурівку. Невеличка сутичка — і ось брати підходять до гурту, смикаючи кожен до себе свій кінець вимірювальної мотузки. А судді хто? Хто мірятиме вуса? Цю відповідальність бере на себе самовисуванець Бубуляк. Товариство згодне, громада підказує, що йому потрібні помічники. Помічників треба обрати. І Бубулякові допомагатимуть... Хто ж йому допомагатиме?.. Ага, бачу, як кожна група висуває свого представника, а тоді ці представники обирають між собою двох до складу журі. І це буде Кларетта... Ні, я помилився, це Марієтта. Так, Марієтта. І Альбінос, чистісінько

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

білий кіт із незаплямованою репутацією. Що ж, поки триває підготовчий період, ми поцікавимося прогнозами від... ну хоча б від Пушинки. Як думаєш, Пушинко, хто може бути претендентом на перемогу? Хто з хлопців переможе?

— Чому ти так ставиш питання? — обурилася Пушинка. — Яке неподобство! Чому відразу хлопці? У дівчат теж є розкішні довгі вуса! Бажаю перемоги саме дівчатам! Фир-р!

Пушинка підстрибнула, зависнувши в повітрі на секунду-другу, м'яко опустилася на всі чотири лапки, та й пішла собі геть.

— А ми продовжуємо наш репортаж, — вів далі Коментатор — Чорний кіт. — Першими вибувають зі змагання малюки. Їм поки що не до снаги мірятися з дорослими. Що з цього приводу скаже Клаповух? Для нього змагання, як ми бачимо, вже закінчилося.

Вухастого малюка це не засмутило. Аніскілечки.

— Вусячі змагання — не моя стихія, — зухвало виголосив він. — Коли будуть вухачі? Тобто... Коли ми змагатимемося в розмірі вух? Не забудьте попередити, коли почнеться конкурс «Вуха сезону».

— Погляньте який! — вигукнув Коментатор — Чорний кіт. — Бійцівський характер у цього малого. — І поплескав Клаповуха по спині.

— А з довжини хвостів? Коли буде конкурс із довжини хвостів? — з-за спини Коментатора визирнула Хвостуля, закрутила в повітрі воронку своїм чорним хвостом.

— Змагання з вусів — це лише початок, — Коментатор наближався до Бубуляка, Марієтти та Білого-Альбіноса, які завзято виконували покладені на них обов'язки. Несподівано Коментатор опинився в лещатах. Його вхопили, затисли голову лапами, задерли догори морду. Все відбулося блискавично. Марієтта вхопила його найдовший вус, натягнула струною, Альбінос приклав до нього шнурівку, Бубуляк перевірив, чи все відбувається за правилами, і зробив висновок: вуса Коментатора — Чорного кота середні за розміром. На вихід у фінал цей учасник претендувати не може. Наступний!

— Що відчуває кіт, почувши таке про свої вуса? — уголос розмірковував Коментатор — Чорний кіт, відходячи вбік. — Відверто кажучи, певне розчарування... Але ця стороння оцін-

КОНКУРС ПІРУНИКІВ

ка не вплине на моє ставлення до власних вусів. Загалом їх чотирнадцять! І кожен мені потрібен. Я залишаюся при своїй думці, і вона краща за оцінку журі. А змагання тим часом тривають. Ми бачимо, як лічильна комісія міряє вуса тепер уже одне в одного, і жоден із них — кхе-кхе — не потрапляє у фінал... Хто ж виходить на фінішну пряму? Хто ці вусатики? Авжеж, це Голота. Хто другий? Кутузов. Третій? Це Рудий! Ви теж здивовані? Ніхто ніколи не помічав його вусів. Може, тому, що вони руді? Варто придивлятися одне до одного уважніше, щоб не пропустити чогось важливого... Отже, у Рудого теж довгі вуса, тож у фіналі — троє. Починається повторне вимірювання! Зараз ми дізнаємось ім'я переможця. У трійці фіналістів визначиться лідер. Отже... Терпіння... Хто здобуде титул «Вуса сезону»? Хто? Що? Що сталося?

Ви теж це бачите? Штовханина й шарпанина, крик і ґвалт. Кутузов із Голотою не поділили першості. Здається, зараз тут буде бійка. Альбінос щойно виголосив, що в усіх трьох котів вуса однакової довжини! У жодного вони ні на міліметр не переважають! І це спричинило до вибуху незгоди. Варіант «перемогла дружба» Кутузова з Голотою не влаштовує. Ви чуєте ці крики? «Прикуси язика! Я тобі твої вуса розтягну й зав'яжу на потилиці!!!» — «Все! Тобі гаплик! Карочі, вкорочу тобі вуса, щоб не пхав їх куди не слід!!!» Сварка у фіналі змагань! Між потенційними переможцями! Який скандал! Зараз цих двох учасників буде дискваліфіковано. Їх знімуть зі змагань.

І перемога... дістається... Рудому! Цілком слушно, як на мене. Але що це? Кутузов із Голотою об'єднуються, стають плечем до плеча і сунуть у наступ. Вони знову разом. Ви чуєте їхні вигуки? «Чому перемога Рудому? Зараз ми перевіримо його вуса на міцність!»

У помешканні здійнявся несамовитий галас! Уже й не чути Коментатора — Чорного кота.

— Перемогу Рудому! — волають коти. — Перемогу Рудому!

Але Кутузов із Голотою проти.

— Ми проти! — шкіряться обидва і лаються на всі заставки.

— Ви що, проти всіх? — кричать їм коти.

— Гей ви, противсіхи! — гукає з-під самої стелі оскаженілий Ковбасюк. Він розгойдується на люстрі. Скориставшись із цього шарварку, Ковбасюк знайшов ліки пані Крепової —

пляшечку із залишками валеріанки — спорожнив її і втратив контроль над собою. Здавалося, наче по Ковбасюку пустили електричний струм. У нього навіть шерсть стала дибки. Кіт видерся шторою вгору мало не до стелі, перестрибнув на люстру і, розхитуючись на скляному ріжку, несамовито заволав:

— Поковбасьмося!!! Бо ніц із того конкурсу не буде!

Відштовхнувся, перелетів через усю кімнату, зачепився за фіранки й гепнувся просто на братів Хука і Джеба. Спалахнула загальна бійка.

Пані Крепова повернулася додому в самісінький розпал цього несамовитого гармидеру і з несподіванки випустила на порозі парасольку з рук. Спантеличений Шпондермен виглядав у неї з-за плеча. Що тут сталося за його відсутності?

— Геть звідси, бандо котяча! Забирайтеся геть! — голос господині вмить привів котів до тями. Вона підхопила з підлоги парасольку, і розбишакам здалося, що зараз їм усім перепаде тією довгою, вологою, холодною ковінькою.

Коти завмерли хто де, чути було лише важке сапання. А потім усі заходилися обтрушуватися, пригладжувати шерсть і зализувати подряпини.

Пані Крепова рішуче повторила: «Геть!» І показала пальцем на балкон. Ще й тупнула ногою, суворо звівши на переніссі брови. Бровчик теж звів брови й побіг за всіма. А ті, радісно штовхаючись, ушилися з кімнати, підбираючи видерті в бійці клапті шерсті.

Зраділи, що їх виганяють на балкон, а не надвір, під холодний дощ. Хоча могло бути й так. Бо заслужили.

І ніхто, навіть Голота з Кутузовим, навіть Ковбасюк, не дістали парасолею.

(...) Соромно котам. Не хотіли вони порушувати правила «Не битися!». Хотіли лише визначити переможця в змаганні на найдовші вуса.

— На найдовші вуса? — перепитав Шпондермен і зареготав.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. Прочитай діалог, у якому Кутузов і Пушинка розмірковують, чи варто їм залишати квартиру пані Крепової. Як він характеризує героїв? Чия позиція тобі ближча? Чому? Накресли в робочому зошиті таблицю й заповни її.

Герой/ героїня твору	Малюнок героя/ героїні	Риса характеру, про яку говорить ім'я героя/ героїні	Аргументи героя/ героїні, чому потрібно або не потрібно залишати квартиру пані Крепової	Як слова характеризують героя/героїню твору?
Кутузов				
Пушинка				

2. Як ти розумієш слова Баронеси: «Авжеж, породиста... То й що з того? Хіба це великий недолік? Чи значна перевага? У найважливіші моменти це зазвичай нічого не значить. Анічогісінько»?

3. Про що свідчить історія порятунку Баронеси? Яка участь у ній Кутузова? Як ти оцінюєш його вчинок? А що ти думаєш про його виправдання цього вчинку?

4. Чому Баронеса вигадала, що у неї шерсть кольору «попелу троянди»? Як ти розумієш цей вираз?

5. Чи повинна людина відповідати за свої вчинки? Звернись до спогаду Колетти.

6. Прокоментуй слова кота: «Я Кутузов, а не халамидник». Кого називають халамидником? Знайди в мережі Інтернет інформацію про людину, на честь якої кіт отримав кличку.

7. Чому Голота назвав історію жоржинок мелодрамою, дамським романом? Чи ти вже чув/чула ці вислови? Стосовно чого?

8. Знайди в мережі Інтернет відео футбольного матчу, у якому грала збірна України. Переглянь його уривок. Як змінюється сила голосу коментатора в найнапруженіші моменти матчу? Яка швидкість, емоційність його мовлення? У такій самій манері прочитай слова Коментатора — Чорного кота.

9. Як ти розумієш слова Коментатора — Чорного кота: «Альбінос, чистісінько білий кіт із незаплямованою репутацією». Чи ти

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

вловив/вловила в них прихований зміст? Який він — серйозний чи насмішкуватий? Поясни свою думку.

10. Поясни слова Коментатора — Чорного кота: «Варто придивлятися одне до одного уважніше, щоб не пропустити чогось важливого».

11. Прочитай три вислови, що стосуються вчинків пані Крепової:

1. — Ви зауважили, що наша господиня зварила собі кашу на воді? Не на молоці, а на воді.

2. Зраділи, що їх виганяють на балкон, а не надвір, під холодний дощ. Хоча могло бути й так. Бо заслужили.

3. І ніхто, навіть Голота з Кутузовим, навіть Ковбасюк, не дістали парасолею.

Спираючись на ці епізоди, зроби висновок про риси характеру пані Крепової.

Домашнє завдання

1. Під час змагання на найдовші вуса коти порушили правило «Не битися!». Які ще правила могла встановити пані Крепова для нових мешканців? Склади й запиши в робочому зошиті «Правила поведінки чемних котів». Усно поясни, навіщо люди створюють різноманітні закони та правила. Чи потрібно їх дотримувати людям і чому? Чи виконуєш ти правила, установлені в родині та в класі (школі)? Як саме?

2. Передбач, як розвиватимуться події у творі. Прочитай наступну частину про пригоди котів.

(...) То ось що воно тут відбувалося за його відсутності.

— На найдовші вуса? Робити вам нічого! Найдовші вуса — у мене. Навіть міряти не треба, — він підхопив за кінчики два свої найдовші з кількох пар вуса і розвів лапи.

Усі відразу зрозуміли: ось він — володар звання «Вуса сезону». У Шпондермена не вуса — вусища! Шпондерменсько-рекордсменські вусяра!

— Мабуть, це тому, що я сало полюбляю, — пояснив Шпондермен. — А надто шпондер і різні там корейки, грудинки, шиночки, бекони, сальцесони... Від них ого-го які вуса ростуть...

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Котяче товариство відвідує кав'ярню Стаса, знайомиться з його товаришем Олесем, а також на веранді влаштовує танці і цим приваблює відвідувачів. Після наполегливого тренування у квартирі коти готуються до концерту.

Розділ 9

Наступного дня репетиція тривала до обіду. У перервах Пушинка допомагала вісьмом кішечкам поставити танець «Жоржинка розкривається назустріч сонцю». Вони самі вигадали цю романтичну назву, і загальний малюнок танцю теж придумали самі. Та без постановника неможливо було впоратися. Четверо кішечок у внутрішньому колі, четверо — у зовнішньому. Внутрішнє коло виходить назовні, зовнішнє не опиняється всередині, аж поки врешті-решт утворюється ясно-кремова квітка, поцяткована шоколадними плямками.

Вісім зведених докупи хвостів увиразнюють ефект пелюсток, що тягнуться до сонця.

— Що ти вчора ввечері робив у ванній? — допитувався Рудий у Сірого.

— Згодом побачиш, — була відповідь.

— Коли згодом?

— Незабаром, — і більше ані пари з вуст.

Лише під вечір Стас заїхав по котів і тітоньку. Пані Стася страшенно хотіла побачити котячу програму. Вона сиділа біля водія з кошиком на колінах і урочистою усмішкою на вустах. Булочки з кремом сьогодні вдалися на славу. Тітонька згорала від нетерпіння узріти реакцію глядачів на її котів. А також — на її булочки з кремом.

Стас не замовкав. Говорив про підібрану музику, про сюрприз номер один і про сюрприз — тут він підморгнув Сірому — номер два. Всі здивувалися: тихий і непомітний Сірий уже встиг разом зі Стасом приготувати якийсь сюрприз... А Стас провадив далі: розповідав про численні дзвінки до кав'ярні від охочих подивитися на котячий концерт.

— Уявляєте, — піднесено повторював він, — усі цікавляться, о котрій виступатимуть коти?! Ти-тири-ти!

Хлопець перебував у пречудовому настрої. Натомість артисти були принишклі й мовчазні як ніколи. Навіть Коментатор — Чорний кіт і Ковбасюк протягом усієї дороги не видали ні звуку.

А публіка вже чекала. Жодного вільного місця за столиками. Вчорашні хлопець із дівчиною теж були тут разом зі своїми друзями-велосипедистами. Вони зустріли котячий танцювальний колектив вітальним свистом та скинутими догори пальцями, складеними знаком V — перемога! Ви молодці! Все буде класно!

Сюрприз номер один одразу впав у вічі. Вивіска! Вивіска «36 і 6 котів» — і котячі мармизи навколо літер та цифр. От навіщо Стас фотографував їх учора. Швидко впорався.

— Коли стемніє, вона ще й світитиметься, — піднесено повідомив він.

Поки публіка замовляла свіжі булочки, у сховку за шинквасом тривали останні приготування.

— Як настрій? — удавано бадьоро запитав Кутузов.

— Усе буде мринь-бринь! — підхопив Голота, проте не надто переконливо. — А що це в тебе до лапи причепилося? Побачив у Білого-Альбіноса якусь смужку під коліном — стрічку чи тасьму.

— Щоб не плутати, де лівий бік, а де правий, — буркнув той.

— Правильно, — підтримав Голота. — Тямущий кіт дасть собі раду за будь-якої ситуації.

— Але зараз мені здається, що я повний нездара, — приречено зронив Білий-Альбінос. — Може, виступите нині без мене? Га? Як на перший раз... Ніхто й не помітить.

— Без тебе не виступатимемо, — відрубала Пушинка. — У нас кожен на своєму місці. Відсутність бодай когось одного порушить загальну гармонію. Такий номер. Від кожного залежить результат. Ти мусиш залишитися.

Білий-Альбінос лише лапою махнув, у повітрі промайнула строката смужка: добре вже, мовляв.

— А як називається наш спільний номер? — невтомний допитливий Яків узявся за своє.

Пушинка стенула плечима:

— Наш танець. Просто «Наш танець». І ми його присвячуємо тим, хто повірив у нас, — пані Креповій і Стасові...

—...і Олесеві, — підказав Рудий.

—...і велосипедистам, — докинув Коментатор — Чорний кіт. — Бачили, як вони нас вітали?

— Бачили, — підтвердила Пушинка. — Кілька слів про програму. Починаємо ми з Брейкером. Далі Робокоп зі своїм номером. Тоді «Жоржинка розкривається назустріч сонцю». А далі — все за програмою, як розписали вчора. Ось список. «Наш танець» наприкінці.

— І мене десь втуліть із моїм сюрпризом, — знехотя зронив Сірий.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Пішла жара... — гигикнув Кутузов. — У нас сюрприз, що в тебе є для нас сюрприз.

— Ех, забава! — вигукнув Ковбасюк. — Забава аж до рання!

— Добре, втулимо твій сюрприз, тільки скажеш, коли саме, — пообіцяла Пушинка. — Пора вже починати. Але я ще маю вам дещо сказати...

Пушинка переступила з лапи на лапу, наче набиралася духу.

— Підвальні коти, спочатку до вас. Ви мене, відверто кажучи, вразили. Баронесо, ти справжня прима, ми ще поставимо танець, який цілком показуватиме твою неповторну грацію. Хлопці — Голота, Кутузов, Бубуляк, Хук і Джеб — ви всі просто збіса талановиті. Щоб я загавкала зараз, якщо брешу! Жоржинки, я від вас у захваті. Приготуйтеся, дівчата, скупатися нині в оваціях. Коти з сусідньої брами, без вас «Наш танець» був би геть інакший...

— Мабуть, кращий... — Бровчик скинув брови і зробив ними свою кумедну хвилю.

— Геть інакший, кажу. Це був би не наш танець, а чужий. Хочете вірте — хочете ні, — запевнила Пушинка.

— Мр-няя-ав! — радісним дуетом відгукнулися Мурчик і Нявчик, а Беркиць від надлишку почуттів уже, було, пустив собі очі під лоба, та опанував себе і не беркицьнувся. Ось-ось має розпочатися виступ. Триматися! Триматися!

— Кольорові, — Пушинка знайшла очима Сірого, Білого, Рудого, а Коментатор — Чорний кіт стояв просто перед нею, — ви розкрилися, хлопці. Ми вас дотепер не знали як слід.

— А хавчики? — нагадав Шпондермен.

— А що хавчики? Може, варто перекусити перед виступом?

— На роботі не їмо, — відрубав хавчик. — Принаймні до і після першого танцю.

— Хіба що кусничок ковбаски на язик, — докинув Ковбасюк. — Та жартую, жартую! Чого витріщилися? Їжа мені зараз у горло не полізе.

— Без вашого завзяття, хавчики, все було б не так, — мовила Пушинка. — Танцюристи! Я вас знаю як себе. Думаю, ви погодитеся, що в нашому гурті ви не найслабша ланка.

Танцюристи засміялися.

— Але дехто вже дихає в потилицю, — Брейкер кивнув на малюків.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Малюки! — дійшла черга до найменших.

— Ми клуті! — вихопилося у Крутя.

У нього від піднесення та азарту з'їхалися до перенісся очі — жовте і блакитне.

— Ви наша окраса та надія. Ви з нами на рівних, а тому ми — найкращий котячий танцбенд. На цій вулиці. А може, і в усьому місті. Хоча, здається, конкурентів поблизу не видно...

Настрій у котів уже сягнув апогею і спонукав до танцю.

Публіка почала викликати артистів оплесками. Коментатор — Чорний кіт крутнувся — і шугонув на веранду.

— Привіт!!!

Вибух оплесків.

— Із вами Коментатор — Чорний кіт, і зараз ми вам покажемо унікальну танцпрограму! Першу в сезоні котячу танцпрограму!

Поміркуй над прочитаним

1. Як ти оцінюєш фінал конкурсу на найдовші вуса? Чи нагадує він тобі подібну ситуацію, про яку ти почув/почула в засобах масової інформації?
2. Чому коти присвятили танець пані Креповій і Стасу?
3. Намалюй, як ти уявляєш танець «Жоржинка розкривається назустріч сонцю».
4. Білий-Альбінос дуже нервувався перед виступом і був невпевнений. Хто йому допоміг подолати страх? Знайди цей епізод у тексті й прочитай виразно.
5. Що в екстремальних випадках сприяє успіху — критика чи підтримка? На прикладі з власного життя поясни свою думку. Як ти підтримуєш друзів у скрутних ситуаціях?
6. Спираючись на текст твору, уклади програму котячого концерту та запиши її в робочому зошиті. Оформи програму так, щоб привабити до кафе відвідувачів.
7. Наведи приклади, як авторка передає мовлення кошеняти. Тобі сподобалося? Чому?
8. Знайди в тлумачному словнику значення слова *конферансьє.* Який темп, швидкість, сила голосу його мовлення? Чому він веде концерти саме так? Прочитай вступне слово, яке виголосив Коментатор — Чорний кіт, відповідно до манери конферансьє.

КОПІЯ ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

1. Перекажи прочитаний розділ спочатку стисло (3–4 речення), а потім докладно.

2. Передбач, як розвиватимуться події у творі. Прочитай наступну частину пригод котів.

(...) Що це було! Хто бачив — не забуде. Хто не бачив — тому розкажуть. Публіка шаленіла. Стас ледве встигав готувати каву і чай, горнятко за горнятком. І раз у раз запитально кивав до Сірого. Але той у відповідь заперечно хитав головою.

— То що, коли вже твій сюрприз? — підскочив до Сірого Коментатор — Чорний кіт після танцю жоржинок.

— Не зараз, — прошепотів Сірий.

— То, може, тепер? — запропонував ведучий після виступу Хвостулі.

— Пізніше, пізніше, — була відповідь.

— А зараз? — після степу Степка.

— Ні, ще не час.

Коли виступили майже всі, Кутузов почухався спиною об одвірок і зронив:

— Сьоні сюрпризу, я бачу, не буде.

— Пити! — попросив Сірий і двічі ковтнув із горнятка, що йому піднесли. — Що це?!

— Збодрись, — відповів Кутузов. — Це кава.

— Я взагалі-то кави не п'ю, — промовив Сірий, проте зітхнув вільніше. — Коментаторе, оголошуй. Котячий реп, виконує Сірий.

Кивнув до Стаса, той відповів кивком навзаєм і увімкнув вибрану музику. Енергійну і ритмічну, під яку Сірий рушив до глядачів, похитуючись та речитативом промовляючи:

Ти-ти-ти, титити-тити! Ми тут ВУ-, ми -ЛИЧНІ коти.
Гавана, савана, корніш, піксі-боб.
Бурмила, британець, кімрик, девон-рекс.
Бомбейський, персидський, таббі, оцикет.
Норвезький, лаперм, петерболд і бобтейл.
Мейн-кун, сноушу, абіссинка, корат...
Повірили? Так? Не знайдете ніяк?
Та де ж ті породи, чому їх катма?
Не варто шукати, бо їх тут нема.

КОПІЯ ПІДРУЧНИКІВ

Коти ми звичайні, ми зовсім нормальні, індивідуальні. Грайливі, практичні, демократичні, оптимістичні... Гей-гоп!

Сірий зробив якийсь знак, відступив ліворуч, і його ритмічна музика перетворилася на супровід до колективного танцю. Того, який вони вчора ввечері і сьогодні пів дня наполегливо вчили. З відчинених дверей на глядачів рушила жива котяча конструкція: перший ряд, другий... Сірий став на своє місце — крайнє зліва у третьому ряду, а за його хвостом уже сунув четвертий ряд, п'ятий, і шостий, і сьомий. У сьомому — малюки. По шість котів у кожній лінії.

Танцюристи зупинилися, пауза — і музика залунала голосніше. Рок-н-рол! Тридцять шість передніх правих лапок скинулися вгору. Ні, одна ліва таки майнула у повітрі, біла-біленька. Але враз відсмикнулася донизу і її вмить замінила права. Синхронний стрибок — наче хтось підніс у повітря живий прямокутник, а потім обережно опустив його на підлогу. І глядачі забули про все на світі... Лише через хвилину, не раніше, хтось із велосипедистів першим оговтався і звідусіль загуло шалене: «У-у-у!!!»

Перетинаючи решту ліній, останній ряд рушив уперед. Шеренги перемістилися, пропускаючи до глядачів найменших. Малюки, відчувши себе в центрі уваги, танцювали так, наче складають іспит в академію танцю, і саме тут, саме зараз вирішується їхня доля. Глядачі не шкодували долонь, підтримуючи їх. На сцені кожен котячий ряд по черзі ненадовго поставав лице в лице перед глядачами, аж поки шестірка найкращих танцюристів знову опинилася попереду. А потім найсильніші перехопили ініціативу й ушкварили такий рок-н-рол, аж в очах замиготіло. А решта рядів лише підтанцьовувала, бо витримати цей темп їй поки що було не до снаги. Завершальна частина виступу пройшла як по маслу. Всі рухались як один, синхронно, не збиваючись і нічого не плутаючи. Аж до самісінького фінального стрибка, коли треба було скидати догори передні лапки — праві та ліві одночасно.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

(...) Овації тривали. Вклонившися, танцюристи шугонули зі сцени, відхекувалися у своєму сховку. А глядачі вимагали ще. «Біс!» — горлав поважний пан, забувши про свою теку з діловими паперами. «Біс! Біс!» — валували брати-близнюки. Вони знову прийшли з батьками до кав'яреньки. Не так на чай із булочками, як на «котячу годину».

Артистам більше не було чого показувати.

— Що робитимемо? — тривала хаплива нарада. — Що робитимемо?

— Іще раз танго можна? — запитав Білий-Альбінос у Стаса, і всі з подивом глянули на нього, а він — на Пушинку та Брейкера. — Підтримаєте мене?

— А ти вмієш?

Білий-Альбінос щось муркнув і рушив на веранду до глядачів.

— Білий танець! — виголосив він.

— Дівчата запрошують хлопців? — перепитав хтось із велосипедистів.

— Білий кіт починає і запрошує... — відповів Білий-Альбінос. — А далі всі запрошують, хто кого хоче.

Зі вступними акордами на майданчик вийшли Пушинка з Брейкером. Пані Крепова за бічним столиком розгубилася, побачивши, що Білий-Альбінос прямує до неї. Кіт ґречно вклонився і запросив її до танцю. Торкнувшись вказівним пальцем своїх окулярів, господиня підвелася, обсмикнула спідницю і взяла кота на руки. Танго! Те саме танго, з якого почалася сьогоднішня програма.

Пані Крепова зняла гумку з хвостика на потилиці й струснула головою.

— Так я почуватимуся розкутіше, — пояснила партнеру.

Усміхнена, розпашіла пані Стася з розсипаним по плечах волоссям здавалася значно молодшою.

— Які ж ви класні, — сказала вона, беручи котячу лапку у свою м'яку долоню. — Я шокована. Такий дивовижний, такий злагоджений танець... Хто б міг подумати.

— А мені не раз випадало чути думку, що де коти, там безлад, розруха й хаос, — примружився Білий-Альбінос, тримаючись вільною лапою за плече господині.

— Хто міг сказати таку дурницю?! — грайливо зронила пані Крепова, а потім несподівано граційно відставила ніжку

Конкурс підручників

вбік і, розвернувшись усім корпусом, ледь відхилилася назад. Вона ще не забула, як танцюють справжнє танго.

Тим часом Хвостуля вже вела за собою на танцмайданчик Стаса, він ледве встиг передати Олесеві тацю з кавою.

Велосипедисти, хлопець і дівчина, заохочені вигуками друзів, заходилися виписувати ногами й руками чудернацькі рухи, які хіба що віддалено нагадували танго, але їхній варіант теж сподобався глядачам. Хлопці-близнюки здивовано штурхалися ліктями: поглянь-поглянь. Це їхні мама з татом вийшли з-за столика і, всміхаючись, стали одне проти одного. Вони давно не танцювали удвох, і навіть гадки не мали, що цього вечора на них чекає така приємна несподіванка — на очах доброзичливої публіки та двох синів, у заключному номері першої в сезоні «котячої програми».

А решта котів спостерігала, бо ще не вміла танцювати танго. Спочатку навчаться, а тоді вже виходитимуть на сцену. Вони просто дивилися на тих, хто рухався під музику, і лише тепер побачили, що навколо коїться. Бо коли танцюєш, то нічого не помічаєш. Глядачі сиділи за всіма столиками по периметру відкритої веранди. За легкою дерев'яною огорожею теж зібралися перехожі. Мами з візочками, татусі з малятами на плечах, бабусі з песиками на повідках. Навіть на похилій гілці старої розлогої верби рядочком умостилися хлопці. З вигляду наче другокласники, а може, й трохи старші...

КОНКУРС ПАРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з тексту.
2. У робочому зошиті накресли «павутинку».
3. Поясни слова: «Малюки, відчувши себе в центрі уваги, танцювали так, наче складають іспит в академію танцю, і саме тут, саме зараз вирішується їхня доля». Який їх прихований зміст — серйозний чи насмішкуватий?
4. Чому так багато глядачів зібралося і в кав'ярні, і поблизу неї? Про що це свідчить?
5. Назви, про кого йдеться в наведених уривках:
   а) Рок-н-рол! Тридцять шість передніх правих лапок скинулися вгору. Ні, одна ліва таки майнула у повітрі, біла-біленька. Але враз відсмикнулася донизу і її вмить замінила права;
   б) Всі рухались як один, синхронно, не збиваючись і нічого не плутаючи. Аж до самісінького фінального стрибка, коли треба було скидати догори передні лапки — праві та ліві одночасно.
   У тексті знайди пояснення, хто плутав ліву й праву лапу і яку підказку собі цей герой вигадав.
6. У творі наведено зразок репу — твору, який виконують промовлянням тексту під ритмічні удари музичного інструмента. Прочитай уривок, що починається словами «*Ти-ти-ти, тititi-тити! Ми тут ВУ-, ми -ЛИЧНІ коти*» в стилі реп. Як ти зрозумів слова котячого репу? Яка його основна думка?
7. Спираючись на текст останньої частини тексту, доповни програму концерту номерами, що виконали коти.
8. Яку думку висловлює письменниця, змальовуючи у фіналі твору спільний танець котів і людей?
9. Після вистави або концерту глядачі часто вигукують виконавцям «Браво!» або «Біс!». З'ясуй, чи відрізняються ці слова за значенням. Змоделюй ситуацію, коли можна сказати акторам (співакам, музикантам, танцюристам) «Браво!», а коли — «Біс!».
10. З якою метою авторка олюднила персонажів?
11. Визнач тему та ідею твору.
12. Який прихований зміст твору? Як ти його розшифрував/розшифрувала?
13. Поміркуй, чому авторка назвала свій твір «36 і 6 котів». Що тобі цей вислів нагадує? Який прихований зміст назви?
14. Як у кожному розділі розгортаються події: стрімко/повільно, послідовно/уривчасто, переважають описи чи розмови персонажів?

КОНКУРС ЧИТАЧІВ

15. Накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її.

Питання, порушене авторкою	Епізод(и), у якому / у яких ця думка втілюється
Кмітливість у прийнятті важливих рішень	Стас називає кав'ярню «36 і 6 котів», коти вирішують влаштувати концерт
Життя примхливе, непередбачуване	
Безвихідних ситуацій не буває	
Досягти успіху можна, маючи бажання, здібності, а також наполегливо працюючи	

16. Розглянь малюнки до твору. Які епізоди вони ілюструють? Опиши один із них за планом:
а) кого зображено на малюнку;
б) який епізод у творі ілюструє малюнок;
в) зовнішній вигляд героя/героїні: вираз обличчя/мордочки; очі, ніс, рот; кольорова гама тощо;
г) який вплив на тебе справляє малюнок.

17. Чи можна назвати твір Г. Вдовиченко казкою про добро? Чому?

18. Склади план прочитаних розділів. Для цього ти маєш виділити в тексті **лише основні епізоди** й дібрати до них короткі влучні заголовки, які відображатимуть їх основну думку. (Підказка: у плані до уривку твору «36 і 6 котів» у тебе має бути чотири пункти.)

Домашнє завдання

1. Розглянь малюнок. Напиши продовження твору про пригоди героїв/героїнь.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

2. Порівняй твори І. Роздобудько «Пригоди на острові Краварен» та Г. Вдовиченко «36 і 6 котів». Поясни, чому обидва належать до пригодницької літератури.

Ти — творча особистість

Створи рекламу до книги Г. Вдовиченко «36 і 6 котів».

Твої літературні проєкти

Досліди мову Кутузова, Баронеси, жоржинок. Чи зауважив/зауважила ти, що в тексті зустрічаються такі слова, як *спокуха*, *валити на вулицю*, *шото*, *карочі*, *сьоні*, *збодрись* тощо. Кому вони належать? Як такі слова характеризують людину, її натуру, рівень культури, освіти? Для чого авторка використала їх?

Своїми міркуваннями й висновками поділися з друзями. Яким має бути мовлення сучасного школяра /сучасної школярки?

Софія Мудрагелівна консультує

У художніх творах часто зустрічається **деталь — виразна подробиця, на якій свідомо акцентує свою увагу автор/авторка**. За її допомогою відтворюють характерні ознаки портрета, пейзажу, інтер'єру (тобто предметів, які оточують персонажів, приміщень, у яких відбувається дія), побуту. Отож, деталь увиразнює задум письменника/письменниці, підказує читачеві/читачці, як правильно його зрозуміти.

Наприклад, у вступі до твору Г. Вдовиченко «36 і 6 котів» стисло охарактеризовано деяких котів саме через портретну деталь. Так, Кутузов — кіт-забіяка, втратив око у вуличних сутичках, тому носить на ньому картату пов'язку. У Голоти прокушене ліве вухо — також у запеклій бійці. Тому він ходить із кульчиком, як козацький полковник, наказний гетьман Голота, на честь якого, вірогідно, авторка і назвала персонажа. Ці деталі характеризують героїв книги як сміливих, задерикуватих лідерів у кототоваристві. А яку художню деталь використала Г. Вдовиченко в портреті пані Крепової? Про що вона свідчить?

Запам'ятай Правило читання №2 та застосовуй його, аналізуючи твір.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Правило читання № 2 від Софії Мудрагелівни

При повторному читанні:

1. Виділи деталі в тексті (портреті, пейзажі, описі предмета чи приміщення).
2. Проаналізуй, яку роль вона відіграє:
   - *у портреті*: передає зовнішню характеристику чи звертає увагу на внутрішні якості героя/героїні;
   - *у пейзажі*: відтворює різноманітні стани природи чи внутрішній стан героя/героїні:
   - *в інтер'єрі:* описує вигляд предмета чи приміщення або через деталь допомагає зрозуміти звички й уподобання героя/героїні.
3. Поміркуй, як деталь пов'язана з попередніми епізодами.
4. Визнач, як деталь допомагає розкрити головну думку твору.

Завдання від Софії Мудрагелівни

У творі І. Роздобудько «Пригоди на острові Клаварен» знайди деталь у портреті однієї з героїнь. Поясни її роль у розкритті задуму авторки.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився другий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до таблички ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, скільки ти знав/знала на початку вивчення розділу та чого навчився/навчилася. Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чому не цікаво жити без пригод?
3. Узагальни знання, накресли *Карту понять розділу*.
4. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/TOgRO33). Постав + напроти правильного твердження.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

5. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. У творі І. Роздобудько «Пригоди на острові Клаварен» діють герої/героїні

А Федір Корятович, безіменний дід.
Б пані Крепова, Кутузов.
В небіж, дядько.
Г Ірина, Альберт.

2. Захист природи — основна думка твору

А «Друже мій» О. Сенатович.
Б «Легенда Мукачівського замку» О. Гавроша.
В «Затишно дітям в пазусі казок...» Л. Костенко.
Г «36 і 6 котів» Г. Вдовиченко.

3. «Виходить місяць до діброви/писать елегії на пнях» — це рядки з твору

А «Друже мій» О. Сенатович.
Б «Ліс» Б.-І. Антонича.
В «Затишно дітям в пазусі казок...» Л. Костенко.
Г «36 і 6 котів» Г. Вдовиченко.

4. Уособлення використано в поетичних рядках

А Ми посадим липи та клени — буде наше місто зелене.
Б Встала весна, чорну землю... розбудила.
В Кущ калини у долині
Білим цвітом квітне нині.
Г Любий друже! Я благаю —
Природу вмій любити.

5. Основна ідея твору «36 і 6 котів» —

А взаємодопомога і взаєморозуміння — головний закон спілкування.
Б головне в житті людини — веселитися.
В люди повинні мати в житті захоплення.
Г котячий світ досконаліший за людський.

6. Виразна подробиця, на якій свідомо акцентує свою увагу автор/авторка, — це

А метафора.
Б порівняння.
В художня деталь.
Г епітет.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 3

НАВІЩО ЧИТАТИ ТВОРИ ПРО МИНУЛЕ РІДНОГО КРАЮ?

Навчальний маршрут розділу

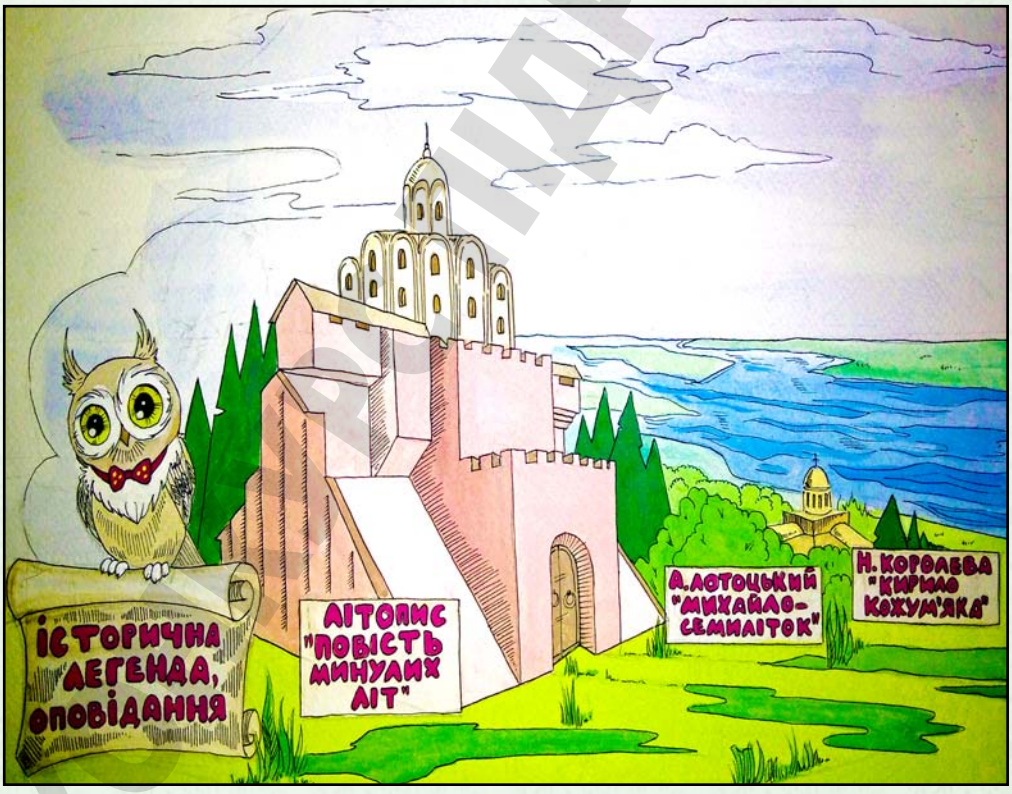

КОПІЯ РОЗІДРУЧНИКІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли табличку ЗХД. Заповни її першу й другу колонки — дай відповіді на запитання, що ти знаєш із фольклорних і художніх текстів про минуле України і про що бажаєш дізнатися.

Пригадай, завдяки чому збереглася пам'ять про історичне минуле нашого народу.

Однією з найдавніших літературних та історичних пам'яток є **літопис — запис подій за роками (літами) з метою зберегти пам'ять про найвизначніші події минулого для нащадків.** Найдавніший літопис, що дійшов до наших днів, — «Повість минулих літ». Його уклав чернець Києво-Печерського монастиря Нестор.

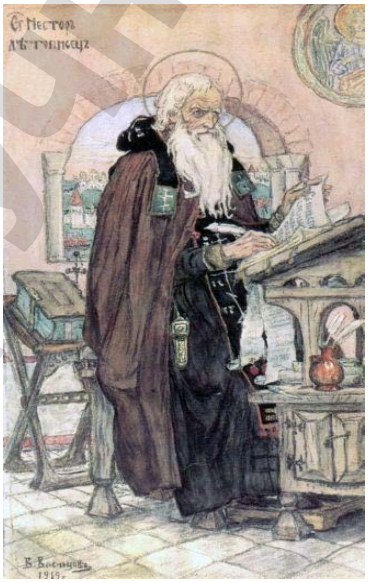

Володимир Васнецов. Нестор Літописець. 1919

Водночас у ньому, як і в інших літописах, зустрічаються елементи художньої творчості (перекази, бувальщини, оповіді, у яких реальність доповнена вигадкою), адже літописи створювали обдаровані, талановиті люди, імена яких часто невідомі.

Це розповіді про їхніх сучасників, які прославили рідний край відвагою, героїзмом, жертовністю і любов'ю до Батьківщини або ж майстерністю у будівництві, ремеслах, мистецтві. Такі тексти були дуже відомими, і часто їх переповідали письменники наступних епох, щоб ще раз нагадати співвітчизникам про славні сторінки історії. Саме з такими оповіданнями ти познайомишся в цьому розділі.

Князь Володимир Великий увійшов в історію як хреститель Русі-України. Він був розбудовником держави, захисником руських земель. Прочитай уривок із «Повісті минулих літ», у якому зображено епізод боротьби русичів із половцями (cutt.ly/dOgT31g).

КОНТРОЛЬНИЙ ЗРАЗОК

Софія Мудрагелівна консультує

В українській мові дієслово «оповідати» означає повідомляти щось, описувати, тобто передавати словами побачене, пережите. Друге значення цього дієслова — переказувати прочитане або почуте.

Від слова «оповідати» походить термін «**оповідання**», **що означає невеликий розповідний твір про одну або кілька подій із життя героїв**. Оповідання А. Лотоцького та Н. Королеви створені на основі історичних переказів про княжі часи, зокрема про князя Володимира Великого і народного богатиря-змієборця Кирила Кожум'яку.

МИХАЙЛО-СЕМИЛІТОК

Скорочено

Антін Лотоцький

Було це дуже давно. Ще як на наші землі набігав дикий кочовий народ — печеніги. Вони нищили й руйнували села та міста, а людей убивали або забирали у тяжку неволю. А панував тоді в нашому славному золотоверхому Києві князь Володимир. У князя був син Михайлик. Молоденький ще був князенко Михайлик, семиліток, але що за дитина була! Який славний стрілець був із нього! Було, ганяється конем (бо й на коні їздив, наче вродився на ньому), птаха на льоту з лука вцілить. Любив його батько і весь народ.

— Видно, що лицарська кров у нього, — говорили люди. І сталося тоді, що печеніги великою силою посунули на Вкраїну, підійшли під самісінький Київ і облягли його з усіх боків, як чорна хмара. Добуваються до Києва, б'ють таранами в мури. Ось-ось, думають, буде Київ наш. Та де там, мури стоять, як стояли, не подаються. Стріляють печеніги до міста, до киян, що стоять на мурах, та стріли не ранять киян, лише вертають і ранять самих печенігів.

«Що б це таке було? — думають печеніги, дивуються. — Досі ще жодне місто, хоч би й як сильно укріплене, не встояло перед нашими таранами. А тут б'ємо в мури вже більше як тиждень, а мури нітрохи не подаються: стріляємо — наші стріли не ранять ворогів, лише вертають і нас іще ранять!»

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Кличуть ворожбитів. Питають. А ворожбити кажуть:

— Не здобути вам Києва ніколи! Там у князя Володимира є син — семиліток. Малий він іще, а вже великий і славний лицар із нього. Цей семиліток — душа народу, його сила. Щоби здобути місто, треба спершу забрати семилітка. Вбити його не можна, бо він — душа народу, а хіба ж можна душу, живу душу вбити? Можна її ув'язнити, поневолити темними силами, але вбити — ніколи...

— Що ж нам діяти? Радьте, кажіть!

— Є рада на це, — каже один ворожбит. — Пошліть до князя Володимира послів, нехай вам видасть князенка у заручники, а ви за те обіцяйте, буцімто відступите від облоги.

— А вони видадуть?

— Видадуть, — каже ворожбит. — Ні князь, ні народ несвідомі. Заплатіть мені добре, а я нашлю в місто чорних духів, і вони вмовлять народ. І кияни, несвідомі, хто цей семиліток, видадуть його! Раді будуть ще, що так легко позбудуться облоги.

Печеніги згодилися на раду ворожбита й вислали послів до київського князя. Приходять посли до князя, поклонилися та й кажуть:

— Прислав нас до тебе, князю, наш князь із заявою, що він зі своїм військом готов відступити від облоги Києва й вернути в свою землю, але за умови, що ти, князю, даси йому в заклад свого семилітнього сина.

— Михайлика?! — скрикнув князь і аж зірвався зі свойого престолу. — Ніколи!

Та тут йому в ухо нашіптує невидимий чорний дух:

— Дай, дай сина! Се ж тільки в заклáд. Йому там добре буде.

Князь аж налякався, бо думав, що це йому самому така думка прийшла до голови. Замислився, вже хотів годитися, та почув за дверима голос Михайлика й опам'ятався — батьківська любов перемогла.

А чорний дух бачить, що так нічого не вдіє, і шепче йому:

— Сам не вирішуй! Спитай у віча, як віче вирішить.

І князь завагався, задумався. «Віче спитати? — думав він. — Чому зразу така думка не прийшла? Треба скликати віче. А як видадуть, що тоді?! Ні, народ любить його й не видасть ніколи!» — потішав він себе в гадці.

КОНКУРС ПЕРЕМОЖЦІВ

Каже послам:

— Я сам не можу рішитися, скличу віче. Як віче вирішить, так і буде.

І загудів вічевий дзвін, пішли окличники містом.

А князь сидить сумний-пресумний. Душа щось недобре віщує.

Думка за думкою лине, налітає...

Що діяти? Що почати? Аж тут убіг князенко Михайлик, підбіг до батька, обняв його за шию та й просить:

— Батеньку мій рідний, пусти мене за місто, хай виступлю до бою печенігів воювати, бо вже задовго стоять під Києвом та руйнують околиці й нас із міста не пускають.

А батько поцілував сина в чоло та й каже:

— Ой сину, сину! Не тобі ще на війну ходити, ти ще малий, несвідомий.

А Михайлик:

— Пусти, батьку, на воду утятко молоденьке, а попливе, як і стареньке. І мені не треба вчитися воювати, пусти мене, батьку.

Проситься князенко, а очі йому аж горять, аж палають жадобою бою. Та батько каже:

— Стривай, сину, надумаюся.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Аж тут сповістили князя, що вже весь народ на віче зібрався й нетерпляче жде князя. Вийшов князь, поклонився зібраному народові та промовив:

— Панове громадо! Лихо навістило нас! Печеніги облягли місто так, що нам і рушитися з міста нікуди. Правда, досі не вдалося їм здобути міста, але хто знає, як далі піде, — у них удвадцятеро більша сила. Печенізький князь прислав до мене послів із заявою, що він готов відступити у свою землю, аби лиш я дав у заклад свого семилітнього сина Михайлика.

Громада загула, зашуміла:

— Що? Михайлика? Михайлика? Ні, ми Михайлика не дамо від себе, годі!

Любили кияни Михайлика, бо хоч він ще й маленький був, а вже могли пізнати в ньому доброту і хоробрість. Уже тепер бачили вони в ньому свого майбутнього князя, що принесе славу Києву та Вкраїні. І зрадів князь, коли почув такі оклики серед киян.

Але чорні духи не дармували. Ось один став за плечима старшого сина князя Володимира Лихослава. Недобрий він був, лютий і хитрий, а при тому боягуз. Народ не любив його. Лихослав знав, що народ любить його брата Михайлика, й ненавидів малого, рад був його позбутися. Із сеї ненависті брата до брата скористався чорний дух і шептав йому:

— Намовляй киян, щоби вони згодилися на видачу Михайлика! Тоді ти будеш сам паном у всій Україні.

І виступив Лихослав, уклонився громаді та й каже:

— Панове громадо! Ворог наш сильний і вимагає від нас чималої січі. Тяжко мені й батькові відпускати Михайлика, але ж йому нічого лихого не станеться, а ми звільнимося від облоги і зможемо жити спокійно.

Народ заметушився. Тут і там почулися голоси, що годилися з думкою Лихослава. І коли князь запитав:

— Ну, що ж, панове громадо, дати Михайлика в заклад печенігам чи не дати? — велика більшість загула:

— Дати, дати! Нема іншої ради!

Князь мусив згодитися.

А малий Михайлик у час віча стояв при вікні та й чув усе. Чув, як брат Лихослав намовляв киян, щоби згодилися його видати, чув, як більшість народу згодилася.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Засмутився Михайлик. Та не тим, що кияни так легко згодилися його видати, бо він знав, що на це вплинули чорні духи, невидимі для народу, але видимі для нього. Потіхою, радістю було для нього, що все-таки знайшлася значна меншість, яка ніяк не хотіла погодитися. Але сумний був, бо народ ще несвідомий, кого він дає від себе, несвідомий того, що цим сам собі готує загибель.

Коли вже буде він свідомий себе, своєї сили?! Щоби його рятувати, треба йому, Михайликові, на якийсь час, а може, надовго, зникнути.

І він виступив перед громадою та й каже:

— Ой, кияне, кияне, панове громадо,
Погана ваша рада.
Якби ви розум мали.
Мене не видавали.
Поки світ світом,
Вороги Києва не достали.
А так прощавайте!

Сказав це Михайлик і звелів слугам привести собі коня. І в одній хвилі в коня виросли крила, а від Михайлика вдарила така ясність, що весь народ аж жахнувся із дива.

Проїхав Михайло-семиліток проміж народ, що з дива стояв, наче остовпілий, і приїхав під Золоті ворота. Вони були зачинені. Він узяв Золоті ворота на золоті стремена й вихором погнався між ворогів.

Кінь летів на крилах. Ворогів від виду ясного лицаря на крилатому коні охопив страх і переполох. А Михайлик гнався самою серединою ворожого табору. Що махне мечем по правий бік, — то ворог, як порубане дерево, паде; що махне мечем по лівий бік, — то ворог, як покошена трава, стелиться. І поки переїхав ворожий табір, усі печеніги покотом неживі лежали.

— Оце моя остання тепер прислуга тобі, мій рідний Києве! Не верну і я до тебе, аж поки весь народ не дійде свідомості, хто він, яка в нього сила. Прощай, Києве, прощай!..

Глянув ще востаннє Михайлик на золотоверхий Київ і зник. Поїхав далеко-далеко, за сьомі гори, за сьомі ріки. Там поставив Золоті ворота та й стереже їх до слушного часу. Сидить він там і ніколи не старіється, — усе такий, яким вийшов із Києва, молодий, семиліток. (cutt.ly/XTBIpQr)

КОНКУРС ПІРУЗНИКІВ

Будь уважним/уважною до слова

Окличник — оповісник.

Віче — загальні збори громадян для розгляду громадських справ.

Січ, січа — поєдинок.

Стремено — сідельне спорядження, що допомагає вершникові сісти на коня і зберігати рівновагу під час їзди.

Поміркуй над прочитаним

1. У робочому зошиті накресли «павутинку».
2. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
3. Визнач тему та ідею твору.
4. Визнач елементи фантастичного у творі. Чи можна його вважати казкою? Чому?
5. Поясни, як ти розумієш слова Михайлика-семилітка: «Пусти, батьку, на воду утятко молоденьке, а попливе, як і стареньке».
6. Чому ворожбити називають Михайлика «душею народу, його силою»?
7. У робочому зошиті накресли та заповни таблицю за зразком. Зроби висновок, чи схожі були брати за вдачею. Усно поясни, чому саме так звали старшого сина князя Володимира.

Герой	Цитата з твору	Риса характеру героя
Михайлик-семиліток	Який славний стрілець був із нього!	вправність у бойовому мистецтві
Лихослав	Лихослав знав, що народ любить... Михайлика, й ненавидів малого.	заздрість

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

8. Назви сили добра та зла у творі. Які вороги страшніші — відверті чи приховані? Чому ти так думаєш?

9. Чи ти згодний/згодна з думкою Михайлика-семилітка, що народ несвідомий? Як можна вплинути на людей, щоб вони не піддавалися негативу і мали чітку громадянську позицію?

10. Поясни слова Михайла-семилітка, звернені до киян. Ти помітив/помітила, що вони мають віршовану форму. Чому? Про що це свідчить?

Домашнє завдання (на вибір)

1. Напиши твір-мініатюру на тему: «Жертовність і героїзм у сучасному житті».

2. На прикладі грошових одиниць Русі-України та сучасної України поясни, у чому полягає неперервність розвитку нашої держави. Знайди в мережі Інтернет інформацію про історичні місця, пов'язані з князем Володимиром Великим. Результати пошуків презентуй у класі.

Один із символів князя Володимира Великого — тризуб, який карбували під час його правління на монетах. У 1917 році тризуб став гербом Української Народної Республіки, а в 1991 році – України.

Монета часів правління Володимира Великого

Паперова купюра (2006–2021) та монета (2018 – донині) гривні України із зображенням князя Володимира та тризуба

Завдання від Софії Мудрагелівни

Пригадай українську народну казку «Кирило Кожум'яка» та уривок із «Повісті минулих літ». Перекажи їх зміст стисло (3–4 речення). Прочитай оповідання Н. Королевої «Кирило Кожум'яка».

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Скорочено

Наталена Королева

Тяжко журилися в цей день бояри, стоячи перед князем Володимиром. А він уже підписував грамоту про те, що згоджується видати злому дев'ятиголовому змієві свою доньку Гориславу-Людмилу. Бо спустошує змій усі землі довколишні, чорториї у Дніпрі своїм хвостом викручує, морить своєю отрутою людей. І погрожує знищити Київ, якщо князь не віддасть йому доньку.

Завтра, до сходу сонця, має піти княжа донька до змія на відкуп своєї землі.

Плаче в палатах княгиня Анна — мати князівни, але не може за доньку заступитися.

А Горислава не плаче. Свою няню Євпраксію такими словами заспокоює:

— Чи ж гадаєш, няню-голубко, що змій за милосердя Боже дужчий?..

І одягається в дорогі одежі, як до шлюбу.

Біда на Київ прийшла, ще й на князя на Володимира.

Раннім ранком заплакали дзвони Десятинної церкви. А з княжих палат, пишних, мармурових, сумно, з плачами та жалібними співами проводжали кияни князівну.

Лише няні Євпраксії серед люду нема. Немає старенької і серед бояринь.

Стрімким спуском, що за княжим двором від хреста Апостола Андрія починається, квапиться Євпраксія на Боричів узвіз, до малої хатини, в якій живе на весь Київ славний Кирило Кожум'яка.

На щастя, Кирило був удома — дванадцять шкур м'яв своїми сильними руками богатир. Як почув, що трапилося, — кинув шкури і пішов зі змієм битися. Ухопив жмут ременів і пішов на берег Дніпра. Висунув голови змій із води та й питає глузливо:

— Миритися чи битися?

Сам не ворушиться. Лише кінець хвоста, як кіт сердитий, звиває-скручує.

— Де вже з тобою, з поганцем, миритись? Битись іду!

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Але змій аж сичить від сміху.

— Лінощі розморили мене. Бач, день ясний який... Тільки лежати та грітися!

— Я тебе підведу!

— Чи ж подужаєш? Ліпші за тебе були...

Та як ухопив Кирило за шкуру лускату. Мне в руках ті шкури, як волові. Скочив змій. Спінив хвилі хвостом. Високим стовпом угору воду метнув. Усі дев'ять голів на Кирила намірює, вогнем дихає, отрутою кидає.

Дмухнув раз на Кирила, вдруге — а богатир відхилив вогонь. Реве змій від люті й гніву.

А з гори вже співи наближаються, — ведуть князівну.

Кирило сирицю вхопив, «у три ремені» міцно скручену.

Розмахнувся вільною рукою. І накинув на всі дев'ять голів. Та й затягнув петлю. Аж гад очі вирячив. І впав у воду.

Вихопив ніж Кожум'яка і зняв зі змія шкуру.

Підійшов тут князь Володимир із усім людом київським, дякує Кирилові й пропонує йому руку своєї доньки.

Низенько Кирило князеві вклоняється.

— Не карай, ясний князю, за слово зухвале! Але ж князівну ніяково мені за жінку мати!

Показує руки мозолясті:

— Де ж князівні таку руку подати! І з ганьби-упокорення смертю загинула б донька твоя, коли б довелося їй кулешу варити, мені одежу випрати...

— Не потребуватиме! — всміхається Володимир. — Віднині-бо боярином ти станеш...

— Бояр маєш, княже, й без мене безліч! А Кирила Кожум'яку — одного. Ким був — тим лишуся, ясний володарю. Коли ж княжою ласкою слугу свого обдаруєш, прошу милості цієї: щоб оселя моя Кожум'яками прозивалася. Щоб рід мій про те пам'ятав, з якого кореня вийшов... й чим лишиться навік — хоч би й як ласка княжа його обдаровувала.

Петро Андрусів.
Кирило Кожум'яка. 1971

КОНКУРС ПЕРШОЗНАЙКІВ

Будь уважним/уважною до слова

Чорторий — глибока яма на річці, в якій утворюється вир.

Лускатий — укритий лускою.

Сириця — міцна та еластична шкіра, оброблена особливим способом.

Куліш — страва української кухні, яку готують із кукурудзяного борошна.

Поміркуй над прочитаним

1. У робочому зошиті накресли «павутинку».
2. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
3. Порівняй зміст уривку літопису «Повість минулих літ» та оповідання Н. Королевої «Кирило Кожум'яка». Символом чого виступає образ змія в оповіданні?
4. Мешканцем якого міста був Кирило Кожум'яка: Переяслава, Чернігова, Києва чи Новгорода? Спираючись на текст твору, обґрунтуй свою відповідь.
5. Визнач тему та ідею твору. Поміркуй, що розкриває заголовок — тему чи ідею.
6. Завдяки чому Кирило Кожум'яка переміг змія?
7. Як ти розумієш слова Кирила Кожум'яки: «Щоб рід мій про те пам'ятав, з якого кореня вийшов»?
8. Поміркуй, чому змій розмовляє з Кирилом Кожум'якою глузливо. Знайди у тексті одне речення, яке підтверджує твою думку.
9. Опиши ілюстрацію до казки «Кирило Кожум'яка».
10. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», яка характеризуватиме Кирила Кожум'яку.
11. У робочому зошиті накресли таблицю. Зазнач у ній спільні ознаки творів А. Лотоцького та Н. Королеви за таким планом:
    а) час і місце дії;
    б) герої;
    в) як порушено проблему добра і зла;
    г) фантастичні елементи, магічні числа.
12. Знайди в мережі Інтернет, чи є в Києві місцевість/вулиця, яку називають Кожум'яки. Про що це свідчить?
13. Якими словами найкраще описати цю історію: серйозна і сумна, героїчна і повчальна чи таємнича і смішна? Чому ти вибрав/вибрала цю пару слів?
14. Поміркуй, чому в деяких творах Кирила Кожум'яку іменують Микитою. Про яку ознаку народної творчості це свідчить?

КОНКУРСНИЙ ЗРАЗОК

15. Порівняй давноминулі часи й сучасність. Чи можемо ми стверджувати, що в наш час дев'ятиголовий змій не загрожує Україні? Свою думку обґрунтуй. Чи є нині в нас Кирили Кожум'яки?

Ти — творча особистість

Напиши продовження оповідання Н. Королеви «Яким ти бачиш майбутнє Кирила Кожум'яки?»

Твої літературні проєкти

1. Знайди в мережі Інтернет «Історію України для дітей» А. Лотоцького. Визнач у ній легенди. Яка з них тобі найбільше сподобалася? Презентуй її своїм однокласникам/однокласницям.

Переглянь відео, на якому зафільмовані Змієві вали (cutt. ly/7TBPDH2). Їх зводили в X – на початку XI століття на території сучасної Київщини, Житомирщини, Черкащини, Чернігівщини і Полтавщини. Добери інформацію про ці укріплювальні споруди, підготуй презентацію та виголоси повідомлення на уроці. Не забудь поєднати історичні факти з прочитаними літературними творами.

Софія Мудрагелівна нагадує

У розділі про народну творчість ти познайомився/познайомилася з визначенням терміна «легенда», і, я переконана, пам'ятаєш, що **легенда може бути фольклорною або літературною**, тобто опрацьованою письменником/письменницею. *В історичній легенді, як і в народній, також зустрічаються фантастичні події, але основна оповідь — про конкретний історичний час, про реальних людей, які своїми небуденними вчинками запали в народну пам'ять.*

Домашнє завдання (на вибір)

1. Поміркуй, у чому виявляється лицарське благородство княжого сина Михайлика-семилітка та богатиря з народу Кирила Кожум'яки. Підготуй повідомлення для обговорення в соціальних мережах.

2. Запиши в робочий зошит 2–4 прислів'я і приказки про лицарську честь. Чи сьогодні серед нас є люди лицарської честі? Хто вони?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

3. Переглянь повнометражний анімаційний фільм «Микита Кожум'яка» (cutt.ly/ZTBIGAh). Порівняй його з однойменним оповіданням Н. Королевої за такими ознаками:
а) місце і час дії;
б) головний герой, його вчинки;
в) фінал твору.

4. Узагальни спостереження: у робочому зошиті накресли два кола за зразком на с. 35. На перетині напиши, що спільне між героями творів А. Лотоцького та Н. Королевої, а в колах — відмінне.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився третій розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до таблички ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, чого ти знав/знала на початку вивчення розділу та чого нового навчився/навчилася. Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: навіщо читати твори про минуле рідного краю?
3. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/4OgRXgq). Постав + напроти правильного твердження.
4. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. Оповідання — це

А невеликий розповідний твір про одну або кілька подій із життя героїв.
Б твір усної народної творчості, в основу якого покладено захопливу розповідь про вигадані події.
В фольклорний твір про чудесну подію, що сприймається як достовірна.
Г запис у хронологічній послідовності історичних подій.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

2. «Який славний стрілець був із нього! Було, ганяється конем (бо й на коні їздив, наче вродився на ньому), птаха на льоту з лука вцілить» — це характеристика

А Кирила Кожум'яки.
Б Михайлика-семилітка.
В князя Володимира.
Г печеніга.

3. «Малий він іще, а вже великий і славний лицар із нього. Цей семиліток — душа народу, його сила» — так характеризує/ характеризують Михайла-семилітка

А ворожбити.
Б князь Володимир.
В печеніги.
Г кияни.

4. Кияни відзначають такі риси характеру Михайла-семилітка

А сміливість і кмітливість у бою.
Б доброта і хоробрість.
В розум і сила.
Г чесність і щирість.

5. Оповідання «Кирило Кожум'яка» закінчується епізодом

А княгиня Анна плаче в палатах.
Б Горислава розмовляє з матір'ю.
В Кирило Кожум'яка перемагає змія.
Г Кирило Кожум'яка відмовляється від одруження з князівною.

6. «Щоб рід мій про те пам'ятав, з якого кореня вийшов» — ці слова належать

А Кирилу Кожум'яці.
Б князю Володимиру.
В змію.
Г авторові.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 4

ЧИМ НАС ПРИВАБЛЮЮТЬ НОВОРІЧНО-РІЗДВЯНІ СВЯТА?

Навчальний маршрут розділу

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли табличку ЗХД. Заповни її першу й другу колонки — дай відповідь на запитання, що ти знаєш про традиції святкування Різдва та Нового року в Україні.

КОЛЯДКИ

Різдво — одне з найулюбленіших свят в Україні. Воно оповите особливою чарівливістю, загадковістю, передчуттям нового, незвіданого. І дорослі, і діти чекають на нього з нетерпінням, великою надією, що прийдешній рік буде успішним і щасливим.

Обряди і звичаї зимових свят пов'язані з давніми міфами про створення світу, про Прадерево.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Пригадай міф про Дерево Життя. Про що в ньому йдеться?

Дідух — символ майбутнього урожаю, добробуту родини, її заможного й щасливого життя. Господарі ставлять його на почесному місці та приносять йому **кутю** — **спеціально приготовану обрядову страву, найчастіше з найдобірнішої пшениці, маку й меду.** Вона символізує землю. Символами Прадерева були явір, дуб, подекуди верба, яблуня, з часом — ялинка. Угорі їх прикрашали зорями, а знизу — дарами природи. Це символізувало єдність землі та неба. Окремі різдвяні традиції пов'язані з хліборобством. Так, символами Різдва є Дідух-Рай і кутя. **Дідух** (означає «прадух», «предок») — **це сніп із жита, пшениці, інших злаків.** Наші предки вважали, що в ньому живуть душі померлих дідів-прадідів, котрі опікуються своїми домівками. Ці душі святі і вони потрапили до Раю, тому сніп має подвійну назву.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Дідух-Рай

Сучасні дідухи

Різдво супроводжують спеціальні вокальні твори — колядки.

Колядки — величальні пісні-пророкування майбутнього, тобто звернення до омріяного, бажаного. Через них виявляється віра кожної людини в силу слова, у його позитивну енергетику. Традиційно колядували переважно хлопці.

Колядки виникли дуже давно. Побутує думка, що їх виконували на честь богині Коляди. Вона була дружиною, а за іншою версією — дочкою бога сонця Дажбога. Пам'ятаємо, що залежно від того, високосний рік чи ні, 21 або 22 грудня в Північній півкулі, де розташована Україна, відбувається зимове сонцестояння, тобто в цей час найдовша ніч і найкоротший день. Після сонцестояння день поступово збільшу-

Колядники.
Сучасне фото

ється, а ніч стає коротшою. Наші предки вважали, що в цей час народжується нове божество — Сонце. А день народження потрібно святкувати! Тому первісно колядки супроводжували дохристиянський обряд відзначення «повороту сонця на весну». Із прийняттям українцями християнства колядки почали виконувати на Різдво (25 грудня за старим стилем і 7 січня — за новим). Тож у більшості колядок прославляють Сина Божого, і лише в деяких — найдавніших — віддзеркалено уявлення наших предків, які спираються на міфи про світобудову. Одна з них — «Коли не було з нащада світу...».

КОЛИ НЕ БУЛО З НАЩАДА СВІТУ...

Коли не було з нащада світу,
Радуйтесь! Ой, радуйтесь, люди, що вже світ народився!
(Цей приспів потрібно повторювати
після кожного рядка.)

Коли ще не було ні землі, ні неба,
А що тільки було та синєє море,
А посеред моря та зелений явір,
А на явороньку три синії птахи,
Три синії птахи та радоньку радять,
Та радоньку радять, як світ засновати.
Та й пірнули птахи в світові глибини,
Та й винесли птахи жовтий красен-камінь.
Стало з того камню та яснеє сонце.
Та й пірнули птахи в світові глибини,
Та й винесли птахи злоту павутинку,
Стала з павутинки ясна твердь небесна.
Ще пірнули птахи у світу глибини,
Та й винесли птахи синій срібен-камінь.
Став з того каменю блідесенький місяць.
Ще пірнули птахи у світу глибини,
Та й винесли птахи золотий пісочок.
Стали із пісочку дрібнії звіздочки.
Ще пірнули птахи у світу глибини,
Та й винесли птахи та темного мулу.
Стала з того мулу чорная землиця.
Та й зросли на землі жито і пшениця,
Жито, і пшениця, і всяка пашниця.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Будь уважним/уважною до слова

Нащада — початок.
Пашниця — зерно, злак.

Поміркуй над прочитаним

1. На які частини можна поділити текст колядки? Про що в кожній із них ідеться?
2. Що прославляють у колядці?
3. Чому, на твій погляд, деякі вислови у творі повторюються?
4. Поясни, як ти розумієш останні два його рядки.
5. З яким відомим тобі міфом/міфами пов'язана ця колядка? Які казкові елементи зустрічаються в ній?
6. Які кольори використані в пісні? Який настрій вони створюють?
7. Випиши з колядки в робочий зошит зменшувально-пестливі слова (наприклад, *долинонька, вітерець, ріднесенький*). Для чого їх використано?
8. Розглянь та опиши репродукцію картини М. Пимоненка «Колядки». Який її настрій? Які деталі тебе вразили найбільше? Чому?
9. Послухай колядки у виконанні Олега Скрипки (cutt.ly/gTBO2gt), гуртів «Kazka» (cutt.ly/iTBPuwc), «GO-A» (cutt.ly/hTBPzxb). Яке враження вони справили на тебе? Чому?

Микола Пимоненко. Колядки. 1980-ті

Домашнє завдання (на вибір)

Створи колаж, присвячений святкуванню Різдва у твоєму населеному пункті. Доповни його записом 2–3 колядок. На уроці української літератури разом з однокласниками/однокласницями організуй виставку робіт. Обміняйтеся враженнями.

КОПІЮВАННЯ ПІДРУЧНИКІВ

У найдавніших колядках пояснено походження Всесвіту в його гармонії та величі. Серед них є й такі, де діє людина, як-от в улюбленій колядці геніального українця Івана Франка «Стоїть яворець тонкий, високий...».

СТОЇТЬ ЯВОРЕЦЬ ТОНКИЙ, ВИСОКИЙ...

Стоїть яворець тонкий, високий, —
Гей, дай Боже!
(Цей приспів потрібно повторювати після кожного рядка.)
Тонкий, високий, в корінь глибокий.
А в коріненьку — чорні куноньки,
А в середині — ярі пчіленьки,
А на вершечку — сив соколенько.
Сив соколенько гнізденце он в'є.
Гнізденце он в'є, біл камінь бере,
Біл камінь бере, все на спід кладе,
В серединоньку цвіт-калиноньку,
Вершок виводить, сріблом, золотом.
Попід яворець здавна стеженька,
Над'їхав нею ґречний панонько,
Ґречний панонько чом Іванонько.
Під ним коничок темно-сивенький,
Темно-сивенький, барзо бутненький.
На тім конику — ґречний панонько,
Ґречний панонько чом Іванонько,
На нім — сукенки кармазинові,
На нім — чобітки сафіянові,
На тих чобітках — срібні підківки,
На нім — шапочка магеровая,
А за плечима — тугий лученько,
Тугий лученько, дрібні стрілоньки.
Ой верг він оком на зелен явір
Та й ізиздрів він сива сокола.
Взяв добувати дрібні стрілоньки,
Взяв наміряти з туга лученька:
— Чи під горленько, чи під криленько?
Сив соколонько рік йому словенько:
— Ой пане, пане, не стріляй мене,

Іван Сколоздра. Різдво. 2007

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Не стріляй мене, не рубай мене,
Стану я тобі а в вислуженьці.
Як ти поїдеш за тихий Дунай,
За тихий Дунай по ґречну панну, —
Твоїм боярам броди покажу,
Броди покажу, мости поставлю.
Твою панночку сам перенесу,
Сам перенесу, вінка не зроню.
Тебе самого — на золотий міст,
На золотий міст, на срібну лавку.
За тим соколеньком будь же ми здоров,
Будь же ми здоров, ґречний панонько,
Ґречний панонько чом Іванонько.
Дай же ти Боже, а в поли полон.
А в поли — полон із усіх сторон,
Дрібні снопоньки, густі копоньки,
В оборі плідно, дома західно,
Дома західно та і радісно!

Іван Сколоздра. Коляда. 2001

Будь уважним/уважною до слова

Куноньки (пестливе від «куниця») — дрібна хижа тварина з цінним хутром.

Ярий — молодий.

Ґречний — ввічливий, чемний.

Сукенки — у цьому тексті: одяг.

Сафіяновий **(саф'яновий, сап'яновий)** — шкіряний.

Вергнути — кинути.

Копа — стіжок із 60 снопів, укладених колоссям усередину і прикритих зверху одним снопом як дахом.

Обора — відгороджена частина подвір'я із будовами для худоби.

У колядці «Стоїть яворець тонкий, високий...» є слова *сив, біл, зелен, здоров*. Це короткі форми слів *сивий, білий, зелений, здоровий*. Вони часто зустрічаються в усній народній творчості.

Є у ній також слова, які застаріли і не характерні для мови сучасної людини. Проте без їх розуміння не можна осягнути зміст твору. Наприклад:

барзо — дуже;

кармазиновий — темно-червоний;

магеровий — виготовлений із цупкого матеріалу з вовни;

ректи — промовляти, говорити.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Водночас у цій колядці помітні слова і вирази, характерні для тієї місцевості, де її записали, — Львівщини:

бутний — буйний;
ми — мені;
ти — тобі;
в поли — в полі;
захі́дно — є біля чого господарювати.

Поміркуй над прочитаним

1. Поділи текст колядки «Стоїть яворець тонкий, високий...» на три частини. Добери до кожної назву.

2. Які побажання господареві та його родині висловлені в ній? Чи актуальні вони в наш час?

3. Що споріднює цей твір із казкою? Процитуй уривки на підтвердження своєї думки.

4. В обох колядках явір символізує Дерево Життя. Як його зображено? Чи відрізняється воно від Дерева Життя в міфі? Прочитай фрагменти на підтвердження своєї думки.

5. Як змальовано портрет героя Іванонька? Який учинок характеризує його і як? Чому він не вбив сокола?

6. Як ти розумієш вислів «А в поли — полон»?

7. Яким зображено ідеальне (радісне) людське життя в колядці «Стоїть яворець тонкий, високий...»? А яким ти уявляєш власне щасливе життя? Що у ньому неодмінно має бути?

8. З якою метою в колядці «Стоїть яворець тонкий, високий...» обожнюється природа? Як вона допомагає людині?

9. Чому в колядці зустрічаються слова «золото», «срібло» й утворені від них прикметники?

10. Визнач спільні й відмінні ознаки обох колядок. Які деталі переважають у них?

11. Чому в обох колядках згадано птахів?

12. У робочому зошиті накресли кола за зразком на с. 35. На перетині напиши спільні ознаки колядок «Коли не було з нащада світу...» та «Стоїть яворець тонкий, високий...», ліворуч і праворуч від центру — відмінні.

13. Розглянь репродукції картин І. Сколоздри «Різдво» та «Колядники». Які кольори в них переважають? Що вони символізують? Який настрій створюють? Чи нагадують тобі ці картини казку? Чому?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання (на вибір)

Підготуй повідомлення про святкування Різдва в Україні представниками різних народів.

ЩЕДРІВКИ

Завдання від Софії Мудрагелівни

Прочитай уривок зі щедрівки. Вислови припущення, чому в пісні, яку співають узимку, ідеться про приліт птахів.

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.
Стала собі щебетати,
Господаря викликати.

Софія Мудрагелівна консультує

У тебе, напевно, виникло запитання: «Чи не помилка це? Не може бути, щоб узимку, коли лютують морози, прилетіла ластівка». Але така невідповідність існувала не завжди. Річ у тім, що наші предки своє життя пов'язували з циклами сонячної активності. У прадавні часи початок нового року збігався з початком хліборобського року, тобто припадав на початок весни, час весняного рівнодення.

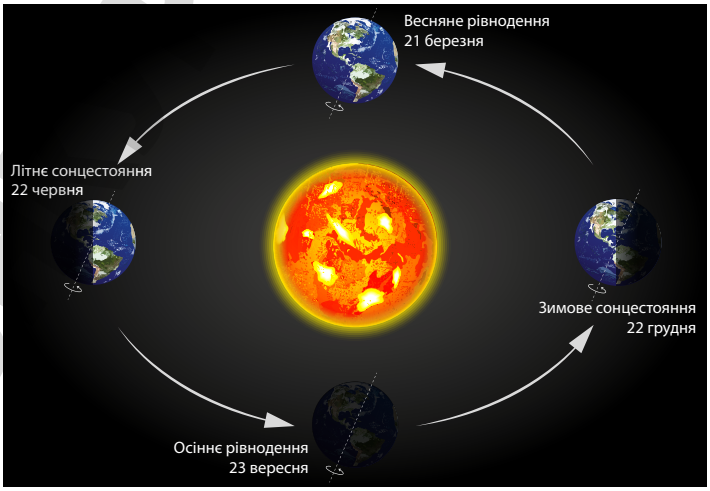

Цикл сонячної активності в Північній півкулі

КОПІЯ ПІДРУЧНИКІВ

У цей час танули сніги, прилітали птахи і вся природа прокидалася від довгого зимового сну. Люди раділи теплу, вітали один одного з початком нового року та здійснювали обряд щедрування. Вони вірили, що магічна дія слова й ритуали задобрять сили природи та сприятимуть щедрому врожаю, а отже, добробуту родини. Пізніше відлік нового року перенесли на зиму, наші предки створили нові щедрівки, але в найдавніших залишилися відголоси про їхні дохристиянські вірування й світогляд.

Якщо колядки уславляють народження світу, Ісуса Христа і їх виконують на Різдво, то щедрівки співають напередодні старого Нового року — 13 січня. Це свято називають Щедрим вечором, звідси і походить назва «щедрівка». Щедрувальники бажають міцного здоров'я, добробуту в новому році всій родині. Традиційно величальні пісні виконують окремо господарю, господині, хлопцеві, дівчині. А наступного ранку, 14 січня, засівають. Роблять це переважно хлопці та чоловіки. Побутує повір'я, що саме їхнє засівання є запорукою щасливого майбутнього року.

Усесвітньовідомою є народна пісня «Щедрик», покладена на музику українським композитором М. Леонтовичем. Напередодні свята вона часто лунає по радіо й телебаченню. Мелодія цієї щедрівки звучить у популярному голлівудському фільмі «Сам удома».

Щедрувальники. Сучасне фото

ЩЕДРИК

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:

— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей.
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка

Поміркуй над прочитаним

1. Який образ у щедрівці є центральним? Що він символізує?
2. Як ти розумієш слова «Хоч не гроші, то полова, / В тебе жінка чорноброва»?
3. Чому назви речей та істот ужито в пестливій формі?
4. Які риси українського характеру постають у цій щедрівці?

Домашнє завдання (на вибір)

Вивчи напам'ять «Щедрик».

Завдання від Софії Мудрагелівни

На Різдво в Україні традиційно не лише колядують, а й віншують — вітають зі святом. Прочитай дитячі віншування.

Я — маленький хлопчик,
Сів собі на стовпчик,
В сопілочку граю,
Діток забавляю.
А ви, люди, чуйте,
Коляду готуйте.
Яблучка, горішки —
Це мої потішки.
Бігла теличка та з березничка
Та до діда в двір.
А ти, діду, дай пиріг.
А ти, бабо, глянь на поличку.
Дай паляничку.
Паляничка впала,
Дайте кусок сала.

***

Колядин-дин,
Я, бабусю, один.
Винеси мені пиріжок
Та положи у мішок.
З руками, з ногами,
Щоб бігав за нами.
Коляда, коляда,
Дай, дядьку, пирога!
Як не даси пирога,
Візьму вола за рога,
Та виведу на поріг,
Та виломлю правий ріг.
У ріг буду трубити,
Волом буду робити,
Хвостом буду поганять
Та на гречку орать.
Добривечір!

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Будьте ласкаві, багаті,
Майте ласку добру й гожу.
Вірте тільки в ласку Божу.
Ласка Божа вас спасе,
З краю слабість відведе,
Зичу бути здоровеньким,
Всім дорослим і маленьким,
На потіху всій родині,
І на славу Україні.
Христос ся Рождає!

В гарну днину, добрий час,
Я з Різдвом вітаю вас,
І з вечерею святою,
Веселою колядою!
Нехай Бог благословляє
Вас і вашу родину!
Нехай Різдво у Вашу хату
Принесе Радості багато,
Розбудить приспані Надії,
Зерном і Щастям Вас засіє,
Зігріє сонцем та любов'ю
І подарує Вам Здоров'я!
З Різдвом Христовим!

Хай Різдво з тим завітає,
Чого серце забажає.
Хай несе у кожну хату
Щастя, радості багато,
Хай смачна кутя вам вдасться,
Хай в сім'ї панує щастя.
Щоб весела коляда
В хату радість принесла.
Христос рождається!

Наталія Курій-Максимів.
Колядники. 2011

На щастя, на здоров'я, на той Новий рік
Ледве я торбу до вас приволік.
А в тій торбі ясні зорі,
Щоб вам родила пшениченька в полі.
А в тій торбині місяць ясненький,
Щоб на вашім столі хліб був біленький.
А в тій торбині листячко з дуба,
Була би здорова родинонька люба.
Все з тої торбини я висипаю,
В торбу покласти гарненько прохаю:

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Кільце ковбаски, кавальчик сала,
Пампух, горішки, яблучок пару,
Можна ще дати меду горнятко,
Щоб вінчування йшло цілий рік гладко.
Не будьте скупі, мамусю, і ви, татусю —
На другий рік ще приволочуся!
Христос народився!
Вийшов місяць із-за хмари
Новий рік стрічати,
Щедрий вечір, господарю,
Дозволь щедрувати!
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Щедрий вечір наступає,
Святая година,
Хай у мирі проживає
Вся Ваша родина!

Хазяїн іде, пожиток несе:
Мірочку гречки на варенички,
Мірочку жита, щоб кінь був ситий,
Мірку вівса, зверху ковбаса,
От і щедрівочка вся!

Щоб водилися при хаті
І без чубка і чубаті,
М'ясні, посні і поросні
І гніді й довговолосні;
І капуста головчаста.
І петрушка кореняста.
І щоб діти всі здорові,
Кашу їсти всі готові!
Щоб вам з них була потіха,
Ну і грошей хоч з пів міха!

Поміркуй над прочитаним

1. Порівняй за змістом віншування до Різдва й Щедрого вечора. Чим вони відрізняються?

2. Класифікуй віншування за настроєм — серйозним чи гумористичним. Які тобі більше сподобалися? Чому?

КОНКУРС ДЛЯ УЧНІВ

Домашнє завдання (на вибір)

1. Вивчи напам'ять кілька віншувань. Привітай ними своїх рідних під час святкування Різдва та Нового року.
2. Напиши два віншування друзям/подругам, урахувавши їхні захоплення (гаджети, інтернет, книги тощо).

Твої літературні проєкти

Знайди в мережі Інтернет кілька варіантів колядки «Коли не було з нащада світу...». Порівняй їх, зверни увагу на форму цих творів: якими словами вони відрізняються, у якій послідовності розгортаються події. Своїми висновками поділися з однокласниками/однокласницями.

Послухай найкращі різдвяні пісні (cutt.ly/LTBAfr8). Скориставшись титрами, вивчи їх і заспівай одну на уроці.

Ти — творча особистість

1. Намалюй, як твориться світ природи в колядці «Коли не було з нащада світу...». Поясни свій малюнок на уроці або вдома.
2. Створи кілька вітальних листівок до Різдва й Нового року. Використай у них вивчені колядки та щедрівки (за бажанням), привітай ними рідних і друзів зі святами.

Софія Мудрагелівна цікавиться

Пригадай, що ти знаєш про казку як літературний твір.

Казка може бути написана письменником або письменницею, а не лише складена народом.

Казку, автор/авторка якої відомі, називають **літературною**.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

За заголовком передбач, про що йтиме мова у літературній казці. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

КАЗКА ПРО КОЛЯДКУ

Зірка Мензатюк

Там, де синіє Говерла, Карпатські гори найсуворіші. На всі боки стримлять верхи — безлюдні, дикі, неприступні. Смереки на них не ростуть, а ті, що звелися ген нижче, однобокі й обшмульгані вітром. І раптом коло самої Говерли, серед непрохідних ялівців — будинок. Так-так, мурований, під червоним черепичним дахом. Він стоїть надто високо в горах, аби там жила гуцульська сім'я. Він має два поверхи й завеликі вікна, щоб бути вівчарським прихистком. І ще от чим дивний той будинок. Хмари переволочують через Говерлу довгі сиві одежі й косим дощем стукають у його шибки:

— Ми пливемо на Волинь, наповняти поліські джерела!

Баскі вітри летять, свищуть понад Говерлою, а на льоту гудуть у вікна:

— Ми здалеку, від самої Атлантики! Несемо запах риби, солі й теплий туман!

— Ага, добре, — нотує в записник усе, що сказали хмари й вітри, дівчина з дивного будинку. — А я метеоролог Оля, я закінчила Львівський університет і вчора приїхала сюди на роботу. Тож будьмо знайомі!

Вона засміялася й побігла передавати на київське телебачення:

— Увага, увага! Завтра в Україні — хмарна погода з проясненнями, місцями туман, на Волині дощ. Температура повітря 18–20 градусів тепла.

Отже, тепер ви знаєте: дивний будинок — метеорологічна станція. Але слухайте далі!

А далі Оля посмоктала цукерку, поправила модну зачіску й сказала колегам:

КОНКУРС ЧИТАЛЬНИКІВ

— Ця наша метеостанція — чудо! Я вже знайшла поблизу десяток боровиків, поласувала малиною, а краєвиди тут такі, що не намилуєшся довіку. Я дуже рада, що сюди приїхала!

— Гай-гай, — похитав головою найстарший метеоролог. — Чи так воно буде, коли настане осінь...

Він не сказав, що восени починаються занудливі сірі дощі, вітри стають лихі й колючі, і тоді дуже нелегко бути метеорологом.

— І наш будинок мені сподобався, він — як орлине гніздо на вершині! А нащо, скажіть, та лавка з табличкою «Галицький ринок»? Хіба тут зупиняються львівські автобуси?

— Ні, жодні автобуси тут не їздять, — мовив найстарший метеоролог. — Але коли сісти на лавку й заплющити очі, то здається, що ти у Львові, що позаду тебе — Галицький ринок, а не шумливі дикі смереки.

Він не сказав, що дівчата, посидівши на лавці, складають чемодани й більше на Говерлу не вертаються.

Та поки що Олі подобалося бути метеорологом. Вона прокидалася вдосвіта, ставала на порозі й гукала:

— Доброго ранку, Говерло й Говерляно! Доброго ранку, полонини Пожежевська, Маришевська і ви, Шпиці!

І тоді з усіх боків летіла смерекова луна:

— До-о-оброго-о-о ранку-у-у!

Вона оббігала всі стежки в Чорногорі, з усіх джерел напилася води. Диких кабанів вона впізнавала по ході, ведмедів частувала пиріжками з чорницями. І зовсім не мала часу сидіти на лавці під автобусною табличкою.

Настала осінь, і то знагла, несподівано настала! Був серпень, десь на Дніпрі дівчата ще засмагали на сонечку, а Оля вранці вийшла босоніж на траву — аж по траві паморозь... І пішло: то дощ, то іній, то люта хвища. Говерла закуталась у хмару, мов баба в пухову хустку, вітри налітали злі, аж від них стугоніли ліси, але Оля не журилася.

— Як гарно шумлять смереки! Піду послухаю, що вони розповідають, — говорила вона, коли шаленіли вітри.

— Який сьогодні ніжний пізньоцвіт! — казала вона в морозяні ранки й цілувала лілові пелюстки квітів.

Коли ж починався найбезпросвітніший дощ, вона брала альбом і сідала край вікна:

— Дощику, я намалюю твій портрет!

Комунальна бібліотека

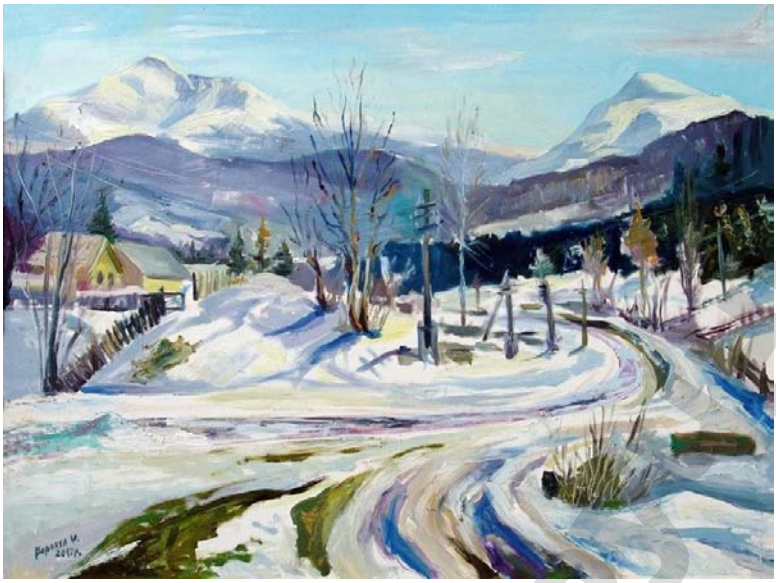

Михайло Ворохта. Говерла і Петрос. 2012

І дощ мимоволі всміхався і світлішав, бо кому охота бути на портреті набурмосеним? А з ним усміхався будинок мокрими вікнами, усміхалися в рамочках під склом рододендрони, усміхались Олині колеги:

— Це дівча — вроджений метеоролог! Але якби ще не зима... — казали вони й потай надіялися, що зима випаде несувора.

Одного разу приповзло пухке щокате хмарище.

— Я повна снігу під саму зав'язку! Зараз його не втримаю та розсиплю...

— Увага, увага! — передали метеорологи на радіо й телебачення. — В Україні очікуються опади у вигляді снігу.

Сніг ринув білою хуртечею, застелив поля й сіножаті, а дорогу до метеостанції засипав так, що ні пройти ні проїхати.

— Бо й нічого їм ходити! — вирішила зима. — Де таке бачено: пташки повідлітали, звірки позасинали, навіть вуйко ведмідь принишк у барлозі, а ці метеорологи ніяк не вгомоняться. Але в мене й вони не погуляють!

Не знала зима Олі, а то б не нахвалялася. Бо хоч які сніги-замети, а Оля за лопату — й гайда стежки прокидати: ту — до джерельця, ту — до потічка, а ту, довгу-предовгу, — вниз до смерек, уже не казки слухати, а зимову білу тишу.

— Цю дівчину й зима не налякала, — тішилися метеорологи.

КОНКУРС ПЕРЕМОЖЦІВ

Проте лихо саме наближалося.

— Сьогодні Свят-вечір, — сказав одного ранку найстарший метеоролог.

— Свят-вечір! — зраділа Оля. — І в нас на метеостанції буде святкова вечеря?

— Авжеж буде: кутя, книші, варенички з маком та горіхами, верховинські добірні гриби й узвар на смерековому меду.

— І будуть свічки з ярого воску й під білою скатертю сіно?

— Будуть, як без них!

— І буде колядка під вікнами, щоб чути на всю Чорногору?

— Таж Олю! — мовили метеорологи. — Такі сніги! Хіба колядники до нас доб'ються?

Умлівала кутя, настоювався узвар, гриби пахтіли по всіх коридорах, а Оля вийшла надвір і засумувала.

— Чи ти, сонечко, не можеш розтопити сніг, щоб до нас з'явилася дорога? — спитала вона.

— Ні, сьогодні не можу, — відмовило сонечко. — Бо будуть ходити колядничкі, в талих водах промочать черевички, простудять свої горлечка — хто й колядуватиме?

— Вітре, давній товаришу! — покликала Оля. — Може, ти б повіяв та промів дорогу?

— Не смію цього робити, — шелеснув вітер. — Бо снігом засиплю колядничкам очі, погашу вогні в їхніх барвистих зірках!

Тоді Оля навмання — до ведмедевої барлоги:

— Вуйку Михайле, поможіть прогорнути замети на дорозі! Бо я сама не впораюсь...

— Радий я віддячити за смачні пиріжечки, — обізвався ведмідь, — та не можна. Побачать мене колядничкі, полякаються. Скажуть: лихий ведмедище не пустив колядувати!

Бреде Оля назад — снігом, кучугурами, повз лавку під автобусною табличкою, та на лавці й сіла. Мимоволі задумалась, очі замружила — і враз загомонів їй за плечима Галицький ринок, зацвів передсвятковий Львів, стобарвний, стоголосий! За високими вікнами метушилися чепурні львівські господині, готуючи столи до вечері, на майданах у вечоровій синяві засвічувалися різдвяні ялинки, а у вузьких старовинних вуличках гуртувалися колядницькі ватаги... Оля встала і, мов сонна, побрела до будинку. Вона ще не знала, що вчинить, зате це знали метеорологи, тому теж посмутніли.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Шкода, що така дівчина поїде, — зітхнули вони.

Тихо, несвятково зробилося на метеостанції.

І раптом: туп, туп! Гуп, гуп! Хто там у довгім кожусі оббиває чоботи від снігу? Чи не чужий ведмідь-набрідь?

— Та ні, це я, лісник! Благословіть колядувати!

Стрепенулися рододендрони на стінах, веселіше засяяли різдвяні свічечки на столі! Бо враз залунало:

Добрий вечір тобі, пане господарю.

Радуйся! Ой радуйся, земле: Син Божий народився!

Богдан Голояд. Колядники. 2018

— Таж сніги, замети, як же це ви до нас? — дивувалися метеорологи.

— Щоб лісник боявся снігу? Тоді хто вам сповістить про свято?

І він колядував далі:

А що перший празник — святеє Рождество.

Радуйся! Ой радуйся, земле: Син Божий народився!

Оля стояла, притиснувши руки до грудей, і в грудях у неї щось тануло, тануло — то її смуток, бо так уже є у світі, що всякий смуток пропадає від колядки. Він ставав як теплий віск, м'який і податливий, і щось інше, голосне, світле вливалося в груди.

Але хто це: дзень-дзень, тук-тук у вікно? Чи не зайчик?

— Ні, це я, пастушок Василько! Дозвольте й мені заколядувати!

А що другий празник — святого Василя.

Радуйся! Ой радуйся, земле: Син Божий народився!

Раптом під вікнами щось захурчало, засигналило: пі-біп! Кинулися метеорологи — диво дивне! Автобус зі Львова... Хвацько підрулював до таблички «Зупинка "Галицький ринок"» і випустив цілу колядницьку ватагу!

— Віншуємо вас, чесні господарі! — гукнули колядники й підхопили хором:

А що третій празник — святе Водохреща.

Радуйся! Ой радуйся, земле: Син Божий народився!

КОНКУРС ЩАРУЧКИ

Дива чинились далі: мороз обгорнув сріблом шишки на смереках і дрібні шишечки на диких ялівцях, потоки заграли пречистими водами, повітря стало кришталево дзвінким, і колядка летіла далеко-далеко:

Хай святкує з нами вся наша родина,
Вся наша родина — славна Україна!

А що ж Оля? Вона передавала святковий прогноз погоди.

— Увага, увага! — лунав її радісний голос. — На Різдво і Василя, на святе Водохреща будуть зорі, як білі перли! Будуть іскристі сніги, ковзкі льоди для забави і мороз для рожевих рум'янців!

Вона всміхнулася і сказала колегам:

— Я не знала, що Різдво на Говерлі таке гарне! В мене не було веселішого Різдва.

А срібні смереки, пречисті потоки і найперше дзвінка колядка над Говерлою обіцяли, що новий рік буде добрий і радісний.

Будь уважним/уважною до слова

Говерла — найвища вершина Українських Карпат.
Ялівець — вічнозелене дерево.
Смерека — дерево із родини соснових.
Обшмульганий (*місцева говірка*) — обдертий.
Хвища — сильний холодний дощ або великий сніг із вітром.
Хуртеча — те саме, що й хуртовина.
Метеоролог — фахівець, який вивчає погоду й клімат.
Вуйко (*місцева говірка*) — дядько.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1. Підтвердь свої думки рядками з тексту.
2. Чому будинок біля самої Говерли дивний?
3. Чому найстарший метеоролог засумнівався в тому, що Оля залишиться на метеостанції? Знайди підтвердження своєї думки у творі.
4. Як ти розумієш вираз «слухати зимову білу тишу»?
5. Коли колеги вирішили, що Оля покине метеостанцію?
6. Поясни фразу «всякий смуток пропадає від колядки». Ти згодний/згодна із цією думкою? У тебе був такий випадок?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

7. Яке диво сталося в Різдвяну ніч? Чи є у цьому Олина заслуга? Яка?
8. Якою за зовнішністю та характером ти уявляєш Олю? Відповідь запиши в робочий зошит. На які деталі з тексту ти спирався/спиралася? Що додумав/додумала? Чому? Скористайся Правилом читання № 2.
9. Чим привабила Олю професія метеоролога? А чи задумувався/задумувалася ти про свій майбутній фах? Ким би ти хотів/хотіла стати? Чому?
10. Яких традицій українського Різдва дотримуються метеорологи? Як Оля ставиться до народних звичаїв? Підтвердь відповідь цитатами з твору.
11. Чому авторка олюднила природу Карпат? Як Оля сприймає природу? Про що це свідчить?
12. Яким словом можна найточніше охарактеризувати ставлення Олі до своєї роботи?
13. З якою метою авторка кілька разів згадує деталь — лавку з табличкою «Галицький ринок»? Яка це деталь — пейзажна чи інтер'єрна?
14. Які епізоди переважають у творі — реальні чи вигадані, казкові? Чому?
15. Чому авторка назвала свій твір «Казка про колядку», а не про Олю, адже ця дівчина — головна героїня?
16. Як розгортаються події? Чому від весни до зими?
17. На окремому аркуші паперу або в робочому зошиті намалюй ілюстрацію до епізоду, який тебе найбільше вразив.

Софія Мудрагелівна консультує

Художній твір складається із сукупності подій, про які розповідає автор.

Він включає в себе вступ, у якому автор/авторка повідомляє про час, місце дії, героїв. Далі йде епізод (подія), у якому (якій) письменник/письменниця змальовує суперечність, котра виникає між персонажами. Наступна частина твору — поглиблення цієї суперечності, більш повне її зображення, яке нарешті досягає найвищої точки. І у фіналі — вирішення цієї суперечності, розв'язка.

Сукупність зображених подій називають **сюжетом**.

Пропоную потренуватися. Для цього виконай домашнє завдання.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

1. Склади план «Казки про колядку», розбивши її на окремі епізоди (події). Поєднай стрілками епізоди і їх місце в сюжеті твору. Наприклад, епізод «Знайомство із дивним будинком у Карпатах, дівчиною Олею» відповідає вступу.
2. Підказка від Софії Мудрагелівни: усього епізодів має бути 5.

Цікавинки від Софії Мудрагелівни

«Казку про колядку» Зірки Мензатюк надруковано в її збірці «Макове князювання». Знайди цю книжку та прочитай. Що нового ти дізнався/дізналася про традиції рідного народу?

В одному інтерв'ю Зірка Мензатюк висловила таку думку: «Коли розмовляємо рідною мовою, ми звучимо в унісон зі своєю землею». Як ти її розумієш? Обговори це зі своїми однокласниками/однокласницями.

Тетяна Семенова. Обкладинка збірника Зірки Мензатюк «Макове князювання». 2004

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився четвертий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до таблички ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, скільки ти знав/знала на початку вивчення розділу та чого нового навчився/навчилася. Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чим нас приваблюють новорічно-різдвяні свята?
3. Оціни свої досягнення з вивченої теми. Для цього в робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/EOgR7rb). Постав + напроти правильного твердження код.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

4. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. Колядкою є твір

А «Ой сивая та й зозуленька...».
Б «Навчися мови лісової...» Б.-І. Антонича.
В «Казка про колядку» З. Мензатюк
Г «Стоїть яворець тонкий, високий...»

2. Три синії птахи та радоньку радять,
Та радоньку радять, як світ засновати, — це рядки з твору

А «Коли не було з нащада світу».
Б «Щедрик».
В «Стоїть яворець тонкий, високий».
Г «Ой сивая та й зозуленька».

3. Відбилися уявлення наших предків, які спираються на міфи про світобудову, у творі

А «Щедрик».
Б «Коли не було з нащада світу».
В «Казка про колядку» З. Мензатюк.
Г «Ой сивая та й зозуленька».

4. Будьте ласкаві, багаті,
Майте ласку добру й гожу.
Вірте тільки в ласку Божу, — це рядки з

А колядки.
Б щедрівки.
В віншування.
Г літературної казки.

5. Події в «Казці про колядку» З. Мензатюк відбуваються

А у Львові.
Б на Говерлі.
В у Києві.
Г у горах в Криму.

6. Визнач, у якій послідовності відбуваються епізоди в «Казці про колядку» З. Мензатюк. Для цього перед кожним епізодом постав цифри від 1 до 4 відповідно до розгортання сюжету твору.

Автобус зі Львова привіз на метеостанцію колядників.
Оля приїхала працювати на метеостанцію.
Пастушок Василько завітав на станцію.
Лісник колядує працівникам метеостанції.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 5

ЧИ Є В СУЧАСНОМУ ЖИТТІ МІСЦЕ ДЛЯ ЛИЦАРСЬКИХ ВЧИНКІВ?

Навчальний маршрут розділу

КОНКУРС ЧИТАЧІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли табличку ЗХД. Заповни її першу й другу колонки — дай відповідь на запитання: що ти читав про мандри, пригоди та прибульців?

Софія Мудрагелівна консультує

Напевно, ти чув/чула слово «лицар». У давнину так називали воїна на коні зі спеціальним спорядженням. Із часом це слово набуло іншого значення — благородний захисник рідної землі і коханої жінки, якому притаманні такі риси, як честь, благородство, сміливість, бажання захистити слабших. У лицаря був зброєносець, тобто молодий воїн, який носив його зброю та доглядав коня.

Про лицарів і їхні подвиги складали легенди й вірші, а також писали повісті й романи.

Лицар на коні. Сувенірна статуетка

Повість — художній твір про цікаві події, що трапляються в житті персонажів, та пригоди, у які вони потрапляють. Письменник/письменниця розповідає у ній не лише про повсякденне життя дорослих або дітей, а й про історію і навіть звичаї, характерні періоду, у який відбуваються події.

Далі ти читатимеш пригодницькі повісті — у них захопливий сюжет, події розвиваються стрімко, герої часто потрапляють у незвичні ситуації чи то буденного життя, чи то віртуального світу, чи то позаземних цивілізацій.

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиметься в у творі Г. Малик. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

МАНДРИ ТА ПОДВИГИ ХИТРОМУДРОГО ПЕРЕМОЖЦЯ ДВАНАДЦЯТИГОЛОВОГО ЗМІЯ ЛИЦАРЯ ГОРЧИКА, ЙОГО БАНКОНОСЦЯ ТРЕТЬОГО ЗАЙВОГО ТА КРАСУНІ КАРОЛІ

Скорочено

Присвячую всім лицарівнам
та лицарям України

Подія перша

Галина Малик

У прадавні часи в нашій Україні жили лицарі.

Носили вони залізні лати, кольчуги та шоломи, мали мечі, списи та щити, їздили верхи. Маленькі лицарі ходили до школи, а великі їздили на лицарські турніри та билися з одноголовими, двоголовими, триголовими і навіть шестиголовими зміями та іншими різними чудовиськами, яких тоді в Україні було повно-повнісінько.

Ті одноголові та багатоголові зміїська були так знахабніли, що мало не щодня вимагали собі на сніданок по красуні.

Уявіть собі, навіть таке собі сопливе змієня, що у нього ще й молоко на губах не обсохло, а й те верещить:

— Хочу красуню на вечерю! Та щоб була чорнява і з кирпатим носом!

Зрозуміло, що красунь ставало все менше та менше.

Лицарів теж, бо змії ковтали їх не лише на обід, а й на вечерю разом з красунями.

Та найстрашніші часи настали, коли на північних землях з'явився невиданий багатоголовий Змій Горинич. Скільки у нього було голів — ніхто не знав. Бо того, хто з ним зустрічався, серед живих більше не бачили. Знали

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

лишень, що голів тих дуже багато — за один раз Змій міг проковтнути ціле село.

Тоді володар західних земель князь Галицький вирішив скликати усіх лицарів, які залишилися, аби з ними порадитися, як того багатоголового змія перемогти.

Спочатку зібрав він п'ятихвилинку — всіх своїх міністрів, депутатів і просто мудреців — та й каже:

— Погані справи, хлопці, з тим лицарством. Одні лицарі поїхали за кордон — там, кажуть, дракони менші, битися з ними легше. Інші почали кат зна чим займатися — продають по містах хто пиво, хто цукерки. Лати поскидали, мечі позакидали. Просто жах! Що робити будемо? Лицарство гине!

Один депутат каже:

— А давайте ми закон такий видамо: хто за три дні не повернеться з-за кордону, того вже ніколи не пустимо додому!

Князь каже:

— То вони й не повернуться! І кому гірше буде? Нам!

— То давайте, — каже один мудрець, найстарший у партії мудреців, — позабираємо у них те, чим вони торгують! От вони й знову за мечі візьмуться!

Зажурився князь, підперши голову рукою:

— Ой, Господи, ну що ж мені робити, як у мене такі дурні радники!

Отоді і послав він по всіх краях і землях своїх почтових (ні, не тих, що працюють на пошті, а тих, що служили у його почті). Вони сурмили у великі сурми і сповіщали:

— Князь Галицький зволив скликати на велику лицарську нараду, всеземельну і всекрайову, лицарів — поважних, заможних і незаможних, з нагородами і без нагород, уславлених і невідомих — у третю неділю сьомого місяця до стольного граду Галицького! З собою князь просить мати зброю, звичну для руки лицаря, та харчі на тиждень.

Подія друга

Коли почтові сурмили на найбільшому майдані у свої сурми, лицар Горчик саме підкріплявся цукерком. (...)

Над ним на гілках гойдалися мавки і цвірінькали жарптиці, а у траві шмигали малесенькі травоїдні динозаврики. Чому малесенькі? Бо на той час уже всі великі виродилися.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Залишилися де-не-де середні, та ще малесенькі — трохи більші за ящірок.

Мавки видурювали у лицаря Горчика цукерки, а динозаврики підбирали крихти з землі.

Зачувши про лицарський турнір, лицар Горчик проковтнув останній шматочок, втерся рукавом і вирішив тут-таки їхати на турнір.

Бо що було йому вагатися — ще не зовсім великому, але вже й не маленькому, з усіх боків гожому, хороброму лицареві?!

Отож спакував він пару десятків цукерків... на дорогу, змастив олією... свої лицарські залізяки, де вони трохи проіржавіли, та й забороло, щоб воно без скреготу опускалось, і...

Ні, стривайте, ми ще забули про коня!

Еге ж, свиснув лицар у два пальці:

— Ге-гей! Сива Кобурко, ану сюди!

І став перед ним коник, вірніше конячка, бо це була дівчинка-конячка Кобурка, між іншим, дуже вередлива і панькана. Почухала вона заднім копитом за вухом і питає:

— Ну, чого тобі не сидиться?..

— На турнір поїдемо, — каже лицар Горчик.

— У-у! — махає головою конячка Кобурка.

— Чого: у-у? — питає лицар.

А Кобурка йому копито під ніс:

— Бо у мене всі підкови повідлітали!

Пошукав у кишенях лицар Горчик, знайшов якісь гривні, що тато-лицар йому на цукерки давав, повів Кобурку до коваля.

За дві гривні підкував коваль Кобурку.

— Ну то поїхали, чи що? — каже Горчик Кобурці.

А вона знову головою мотає:

— У-у!

— Ну що знову? — сердиться лицар Горчик.

— Еге, — каже ображено конячка, — як собі — так і лати олією помастив! А мене прикрасити що, не треба? Та й

КОНКУРС ПІРУ

не годиться лицарю без свого знамена у дорогу вирушати!

Почухав потилицю лицар Горчик — правду Кобурка каже.

Узяв він скотча золотого кольору, що йому з тридесятого царства контрабандою привезли...

Як це контрабандою, спитаєте? Це коли якась банда скупляє за кордоном якогось товару і тишком-нишком його в себе вдома продає. От тоді й кажуть: «Ну це ж і контра-банда!»

Отож узяв він того скотчу та й навирізав з нього трилисників конюшини.

Одного, найбільшого, наклеїв на синє знамено, другі, менші, — Кобурці на попону та на вуздечку — ось тобі і прикраса, і відзнака!

— Ну, тепер інша річ! — каже Кобурка задоволено.

Лицар Горчик вирушає в далеку дорогу. У невеликому лісі він зустрічає Того-Що-В-Дуплі-Сидить і подорожує далі разом із ним, а також із Грецем, який з'являвся тоді, коли його згадували в розмові (коли повторювали вислів «грець із тобою!»). На лататті невеличкого озерця вони бачать маленьку русалоньку з незвичним хвостиком — як у золотої рибки — і забирають її із собою, переселивши у трилітрову банку з-під маринованих огірків. Наступна зустріч — із Тим-Що-Печери-Риє, котрий ненавидить лицарів, тому й завалив вихід із печери камінням, а у ній зупинилися на нічліг подорожні. Проте Горчика виручає Той-Що-В-Дуплі-Сидить. Так товариство опинилося в іншому князівстві.

Подія сьома

(...) А це справді було інше князівство. І жила в ньому родина Зайвих. Мама в них писалася Зайва, і тато – Зайвий.

Було в цій родині троє синів.

Звали їх Перший Зайвий, Другий Зайвий і Третій Зайвий. Перші двоє дурнями були, а третій — розумник.

КОНТРОЛЬНИЙ ЗРАЗОК

Перший Зайвий усе картини малював. Або парсуни. Як змалює кого — ніхто ніколи не вгадає, хто на тому портреті.

Другий Зайвий вірші та балади писав. Як почне читати — ніхто до кінця витримати не може. Одразу всіх у сон хилить.

А він подивиться, як усі сплять, потилицю почухає, та й каже:

— Це до-о-о-бре!

Та й знову за гусяче перо.

Вже в господарстві всі гусаки без пір'я ходили: усе пір'я Другий Зайвий на балади повисмикував.

А Третій Зайвий тямущим вродився. Вмів і парсуни малювати, і балади складати, і взагалі за що не візьметься — все зробить.

А ще Третій Зайвий дуже любив до всього свого носа стромляти.

Де що в селі чи в князівстві станеться — одразу Третій Зайвий усе знає!

Отож князь Галицький ще тільки свого наказа про нараду збирався писати, а Третій Зайвий уже все чисто знав: і де буде, і коли буде.

Третій Зайвий, хоч і був незнатного роду, вирішив теж на нараду до князя поїхати, щастя спробувати.

Тож кинув собі до торби шмат сала, з пів кіло цибулі, хлібин пару — та й подався у тридесяте князівство на лицарську нараду.

Будь уважним/уважною до слова

Почет — особи, які супроводжують високопосадовця.

Забороло — рухома частина шолома, що опускається на обличчя для його захисту.

Лати — металеве спорядження лицаря, що захищає його.

Балада — художній твір (віршований) про фантастичні, героїчні або буденні події.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. Як ти розумієш присвяту до твору?
3. Прочитай речення: «Маленькі лицарі ходили до школи, а великі їздили на лицарські турніри та билися з одноголовими, двоголовими, триголовими і навіть шестиголовими зміями та іншими різними чудовиськами, яких тоді в Україні було повно-повнісінько». Яка їх інтонація: серйозна чи жартівлива? Чому?
4. Чому Г. Малик згадує про «одноголових, двоголових, триголових і навіть шестиголових зміїв», а в заголовку твору йдеться про дванадцятиголового? Пригадай казки про зміїв. Якими їх описують автори?
5. Авторка вживає слова «змій» і «зміїсько». З якою метою вона це робить?
6. Як ти розумієш вираз «молоко на губах не обсохло»?
7. Чому, на думку князя Галицького, лицарство гине? Чи можна його вислів використати для опису сьогодення? Чому?
8. Чи відомі тобі слова «депутат» і «партія»? Від кого ти їх чув? Чому ці слова використовує авторка, адже в давні часи їх не знали?
9. Які мультфільми про динозаврів ти дивився/дивилася? У яких казках йдеться про жар-птицю? Чи знайоме тобі слово «мавка»? Чому Г. Малик пише про них у своєму творі? Знайди відповідні цитати.
10. Як ти розумієш характеристику конячки Кобурки «вередлива та панькана»? Знайди підтвердження цим словам у тексті.
11. У робочому зошиті або на окремому аркуші намалюй Кобурку.
12. Чим подія сьома нагадує казку?
13. Перекажи зміст епізоду, який тобі найбільше сподобався.
14. Склади план до прочитаних частин і запиши його в робочий зошит.

Домашнє завдання

1. У кожному розділі визнач найважливіший епізод. Добери до нього ключові слова й запиши їх у робочий зошит.
2. Проаналізуй прочитане за Правилом читання № 3.
3. Передбач, як розгортатимуться події у творі далі. Прочитай події 8, 14 та 15.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Правило читання №3 від Софії Мудрагелівни

Аналізуючи твір, шукай відповіді на запитання:

1. Що характерно для періоду, у який відбуваються події у творі?
2. Як відбуваються події (стрімко/повільно, послідовно/уривчасто), переважають описи чи діалоги персонажів?
3. Як розгортається сюжет — у часовій послідовності чи з її порушенням?

Подія восьма

Ішов-ішов, коли дивиться — під кущем лицар якийсь дрібний-невеличкий спить, весь у пилюці. Біля нього — банка, у банці — якась дивна потворка плаває, на прив'язі коник недалеко пасеться.

А на гілці торба висить і сама-собою плигає і теліпається. Третій Зайвий не знав же, що у ній Грець з Тим-Що-В-Дуплі-Сидить вовтузяться.

Третій Зайвий, звичайно, тим дивам подивувався, але що був хлопака обережний, вирішив лицаря не займати, а почекати, поки той сам прокинеться. А поки той прокинеться, вирішив трохи підкріпитися.

Поки перекушував, лицар Горчик почав прокидатися — потягуватися, очі протирати.

Каже:

— Що це так цибулею смердить, аж в очі заходить?

Дивиться — якийсь хлопака недалеко сидить, сало жує.

— Ти хто?

— А ти хто?

— Я — лицар Горчик.

— А куди мандруєш?

— До князя Галицького на нараду.

— А можна мені з тобою?

— А чого ж — удвох воно веселіше. Тільки скажи, як тебе кличуть.

— Та Третім Зайвим.

— Будеш мені за банконосця.

— А що воно таке?

— Та ось тобі банка з Русалонькою — дивись, не розбий.

КОНКУРСНИЙ РУЧНИКІВ

Рушили вони далі.

Давай лицар Горчик розпитувати Третього Зайвого про се та про те. А він усе-все знає: і хто на нараду приїде, і яка красуня за того, хто багатоголового Змія Горинича переможе, заміж вийде. Аж Той-Що-В-Дуплі-Сидить з торби вухо виставив — теж слухає.

— А як ту красуню звати, знаєш? — питає лицар Горчик.

— Звісно, знаю — Кароля! — каже Третій Зайвий.

Лицар Горчик тільки дивом дивується: що воно за красуня Кароля така?! І що там у неї такого красивого?!

Але про красуню Каролю я вам потім розповім, коли до неї черга дійде.

Подорожні у величезному чорному лісі натрапляють на хатинку Баби Яги, яка їх гостинно пригощає вечерею, проте насилає плем'я маленьких клонованих людожерчиків, щоб вони з'їли гостей. Той-Що-В-Дуплі-Сидить удруге рятує лицаря Горчика від загибелі. Баба Яга бере на виховання маленького людожерчика і перетворюється на маму Ягу, яка проводжає компанію в дорогу. Подорожні зустрічають на роздоріжжі камінь, на якому написано, що поворот направо небезпечний. Саме його вибирає лицар Горчик як шлях до нових подвигів і пригод. Товариство збоку обходить Блакитно-Помаранчеве королівство.

Подія чотирнадцята

— Оце і всі небезпеки, які нам камінь пророчив? — дивується Горчик.

— Е-е, ні, — сумнівається обережний Третій Зайвий. — Думаю, що всі небезпеки ще попереду.

Тільки встиг він це проказати, як небо над ними почало хмарами вкриватися. За якусь мить усе навколо потемніло. Знявся рвучкий вітер, підняв зі шляху стовпи пилюки — за часів же лицаря Горчика шляхи ще незаасфальтовані були.

КОПІЯ ЕКСПЕДИТОРА ЛИКВ

Словом, така шуря-буря знялася, навіть Тому-Що-В-Дуплі-Сидить стало страшно, хоч він із торби лише краєм ока визирає.

— Оце якраз і починається оте, про що на камені написано, — каже Третій Зайвий. — Треба або десь ховатися, або назад утікати.

Подивився лицар Горчик навколо себе: куди оком не кинь — чисте поле. Де ти сховаєшся?!

А втікати лицарю не годиться.

— Будемо дивитися, — каже Горчик, — що воно далі буде.

А Грець у торбі від радості аж підскакує — видно, знає, що хороброго лицаря Горчика чекає.

Коли це Третій Зайвий Горчика за стремено схопив і каже переляканим голосом:

— Дивися, дивися, що це таке?!

Суне по полю чорний-пречорний стовп, наче смерч.

Навколо нього вітер виє, реве, а вершечок його у хмарах губиться.

Третій Зайвий до Горчикової ноги притулився, очі заплющив і так тремтіти почав, що вода з банки, у якій Русалонька сидить, почала вихлюпуватися.

А чорний стовп усе ближче, ближче...

Горчик шаблю витяг і чекає.

Нарешті ближче підлетіло. Дивиться Горчик — не може второпати, що за потвора: крила на пів неба, залізною лускою вкрите, а голів на ньому — цілий пучок. Одне тільки, що го́лови на овечі схожі.

— Та це ж Змій! — каже Третій Зайвий.

— А чому в нього стільки голів? — дивується Горчик.

— Бо це Багатоголовий Змій! — вже пошепки пояснює Третій Зайвий, бо Змій дедалі ближче до них підбирається.

— Може, це той самий, про якого князь оголошував? — потерпає Третій Зайвий. — Треба спробувати його голови порахувати, — і починає пальці загинати: — Одна, дві, три...

Поки Третій Зайвий голови намагався порахувати, Змій ближче підліз, на чотирьох лапах перевалюючись. А тоді сів на хвіст, передні лапи на череві склав і почав прислухатися, про що то лицарі балакають.

— Дев'ять, десять, одинадцять... — тим часом пошепки рахує Третій Зайвий.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Одинадцять, здається, одинадцять... більше не бачу, — на вухо Горчику каже Третій Зайвий.

— Не одинадцять, телепню, а дванадцять! — раптом як закричить з-під крила ще одна голова Дванадцятиголового Змія. — Вічно мене забувають ці лицарі порахувати!

— А чому ти весь час під крилом ховаєшся? — озвалася Одинадцята голова.

— Нічого я не ховаюся! У мене там просто засвербіло!

— Еге, — ущипливо зауважила Восьма голова, — у тебе завжди свербіти починає, щойно на обрії який лицар покажеться!

Раптом Третя голова голосно гикнула, і з її пащі вирвався язик полум'я. Голова прикрила рот лапою і винувато сказала:

— Ой, пардон! Знову ця триклята гикавка починається! Видать, знову ця ненажера Дев'ята якусь погань проковтнула!

— Хто?! Я?! — обурено витягла шию Дев'ята голова. — Та я вже місяць у роті макової росинки не мала!

— Еге, не мала! — закричала Четверта. — А хто вчора жував якусь стару шкарпетку? Я на свої очі бачила!

— Це ніяка не шкарпетка була, — ніяково похнюпилася Дев'ята.

— А що, що це було? — закричали всі голови разом.

— Це був старий злий мале-е-енький гномик... — винувато опустила очі Дев'ята. — Він і так вже скоро помер би своєю смертю...

— То й хай би собі помирав! — закричала Друга голова. — Скільки разів тебе попереджати, щоб ти не ковтала ніяких смердючих старих гномів! Вже набридло через тебе на шлунок страждати!

— Я знаю, що треба зробити, — філософськи завівши очі під лоба, сказала найбільша — Перша голова.

Видно, її думку голови поважали, бо всі вони шанобливо замовкли і почали уважно слухати.

Подія п'ятнадцята

А Перша продовжила:

— Треба прийняти ліки від отруйних старих злючих гномів, бо від них нас ще може й глючити почати!

— Які ліки? — спитала Дев'ята з острахом.

КОНКУРС ПЕРУНІКІВ

— Мабуть, ліки доведеться ковтати їй, — прошепотів Третій Зайвий Горчику, який із цікавістю слухав незвичайні розмови.

— Звичайні ліки, — продовжила Перша голова... У вас їх немає, випадково? — повернулася вона до Горчика з Третім Зайвим.

— Нема, — з жалем розвів руками Третій Зайвий...

Але тут наперед виступив лицар Горчик. Він хитро примружився, відкашлявся і сказав:

— Можна пропозицію? Я дещо придумав!

— Ну кажи! — дозволила Перша голова.

— Треба заліпити їй рота скотчем, — показав лицар Горчик на Дев'яту голову. — Щоб вона не ковтала різну погань!

— А що це таке: скотч?

— А це така прикраса. Мені її з Тридесятого королівства контрабандою привезли. Великий дефіцит!

І він витяг зі своєї торби блискучу золотаву стрічку, змотану в рулончик.

— Я не хочу!!! — заверещала Дев'ята голова.

Але решта голів схопили її за довгу шию і прихилили до Третього Зайвого.

Той швиденько відірвав зубами добрячий шматок від рулончика і — раз! — заліпив рота і ніздрі Дев'ятій.

Тоді решта голів відпустили її і почали обдивлятися. Сонце зблиснуло на золотій плівці, і сонячні зайчики застрибали довкола.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Першою не витримала Шоста голова. Вона, видно, була велика модниця, бо мала підведені очі і сережки у вухах. У захваті вона верескнула:

— І я так хочу!

Р-раз — і другого рота заліплено.

І тоді закричали всі:

— І мені! І мені!

За мить всі дванадцять голів виблискували на сонці золотими усмішками.

— А тепер, — швидко прошепотів Горчик Третьому Зайвому, — швидше на коня і тримайся за мене, бо зараз таке буде!

Обережний і переляканий Третій Зайвий не барився. Скочив на Кобурку, вхопився за лицаря Горчика — і за ними тільки закуріло.

А дурнуваті голови хизувалися одна перед одною, повертаючись на всі боки і пускаючи сонячні зайчики в очі одна одній.

Поміркуй над прочитаним

1. Чи може бути лицар «якийсь дрібненький?»? Чому ти так думаєш?
2. Що спільного між словами «зброєносець» та «банконосець»? Яке з них вигадала письменниця? Яке з цих слів має серйозне значення, а яке — жартівливе? Чому?
3. Як авторка описала Русалоньку?
4. Перекажи епізод зустрічі лицаря Горчика і Третього Зайвого з Багатоголовим Змієм. Як вони при цьому поводилися? Як це характеризує кожного персонажа?
5. Проаналізуй розмову голів Багатоголового Змія. Вона жартівлива чи серйозна? Чому? Які сучасні й казкові речі у ній поєднано? Чи викликає це сміх?
6. Коли і для чого лицар Горчик говорить неправду про скотч? Як ти вважаєш, можна обманювати з благородною метою? Чому?
7. Знайди в тексті портрет Шостої голови. Чим опис її зовнішності відрізняється від казкового?
8. Як ти розумієш вираз «макової росинки не мати у роті»?
9. Перекажи зміст епізоду, який тобі найбільше сподобався.
10. Склади план прочитаного і запиши його в робочий зошит.

КОНТУР ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання (на вибір)

1. Визнач найважливіший епізод кожного розділу. Добери до нього ключові слова й запиши їх у робочий зошит.
2. Проаналізуй прочитане за правилами читання № 1 і 3.
3. Передбач, як розгортатимуться події у творі далі. Прочитай події 16, 17, 20, 21, 22.

Подія шістнадцята

Не встигли Горчик із приятелем далеко відбігти, аж раптом там, де Дванадцятиголовий Змій залишився, як бабахне! Аж земля задрижала! А полем вітер пронісся, наче ураган, і такого смороду нагнав — бідна Кобурка форкати почала й головою трясти.

Горчик Кобурку зупинив. А Третій Зайвий озирнувся і питає:

— Що воно таке!

— А це Дванадцятиголовий Змій луснув! — сміється Горчик.

— Як це — луснув?

— Ну я ж йому всі виходи скотчем заліпив! А у нього всередині ж вогонь? От його й розірвало!

— Ну, — каже Третій Зайвий, — віднині ти зватимешся Хитромудрий Переможець Дванадцятиголового Змія Горинича! Я про це героїчну баладу складу!

— Та здалася мені твоя героїчна балада! — каже лицар Горчик. — Це ви, віршомази, на них схиблені. А мені — аби слава попереду бігла!

Та й поїхав далі, посвистуючи.

А Грець у торбі від злості, що лицар з приятелем неушкодженими залишилися, сам себе за хвоста з усієї сили почав смикати.

Замалим не відірвав!

Подія сімнадцята

Довго їхали чи ні — доїхали до берега величезного озера. Вирішили трохи перепочити.

Горчик Кобурку пастися пустив, а сам ліг у високу траву та й гадає, куди далі рухатися. Ні праворуч, ні ліворуч кінця тому озеру не видно. І протилежного берега — теж.

КОНКУРС ДРУЗЯКІВ

Коники у траві сюрчать, сонечко припікає... Незчулися лицар Горчик із Третім Зайвим, як і задрімали.

У цей час Грець тихцем із торби виліз й утік. Коли товариство на плоту перепливало озеро, Грець намовив русалок потопити подорожніх, бо, мовляв, розбійники викрали їхню посестру. Але правда з'ясовується — і лицар Горчик успішно перепливає озеро.

Подія двадцята

Довго чи коротко йшли, аж назустріч — десятеро чи дванадцятеро котів. Усі різні — чорні, сірі, рябі, руді, у всіх за спинами вузлики, усі зажурені.

Здивувався лицар Горчик — такого ще йому бачити не доводилося.

Зупинився, почекав, поки вони наблизилися, та й питає ввічливо, по-лицарськи:

— Куди це ви, панство, мандруєте? У найми зібралися чи так собі подорожуєте, кращої долі шукаєте?

Коти зупинилися, вузлики з плечей познімали, і один із них, найстарший, мабуть, каже:

— Йдемо, куди очі світять, бо налетів на наше село Багатоголовий Змій Горинич, всіх людей поковтав. І нашого брата багато загинуло, оце ми тільки й залишилися.

— Та невже не було жодного лицаря, щоб вас від того Багатоголового Змія Горинича захистив? — каже Горчик.

— Е-е, — тільки й махнув лапою Рудий Кіт, — де ті лицарі! Як цей Змій у нашому князівстві оселився, всі лицарі хто куди повтікали. Одні на війну подалися — там, кажуть, не так страшно. Інші за кордон поїхали у Хрестовий похід. Залишилися самі гречкосії та малеча.

— А де ж ваш князь?

— Нема у нас князя. Є тільки князівна Кароля — дуже мудра і смілива, але й вона що може проти цього Багатоголового Змія вдіяти?.. Сховалася у своєму замку, а Змій уже не сьогодні-завтра й до замку добереться... Отож і тобі, лицарю, радимо наше князівство якнайдалі об'їхати, бо інакше живим не залишишся! Кажуть, ніхто того Змія не здолає, тільки удатний лицар — Хитромудрий Переможець Два-

КОНКУРС ПАРУЧНИКІВ

надцятиголового Змія, що його Горчиком зовуть. Його слава попереду нього біжить!

Третій Зайвий як це почув, аж за голову схопився: ну все, думає, тепер Горчик у цю справу встряне! Давай він лицаря Горчика за стремено смикати:

— Послухайся розумної ради, не можна далі їхати! Це тобі не дурноверхий Дванадцятиголовий Змій! У цього он голови ще ніхто полічити не встиг!

А лицар Горчик Кобурку по гриві погладив та й каже:

— Ти що, хочеш, щоб мені з моєю славою не по дорозі було? Ні, їдемо далі! А ти, якщо боїшся, з котячим товариством можеш щастя шукати.

Третьому Зайвому соромно стало. Нема де подітись — рушив він за Горчиком далі.

Не встигли й кілометра проїхати — знову назустріч подорожні. Тільки тепер — ціла зграя псів. Теж різномасті і теж з торбами за плечима. Бредуть шляхом, голови поопускали.

Горчик знов вітається:

— Здорові, товариство! Чи далеко мандруєте?

— Ідемо, пане лицарю, світ за очі. Спалив Багатоголовий Змій Горинич наше княже місто, нікого живого не залишилося — тільки оце ми, що перед тобою. Добирається до замку, у якому наша князівна Кароля зібрала останніх захисників. Вона й сама меча взяла і зі Змієм билася. Тільки в нього на місці відрубаної голови одразу дві виростає!

— Та ви що! — дивується Третій Зайвий. — От мутант триклятий!

— Еге ж, — каже найстарший пес. — Ніхто його, кажуть, подолати не може, крім відважного лицаря, Хитромудрого Переможця Дванадцятиголового Змія, що його Горчиком кличуть. Слава його попереду біжить, то Кароля чекає — не дочекається, коли він до нашого князівства добереться! Якщо десь його зустрінете — передайте, яке лихо у нашому князівстві сталося!

А Горчик — такий скромний лицар! — і тут не признався, що це він.

— Передамо! — каже і далі рушає.

Недовго вже й добиралися — аж бачать — перед ними Каролине князівство.

КОНТУРСПІДРУЧНИКІВ

Подія двадцять перша

Отут і настав час розповісти про князівну Каролю.

Була князівна чорнява і кирпата, саме така, яку полюбляли собі на вечерю змії та страховиська.

Але красуня Кароля нікого не боялася. Бо була дуже задерикуватої вдачі. Виростала вона без батька-матері, тому робила все, що їй тільки заманеться.

Інші князівни, бувало, нашиють собі ляльок з клаптиків та й бавляться.

А вона — ні!

Вона як нарегне: «Хочу навчитися на коні їздити!»

І хоч ти їй кіл на голові затеши — не заспокоїться, доки свого не доб'ється.

Отож вона, хоч ще не була великою дівкою, а вже всього вміла: і карате, і на шаблях битися, і на вепрів та ведмедів полювати. І меча тримала, і списа кидала Кароля лівою рукою, бо шульгою вродилася. Тому її супротивникам важко доводилося.

Справжня шибайголова з неї виросла.

А ще красуня Кароля зналася з Перестрічником та Гонихмарником. Ця трійця була нерозлийвода. Як красуня Кароля в якусь халепу вскочить — її друзі тут як тут: один хмар нажене, та так, що кожен злякається; а другий усіх ворогів невідь-куди заведе і покине.

Сватався якось до неї один князенко — неповороткий та опецькуватий. Зовсім він Каролі не сподобався. Та ще й дуже пихатий був. Весь час повторював:

— Я всі частини світу напам'ять знаю...

І починає пальці загинати:

— Америка, Африка, Австралія...

Дуже він Каролі набрид.

То вона гукнула Перестрічника. Той князенка як у лісі перестрів, як почав його водити...

Князенко аж у своєму князівстві отямився:

КОПІЮЄ ПІДРУЧНИКІВ

— А де це я? — каже.

А йому його міністри гукають:

— Вдома ви, вдома, ваша княжа миліс-с-с-с-ть!...

От як йому Перестрічник голову замакітрив! Князенко про Каролю зовсім забув і вже до самої смерті не згадував!

У Каролиному князівстві дуже її всі поважали.

Подія двадцять друга

Але була у Каролі одна мрія — дуже-дуже потаємна, про яку вона нікому не признавалася.

Мріяла Кароля, що одного дня з'явиться перед її замком принц-красень (уже ж не такий опецькуватий, як той, що до неї сватався). З'явиться на вороному (або білому, або гнідому, або якому іншому) коні, побачить її і так закохається, що аж з коня впаде.

А потім як почне для неї подвиги робити, як почне! Щоб оті всі рябі та пелехаті принцеси із сусідніх королівств із заздрощів посиніли!

А вона, тобто Кароля, отак на нього поглядатиме та щойно, як він який подвиг учинить, а вона губи скривить — пхе! Наче для неї це нічого не означає...

І коли той гарний-гарнюній принц уже зовсім помиратиме від кохання до неї, лежатиме без сил і збиратиметься вже душу видихнути, Кароля отак-о прийде, сяде коло нього, візьме його мужню руку і скаже:

— Та годі вже. Не помирайте, ваша високосте! Вийду я за вас заміж. Тільки цур — посуд мити мене не примушувати, уроки вчити не заставляти, сукні я сама собі вибиратиму!

І тоді буде велетенське весілля. Вона сидітиме така прекрасна, у сукні, діамантами та смарагдами розшитій, аж усі принци, що на весілля приїдуть, побіжать до ставка топитися. Ледве встигнуть їх усіх повитягати, мокрих та жалюгідних.

Ні, Кароля не хотіла, щоб хтось із принців постраждав дуже. Хай би тільки ледь-ледь попритоплювалися. Щоб свято надовше запам'яталося.

Будь уважним/уважною до слова

Хрестовий похід (*у переносному значенні*) — будь-яка війна.

КОПІЮВАННЯ ЗАБОРОНЕНО

Гречкосій — той, хто сіє гречку; ширше — хлібороб.
Шульга — лівша.

Поміркуй над прочитаним

1. Хто називає лицаря Горчика Хитромудрим Переможцем Дванадцятиголового змія Горинича? Ти згодний із цим? Чому?
2. Чому лицар Горчик заслуговує на оспівування в героїчній баладі? Як до цього ставиться сам Горчик?
3. Що означає слово «віршомаз»? Яких поетів/поетес так називають?
4. Як ти розумієш вираз лицаря Горчика «аби слава попереду бігла»?
5. У чому виявляється ввічливість мови лицаря Горчика? Знайди це слово в тексті. Чи ти його використовуєш?
6. Що говорить Рудий Кіт про лицарів? Чим його думки перегукуються з характеристикою лицарів князя Галицького в Події першій?
7. Хто з героїв засвідчує, що справді слава про лицаря Горчика поперед нього біжить?
8. Прочитай розмову лицаря Горчика і Третього Зайвого з Події двадцятої. Як вона характеризує кожного героя?
9. Чи правильно вчинив лицар Горчик, що не зізнався, хто він? Як ти вважаєш, скромність прикрашає людину? Наведи приклади з життя, відомі тобі.
10. Дай характеристику князівні Каролі, спираючись на її вчинки.
11. За що усі поважали Каролю?
12. У робочому зошиті або на окремому аркуші паперу намалюй портрет князівни Каролі. Разом з однокласниками/однокласницями організуй виставку робіт. Визначте переможця.
13. Яка поведінка Греця? Що в його характері є від сил зла?
14. Перекажи зміст епізоду, який тобі найбільше сподобався.
15. Склади план прочитаного і запиши його в робочий зошит.

Домашнє завдання (на вибір)

1. У робочому зошиті накресли «павутинку».
2. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», яка характеризуватиме лицаря Горчика.
3. Передбач, як розгортатимуться події у творі далі. Прочитай події 23, 29, 30, 31.

КОНКУРСНИЙ ПРИМІРНИК

Подія двадцять третя

Так би, може, й дочекалася Кароля свого принца, якби не сталося так, що невідомо звідки взявся в її князівстві Багатоголовий Змій.

Почав той Змій палити села й міста, ковтати людей і домашню худобу.

Одягла Кароля лицарські лати, підперезалася мечем, зібрала з усього князівства своїх найхоробріших лицарів і рушила на бій із чудовиськом.

Та не встигло її військо підійти до лігва Змія, як побачила Кароля, що лицарі тишком-нишком розвертають коней і зникають у невідомому напрямку. І залишилася Кароля перед лігвом Багатоголового Змія Горинича сама-самісінька.

Кароля не змогла перемогти Багатоголового Змія Горинича, бо на місці відрубаних голів виростали нові. Натомість Змій Горинич не захотів з'їсти Каролю, а зажадав одружитися з нею. За вказівкою князівни Перестрічник та Гонихмарник знаходять лицаря Горчика — разом вони починають думати, як перемогти Багатоголового Змія Горинича. Грець удруге зникає і допомагає Змію Гориничу розгадати загадки.

Подія двадцять дев'ята

А вранці повставали всі в Каролиному палаці і почали готуватися до великої битви...

Лицар Горчик з красунею Каролею одяглися у лати, взяли мечі.

Горчик конячку Кобурку почав сідлати, Кароля — свого улюбленого коня.

А Кобурка і каже:

— І на мене залізні лати одягни! А то як дихне Змій Горинич — всю гриву мені вогнем обпалить. А з обсмаленою гривою хто мене заміж візьме?

— Чи ти сказилася? — каже лицар Горчик. — Де я тобі конячі лати візьму? Їх ще не вигадали навіть!

— А я без лат нікуди не піду! — сіла собі під дерево і сидить.

— Ну що ти робитимеш із клятою конякою! — сердиться Горчик. — Я що, по-твоєму, пішки повинен на битву з чудовиськом іти?!

А Кобурка і слухати нічого не хоче.

КОНКУРС ПЕРУНИКІВ

Почув це Третій Зайвий, підійшов до Кобурки, погладив її по розкішній гриві, щоб заспокоїти:

— Не бійся, даю тобі слово, що жодна волосинка у твоїй гриві не постраждає! Ми тут учора дещо придумали!

— Ну, коли так — гляди мені! Ти особисто за мою гриву відповідаєш, — скочила на рівні ноги Кобурка.

— От коняка! — каже сердитий лицар Горчик. — Про те, що Змій Горинич її зжерти може, вона не думає, вона за красу свою переживає!

Рушили вони до Змієвої печери. Попереду — лицар Горчик і Красуня Кароля на конях, за ними — Третій Зайвий із Перестрічником простують, а над ними Гонихмарник летить.

А Багатоголовий Змій Горинич теж приготувався до зустрічі: на головах у нього — шоломи, на спині — кольчуга, у передніх лапах аж два щити тримає!

Буде бій не на життя, а на смерть!

Під'їхали ближче — такого чудиська ще світ не бачив! Голів — не полічити і за тиждень, хвіст, наче змія, десь удалині губиться, а сам Змій — як гора!

Перехрестилися відважні друзі, й гукнув лицар Горчик громовим голосом:

— До бою, друзі! Разом нас багато!

Першим почав Гонихмарник. Нагнав хмар звідусіль. І щойно Змій яку пащу відкриє — він туди з хмарки дощиком — бризь! У пащі тільки й зашипить!

А Горчик уже тут як тут — мечем змахне — і голова покотилася!

Рубають голови Горчик і Кароля пліч-о-пліч. Горчик правою рукою, а Кароля — лівою.

А за ними Третій Зайвий з Перестрічником місця, де голови були, одразу скотчем заліплюють, щоб нові голови не відростали!

Ось, виявляється, який план Третій Зайвий придумав!

Це він згадав, як лицар Горчик Дванадцятиголовому Змію пащеки скотчем позаліплював, що той аж луснув.

А тут ще й Грець лицарям у пригоді став. Він же тепер Змію шкодити мусив. Отож він у нього по спині почав плигати і шоломи з голів скидати. Змій головами трусить, а Грець струсити з себе не може.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Подія тридцята

Вже сонце до полудня доходить, а друзі все рубають та рубають. Тих голів нападало як груш — вже Каролі та Горчику по коліно.

Нарешті лишилася одна голова.

Поки Горчик піт рукавом витирав, голова проситися почала:

— Не рубай мене, лицарю! Я здаюся!

Горчик нерішуче руку з мечем затримав.

А Змій далі проситься:

— Я вже буду хороший — почну пастися, перейду на вегетаріанський спосіб життя! І взагалі піду з вашої землі.

Горчик було й завагався. Але поки він роздумував, князівна Кароля змахнула мечем — і покотилася остання Змієва голова, а Третій Зайвий зі своїм скотчем тут як тут — р-р-аз, обрубок заліпив — і нема більше чудовиська!

А з ним і Грець пропав навіки, тому він тепер ні до кого більше й не чіпляється.

Третій Зайвий і собі рукавом з чола піт обтер та й каже:

— Х-ху! Я вже злякався, що ти його послухаєш! А їм, цим багатоголовим, вірити не можна! Бо там, де одна голова залишиться, поруч ще дві виростає!

— І так далі, — підхопила князівна Кароля, — в арифметичній прогресії!

Тут Третій Зайвий бере Каролю за руку і пильно-пильно їй в очі дивиться. А красуня Кароля, хоч і була від битви розпашіла, ще більше рум'янцем залилася.

Глянув на них лицар Горчик і каже:

— Еге, бачу, ви вже однодумцями стали!

А тоді підійшов до Третього Зайвого, обняв його та й каже:

— Дякую тобі, друже! Я й не думав, не гадав, що ти такий відчайдушний!

— Та я не відчайдушний, — каже Третій Зайвий. — Я просто сміливий, розумний і обережний, о!

Подія тридцять перша

Коли це чують — земля задрижала, якийсь тупіт наближається. Що таке? Чи не Змій який на допомогу родичеві біжить?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Аж вивертають з-за гори вершники. Попереду — князь, за ним — лицарів купа. Усі в латах, з мечами та списами.

Під'їхали і зупинилися, вражені.

Бачать: Змій Горинич посічений на капусту лежить, а перед Змієм — лицар, дрібний-невеличкий, та дівчина-красуня з якимось хлопакою, за руки побравшись, стоять.

Тоді той лицар, дрібний-невеличкий, і каже:

— А це ще що за лицарська делегація? Кудись проїздом прямуєте чи до кого в гості приїхали?

Тоді князь Галицький мовить:

— Ми приїхали Змія Горинича Багатоголового побороти!

— А де ж це ви так забарилися? — глузливо Третій Зайвий питає.

— Так ми ж радилися, як його краще вбити, — відповідає князь.

— Не радитися треба, — каже Горчик, — а справу робити!

Скочив Горчик на Кобурку, Третій Зайвий Каролю на коня підсадив, сам за нею сів — і подалися до палацу.

А за ними і князь зі своїм лицарством побрався, бо їх усіх красуня Кароля на бенкет запросила.

Як приїхали, наказала Кароля столи накривати на честь перемоги над Багатоголовим Змієм Гориничем.

А як посідали всі за столи, князь Галицький і каже:

— За звичаєм годиться переможцю одружитися з першою красунею князівства. Але оскільки ви тут усі переможці, то самі між собою розбирайтеся...

— А ми вже розібралися, — каже лицар Горчик. — Я ні з ким одружуватися не збираюся. Моя справа — з чудовиськами битися, а їх ще на нашій землі — видимо-невидимо.

— А ми, — каже красуня Кароля і бере за руку Третього Зайвого, — якраз збираємося! Так що прошу вважати це свято і початком нашого весілля!

— Так я ж не той лицар, про якого ти мріяла, — каже Третій

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Зайвий, а сам закоханого погляду з красуні Каролі не зводить.

— А я й сама не знала, що саме про тебе мріяла! — каже Кароля. — Але як тільки тебе побачила, так і зрозуміла — ти мій суджений!

От як буває, що не завжди третій зайвий насправді зайвим виявляється!

— А що ж мені робити? — питає князь Галицький.

— Нате ось вам банку з Русалонькою, відвезіть її до ваших сирен та ундін, нехай вона їх державної мови навчає! — витягає з-під столу трилітрову банку лицар Горчик. — А якщо ще треба буде з яким чудовиськом до бою стати, то довго не радьтеся, ваша вельможність. Посилайте одразу за нами — ми свою рідну землю до останнього подиху боронити будемо!

Будь уважним/уважною до слова

Піхви — футляр для зброї, наприклад меча.

Прошкувати — іти навпростець.

Сирена — міфологічна морська істота з божественним голосом.

Ундіна — міфічний дух води, русалка.

Поміркуй над прочитаним

1. Чи можна важати Каролю сміливою та рішучою? Підтвердь свою думку цитатою.
2. Назви якості характеру Каролі. Узагальни їх у «хмарці слів».
3. Чи варто вступати в боротьбу за добро, якщо сили нерівні? Чи правильно вчинила Кароля?
4. Чому Кобурка вимагала лати? Як це її характеризує?
5. Який план знищення Змія придумав Третій Зайвий?
6. Чи віриш ти у те, що Грець може змінитися на краще? Чому?
7. Що означає вираз «третій зайвий»? Чому Третій Зайвий виявився не зайвим? Чи покохала Кароля лицаря, про якого мріяла?
8. Чим лицар Горчик нагадує сучасників?
9. Визнач ідею твору.
10. Охарактеризуй дії та вчинки лицаря Горчика, Третього Зайвого, красуні Каролі.
11. Перекажи зміст епізоду, який тобі найбільше сподобався.

КОПІЯ ПІДРУЧНИКІВ

12. Склади план прочитаного і запиши його в робочий зошит.

13. Чи сподобалися тобі ілюстрації до повісті? У робочому зошиті або на окремому аркуші паперу намалюй свою ілюстрацію до події з твору, яка тобі найбільше сподобалася.

14. Чи ти порадив би / порадила б прочитати книжку своїм друзям? Чому?

Домашнє завдання

Склади і запиши в робочий зошит кодекс шляхетності юного українського лицаря. Свою роботу оформи та презентуй на уроці.

Софія Мудрагелівна розповідає

Ти прочитав/прочитала твір, у якому переплелися казкові події та реалії, минуле й теперішнє. Змії, русалка, жар-птиця, мавки, князь Галицький, з одного боку, а з іншого — цукерки, скотч, депутат, партія — таке поєднання забезпечує жартівливий настрій, викликає усмішку. А ще авторка грається словами, які подібно звучать: почет — пошта, банда — контрабанда. Також вона зацікавлює читача подальшим розвитком подій: «Ні, стривайте, ми ще забули про коня», «Але про красуню Каролю я вам розповім, коли до неї черга дійде» тощо.

Грається із читачем письменниця і тоді, коли повість називає лицарським романом, бо прагне оспівати маленьких героїв-лицарів — справжніх оборонців рідної землі. А це вже не жарт, а серйозна думка.

Ти — творча особистість

Разом із друзями організуй Клуб імені лицаря Горчика. Придумайте й намалюйте для нього емблему, складіть девіз і план добрих справ.

Література в колі мистецтв

Інсценізуй разом з однокласниками/однокласницями одну з подій повісті. На виставу запроси друзів і рідних.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиметься у творі М. Чумарної. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

ПРИБУЛЕЦЬ ІЗ САТУРНА

Скорочено

Марія Чумарна

Розпочинається твір зі знайомства з його персонажами:

Лумпумчиком — малим інопланетянином прибульцем;Васильком Ігнатенком — десятилітнім хлопцем, який любить вивчати життя рослин та комах, із задоволенням грає у футбол і комп'ютерні ігри, а також його друзями.

Весняного недільного дня Василько разом із батьками поїхав до лісу відпочивати. Там хлопчик і зустрівся із живим голубим м'ячиком, який виявився малим прибульцем.

Сатурн

Це було широке поле, засіяне дивними квітами дуже яскравих кольорів. А поміж квітами здіймалися над полем великі сяючі кульки. Кульки переливалися всіма барвами, ніби віддзеркалюючи довколишній світ.

Я стояв посеред якоїсь галявини і здивовано розглядався довкола. Тут усе було круглим! Круглі квіти, округлі дерева і навіть хмарки, що підіймалися в небо, ніби кільця білого диму. А небо було не голубим, а зеленим.

Раптом звідкись випурхнула зграйка малих голубих кульок і полетіла просто на мене. Я аж присів від несподіванки, але кульки пронеслися над головою з веселим передзвоном.

Де я?! Треба було тікати, а куди? Он до того найближчого куща!

Ноги обважніли і з трудом відривалися від ґрунту; все тіло моє було таким важким і незграбним, як мішок піску. Я спробував зробити крок, але заледве витягнув ногу. Не-

КОНТУРС ПІДРУЧНИКІВ

ймовірними зусиллями став просуватися пухкою поверхнею галявини.

Ще трішки — і я звалився у теплий пух під кущем.

А де ж кульки? Вони кружляли над галявиною, стрибали, і від їхніх голосів усе повітря довкола вібрувало незвичайною музикою.

Лум-пум! — щось лунко гупнуло просто перед моїм носом. Ще один м'ячик звалився з куща — і я раптом виразно почув: «Привіт, Васильку!»

Хто тут іще Василько?! Я зіщулився і притулився до м'якого стовбура, бо тікати було нікуди. А те кругле створіння гойдалося на пісочку і посміхалося. Дивина: у нього не було ні рота, ні носа — тільки очі, але вони сміялися!

Чомусь мені не було страшно. Я навіть приблизно здогадатися не міг, куди потрапив. Може, я в комп'ютерній грі? І це мені сниться?

Треба щось придумати. Тепер я в засаді — кругом ті живі кульки, а позаду що? Там повно кущів. Як перевірити, чи це реальний світ, чи віртуальний?

Раптом хтось торкнувся мого плеча — і я аж підскочив від несподіванки:

— Васильку, вже ранок. Пора вставати!

Це моя мама. Яке щастя! Я лежу в ліжку, надворі світить сонце і синіє небо.

Ну й сон приснився!

То це був тільки сон?! А вчорашня поїздка з татом у ліс? Це теж приснилося?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Я схопився з ліжка, натягнув штани і розглянувся по кімнаті. В кутку на м'якому кріслі лежав голубий м'ячик.

Ура, це був не сон! І м'ячик був точнісінько такий самий...

А що ж тоді снилося?

Я обережно підійшов до крісла, простягнув руку...

О, воно відкрило очі! І посміхнулося! Точнісінько, як у сні.

— То ти мені не приснився? Ти є насправді? А де всі решта м'ячики?

— Вони у себе вдома.

Він це якось сказав, хоч у нього й не було рота. Можете собі уявити: він говорив неначе в моїй голові!

— Де вдома? Я їх бачив у сні! Чи то був не сон?

— Ти їх бачив на моїй планеті.

— На планеті? — я аж присів від несподіванки. — То ти інопланетянин? Здорово! Я завжди хотів побачити справжнього інопланетянина! Тільки я уявляв тебе зовсім по-іншому!

— У Всесвіті багато планет, і їхні жителі дуже різні.

Усі думки в моїй голові наче висипалися з коробки. Треба луснути себе по лобі, щоби прокинутися...

— Васильку, пора снідати! Біжи вмиватися!

Мамин голос привів мене до тями. То я був на іншій планеті! Насправді! Зелене небо, м'який пісок, дивні запахи і звуки... Все це було справжнім!

Мабуть, вигляд у мене був зовсім смішним, бо м'ячик ледь не пирскав від веселощів.

— А як називається твоя планета?

— Сатурн!

— Ух ти! Клас! Я був на Сатурні! — я аж підстрибнув від захоплення.

— Ти з ким там розмовляєш?

— Мамо, я вже йду! Слухай... — я стишив голос. — А на чому ми туди літали?

— Просто в думці.

— Як — у думці? Ти жартуєш?

— Та ні. Твоя думка — це потужний енергетичний двигун. Я просто її підсилив — і ми разом злітали на Сатурн.

— Нічого не розумію... Я ж спав!

— Саме тому, що спав. Ти поклав своє тіло в ліжко, бо воно важке, — і поки воно собі відпочивало, твоя свідомість... Ти розумієш, що це таке?

КОНКУРС ПЕРЕМОЖЦІВ

— Ну, це все, що я думаю і відчуваю. Це мій мозок отут, у голові.

— Свідомість і мозок — це не одне й те саме. Твій мозок теж спав на подушці, поки ти літав. А все те, що ти думаєш, відчуваєш, любиш, бажаєш і що є тобою, окрім тіла, — те все літало. Ти хоч трішки мене розумієш?

— Навіть трішки розумію. Ти говориш про віртуальну реальність?

— Нехай буде й так. Поки що такого розуміння для тебе достатньо.

Вимовивши оте «віртуальна реальність», я аж запишався собою. Це я знаю із комп'ютерних ігор. Погодьтеся, що для десятилітнього хлопця то непогано. А ця кулька каже: «Поки що достатньо».

— І що, моя свідомість може літати, куди захоче?

— Треба тільки чітко знати, чого ти бажаєш.

— Здорово... Але ж я все там бачив так, ніби насправді був на Сатурні!

— Ти ж насправді був.

Можете собі уявити, що б ви відчували на моєму місці! Думки нагадували кусючий рій мух, що обліпили мою голову.

Скільки комп'ютерних ігор про інопланетян ми зіграли з Сашком, скільки мультиків передивилися! Там інопланетяни були якісь страшні, злючі, вони нападали на землян і намагалися захопити нашу планету. А тут якийсь голубий м'ячик з великими зеленими очима, без рота і без носа. До того ж він розмовляв зі мною без звуку, лише у моїх думках. Спершу я цього навіть не помітив, бо добре чув його голос. Такий мелодійний, як дзвіночок. Аж потім до мене дійшло, що чую його не вухами, а чимось усередині. Ніби в голові вмонтовано маленький приймач.

Треба було бігти до школи, а я не знав, що мені робити.

А що зробили б ви?

Спершу я уявив, як принесу свого «м'ячика» до школи і голосно скажу перед цілим класом:

— Усім привіт! А погляньте, що в мене є!

Але щось мене стримало. Складно було вгадати, як поведеться інопланетянин, що можуть викинути мої однокласники. Це ж не звичайний собі м'ячик!

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Де ж тоді подіти свою знахідку? Залишити вдома, поки прийду зі школи?

— Слухай, мені треба бігти до школи. Ти мене почекаєш?

— Почекаю.

— Давай я тебе кудись заховаю...

— А для чого ховати?

— Ну, так... А ти не втечеш?

— Ні.

— Будь ласка, не тікай! Мені так цікаво! Я скоро прийду!

Почувши мамині кроки, я вискочив із кімнати і побіг умиватися.

З цього часу у Василька з'являється велика таємниця. Хоча його шкільне життя плине як завжди: уроки, спілкування з друзями, футбол, комп'ютерні ігри.

Поміркуй над прочитаним

1. Який сон наснився Васильку? Якою він уявляв планету Сатурн? Чи збігаються твої уявлення з Васильковими? Поясни свою думку.

2. Як ти розумієш зміст розмови між Васильком та прибульцем:

— А на чому ми туди літали?

— Просто в думці.

— Як — у думці? Ти жартуєш?

— Та ні. Твоя думка — це потужний енергетичний двигун. Я просто її підсилив — і ми разом злітали на Сатурн.

3. Що таке віртуальна реальність? Зацитуй, як це поняття пояснює прибулець.

4. Чи можна дізнатися про віртуальну реальність з інших джерел, окрім комп'ютерних ігор? Із яких?

5. Усно опиши зовнішність прибульця. Чим вона відрізняється від зовнішності прибульців із мультфільмів, кінофільмів, комп'ютерних ігор? Чому?

6. Як би ти відповів/відповіла на запитання Василька: «А що зробили б ви, коли б у вас з'явився інопланетян»?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

1. Перекажи зміст розділу спочатку стисло, а потім докладно.
2. Склади план розділу і запиши його у робочий зошит.
3. Передбач, як розгортатимуться події у творі далі. Прочитай наступний розділ.

Я назву тебе Лумпумчик

Нарешті закінчився останній урок! Я кулею зірвався з-за парти і помчав додому, кинувши Сашкові на прощання:

— На стадіоні о четвертій!

М'ячика на кріслі не було.

— Ма, ти прибирала в моїй кімнаті?

— Так, а що сталося?

— Тут був м'ячик! — я аж крикнув від хвилювання.

— Який м'ячик? Чому ти кричиш? — мама зайшла в кімнату. — І чому ти все перекидаєш? Я тільки прибрала за тобою! Завтра сам прибиратимеш у себе!

— І завтра, і післязавтра, і завжди! — я шпурнув туфель у куток і впав на ліжко. Мені аж подих перехопило.

Мама нічого не відказала і вийшла з кімнати.

Що сталося з дитиною?

А дитина залізла під ліжко і почала оглядати всі закутки кімнати. Куди ж він подівся?

Лум-пум! — щось легенько гупнуло на підлогу. Я швидко виповз із-під ліжка. М'ячик уже вистрибнув на ліжко, погойдався, ніби хотів привернути мою увагу. Я полегшено зітхнув і тільки простягнув руку — а він гоп! — і стрибнув на крісло.

— Фу! Ну й налякав ти мене! Де ж ти був?

— Я можу бути де завгодно. Але зараз я тут, — засміявся малий сатурнівець.

— М'ячику... — я ледь не розплакався від розчулення і ніжно обняв його. — Я так злякався...

— Ой-ой, обережніше!

Я обережно поклав інопланетянина на коліна і захоплено дивився в його зелені очі, котрі світилися різними відтінками райдуги.

— А як тебе звати?

— Ти не зможеш вимовити моє ім'я. Називай як тобі подобається.

КОПІЮВАННЯ ЗАБОРОНЕНО

— Ти так смішно стрибаєш: лум-пум! Ви всі так стрибаєте?

— Ми збавляємо швидкість, вдаряючись об ґрунт.

— Давай я називатиму тебе Лум-пум. Добре. Лумпумчику.

— Добре, Лумпумчику! — весело повторив м'ячик і злетів під стелю.

— О! А давай в лови пограємо! Я буду тебе ловити! Або краще у футбол! Ти знаєш, що таке футбол?

— Покажеш — буду знати.

— Це дуже просто: є дві команди по одинадцять осіб. І м'яч. Це таке кругле, як ти, тільки неживе. Гравці передають м'яч один одному, а тоді забивають у ворота.

— Як забивають?

— Ну ось так!

Я замахнувся ногою і вдарив по кріслу. Так добряче вдарив, що аж заойкав від болю.

— Що там сталося? — почувся мамин голос. — Ти захворів, що з тобою?

— Та ні, мамусю, вибач, я просто зачепив ногою крісло. Зайди, будь ласка, до мене!

Я уявив собі, як вона здивується, побачивши мого Лумпумчика. Вчора чомусь ніхто не звернув на нього уваги. Лише б мама зараз не сказала, що його треба викинути з кімнати! Ці дорослі чомусь усе забороняють дітям. Думають, що ми не вміємо самі вирішувати, що добре, а що ні.

Хоча вони нас люблять. І ми їх любимо.

Мама зайшла до кімнати. Лумпумчик сидів на ліжку і погойдувався. Я заступив його спиною і сказав:

— Мамусю, я хочу тобі щось показати. І розказати. Тільки дай слово, що не розсердишся!

— Васильку, що це нині з тобою? Даю слово. Показуй, що в тебе.

Я відступив убік і уважно подивився на маму. Що зараз буде! Лумпумчик усім своїм виглядом випромінював посмішку і аж піднявся над ліжком.

— Ну що? — мама запитально дивилася на мене.

— Та ось м'ячик! Ти бачиш, який він незвичайний?

— Який м'ячик?

— Ну ось, на ліжку!

— Тут нема ніякого м'ячика.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Та що ж це таке? Невже мама не бачила Лумпумчика?

— Мамо, ти не бачиш на ліжку м'ячика?

— Васильку, що це за розіграш? На ліжку нічого нема!

Я оглянувся. Лумпумчик злетів і сів мені на плече.

— Ну ось же він! Як ти його не бачиш? Ось, візьми в руки!

— Васильку, та що з тобою? Ти не перегрівся вчора на сонці?

— Вона мене не бачить, — сказав Лумпумчик.

— Але чому?!

— Бо ти занадто довго купався у річці, — відповіла мама.

Вона подумала, що це я в неї запитую.

— Бо вона не дитина, — відповів Лумпумчик.

Оце так! Я з розгону плюхнувся у крісло. Невже я сплю?!

— Ляж, Васильку, я принесу тобі обід. Поспи трішки, все минеться, — мама підійшла і погладила мене по голові. Так вона завжди робила, коли хотіла нагадати мені, що я ще дитина і чогось не розумію.

— Та я зовсім не хворий! Добре, давай обід, у мене скоро тренування. Зараз прибіжить Сашко.

— Але де ж ти побачив м'ячика?

— А може, я просто пожартував? Можу я пожартувати?

— Дивні жарти, — мама поклала руку на чоло, похитала головою і вийшла з кімнати.

— Оце так! Ти знав, що вона тебе не побачить?

— Здогадувався. Я ж недаремно прилетів до тебе.

— До мене?! — я аж підскочив. — Ти спеціально прилетів із Сатурна, щоб зустрітися зі мною?

— Ну, не тільки з тобою.

— А з ким іще?

— Ще з твоїми друзями.

— Ух ти! Здорово! Я так хотів тебе вранці взяти із собою до школи, але чомусь побоявся. Я ж нічого про тебе не знаю. Навіть не знаю, на чому ти прилетів. Що я міг розказати своїм однокласникам? Та й не всі вони мої друзі. От Сашко...

МОЗУРСТ ПІДРУЧНИКІВ

О! Дзвонять у двері — це вже він прийшов!

Я вискочив із кімнати і за хвильку стрімко влетів, тягнучи за руку переляканого Сашка.

— Васю, що сталося?

— Сталося! Поглянь, ти щось бачиш?

— Бачу м'ячика. Ого, в нього є очі! Це що — компик?

— Сашко, це інопланетянин...

Далі ви вже самі можете здогадатися, що відбувалося. Сашко довго вражено розглядав інопланетянина, а потім засипав його запитаннями.

Я помчав на кухню, швиденько проковтнув свій обід, поки Сашко перемовлявся з Лумпумчиком.

Нарешті я відчув себе на висоті! Сашко був гордістю Вишнівки — математичний геній! Він розв'язував найскладніші задачі, котрі діти вивчають у восьмому класі, і вмів чудово конструювати різні ігри. Я теж добре вчився, але найкраще у мене вдавалися комп'ютерні ігри.

І ще я любив вивчати життя рослин і різних комах. У мене вдома було багато різних енциклопедій.

Може, тому, що мій тато був відомим біологом, а мама дуже любила садити квіти. І ще я люблю грати у футбол. Ви вже чули, що в середу у нас буде відбірковий матч серед наймолодших футбольних команд. До речі, я — найкращий форвард...

А тепер — усе змінилося! Бо Лумпумчик прилетів до мене. На всій планеті він вибрав саме мене! Від цієї думки я ледь не поперхнувся соком. Навіть забіг у ванну і подивився на себе в дзеркало. Нічого особливого. Білявий чубчик. Сині очі. Ріст — один метр і двадцять сантиметрів. М'язи — так собі. І що він у мені знайшов? Чому Василь Ігнатенко з містечка Вишнівки?

До речі, в середу матч. Я знову повернувся до своїх звичних думок. Хлопці вже чекають на стадіоні.

Оце буде сюрприз! Тепер я вже не сумнівався, що Лумпумчика можна показати однокласникам. Тільки після матчу! Треба це обговорити із Сашком.

А Сашко зовсім забув про матч і про тренування.

— Слухай, Васильку, вони не помирають!

— Хто не помирає?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Та ж сатурнівці! Вони живуть вічно!

Я не міг собі цього уявити. Цей Лумпумчик був легкий і м'який, як мильна булька. Я навіть боявся його штовхнути, аби він не луснув.

— Скільки ж тобі років, Лумпумчику?

— Стільки ж, скільки Сатурнові.

— Мільйон?!

— Думаю, що нуликів буде значно більше, — засміявся Лумпумчик, — у твоєму комп'ютері таких чисел нема.

— Ти що, серйозно?!

Ми з Сашком вражено переглянулися.

— Ну, як тобі Лумпумчик? Візьмемо його на тренування? — я вивів Сашка зі стану запаморочення.

— А, тренування. Хлопці вже тренуються без нас. Уявляєш, що буде, коли Свистун побачить Лумпумчика? Завтра вся Вишнівка гудітиме! Може, поки що не будемо нічого казати?

— Я теж так думав. Давай після матчу. Оце буде новина! А ти що думаєш, Лумпумчику?

— Я думаю, що ви приймете найкраще рішення.

— Молодець! Якби наші тати з мамами так казали! То що, підеш з нами на тренування? Ми тебе десь заховаємо!

— Не хвилюйтеся, я сам десь заховаюся!

Але ми обережно поклали Лумпумчика в целофановий мішечок і побігли на стадіон.

На стадіоні кипіла гра. Хлопці загукали до нас:

— Давайте швидше, спізнюхи!

Ми кинулися у гру. А гра — це таке діло, що ти про все забуваєш. Наш тренер бігав краєм поля і весь час давав настанови:

— Васильку, не спи на полі! Різкіше пасуй! Сашко, добігай, добігай до м'яча! Так! Є гол! Молодці!

Ми із Сашком зовсім забули про Лумпумчика. Аж коли тренер дав свисток, що тренування закінчилося, ми нарешті згадали про свого інопланетянина. Кинулися до мішечка — а він порожній.

— Він образився... — сумно сказав Сашко.

— Думаю, що ні, — відказав я. — Може, він десь тут заховався?

Але Лумпумчика не було.

КОНКУРС ПЕРУЛЯНИКІВ

Коли ми прийшли до мене додому, він уже «сидів» у моєму моніторі. Як телеведучий. Сашко ще такого не бачив. І я теж. Я подумав, що залишив увімкненим комп'ютер, а він кудись заліз — у якусь міжпланетну гру.

— Як ти туди заліз?

— З ногами! — засміявся Лумпумчик. — Я тут для вас цікаву комбінацію придумав. Для вашого матчу. Розберетеся — завтра виграєте.

— Ти вибач, що ми про тебе забули, — сказав Сашко.

— Не вибачайся. Треба робити нараз одне діло, але добре. А якби ми зараз познайомилися із хлопцями, то це зіпсувало б ваше тренування.

Який розумний цей Лумпумчик!

Ми взялися вивчати його футбольну комбінацію.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за правилами читання № 1, 2 і 3.
2. Чому між мамою і Васильком виникло непорозуміння? Чому хлопець не розповів мамі про свою таємницю? Як би ти вчинив/вчинила в подібній ситуації?
3. Чи вдалий варіант імені дібрав Василько для прибульця? Яке ім'я запропонував би / запропонувала б ти?
4. Чи погоджуєшся ти з думкою Василька: «Ці дорослі чомусь усе забороняють дітям. Думають, що ми не вміємо самі вирішувати, що добре, а що ні»? Свою відповідь аргументуй.
5. Чи всі однокласники/однокласниці можуть бути друзями? Хто твої друзі? Що вас об'єднує?
6. Як ти ставишся до захоплень Василька та Сашка? Чи доводилося тобі коли-небудь шукати інформацію в енциклопедіях? Чи завжди треба віддавати перевагу комп'ютерним іграм, а не книгам?
7. У чому виявився розум Лумпумчика?

КОНТРОЛЬНИЙ ЗРАЗОК

Домашнє завдання

1. Перекажи зміст розділу спочатку стисло, а потім докладно.
2. Склади план розділу і запиши його в робочий зошит.
3. Передбач, як розгортатимуться події у творі далі. Прочитай наступний розділ.

Василько ховає Лумпумчика в нову машинку свого малого сусіда Юрчика, і всі вирушають на відбірковий футбольний матч, під час якого інопланетянин несподівано зникає. Команда Василька виграє. Його вітають як майстерного форварда, котрий забив три голи з чотирьох. Проте хлопець поспішає додому, бо хвилюється, куди зник Лумпумчик. Виявляється, прибулець хотів, щоб Василько познайомив його зі своїми друзями, тоді б він думав не про свого нового друга і його схованку, а про футбол. Порозумівшись, Лумпумчик і Василько йдуть на стадіон. До них приєднується Сашко, а дорогою малий прибулець демонструє різні дива-перевтілення.

Який вигляд має інопланетянин

На стадіоні зібралася вся футбольна команда. Хлопці бурхливо обмінювалися враженнями.

— А їхній воротар всі удари мазав!

— А як я пасував з лівого боку?

— Хлопці, за рік ми будемо грати в юніорському чемпіонаті!

— Ну, це ти вже розмріявся!

— Свистуне, тренер казав, що тебе не візьме в команду! Ти забув?

— А тобі яке діло — візьме чи не візьме?

— Бо ти думаєш, що головою можна тільки м'ячі забивати!

Остап на прізвисько Свистун схопив воротаря Дімку і жбурнув на землю. Хлопці кинулися їх розбороняти. Свистуна краще не зачіпати, але Діма любить дражнити його.

Ми підбігли до гурту, коли Діма вже розмазував кров із носа.

— Дурень булькатий! Тебе в наступний клас не переведуть!

Ну от! Усе як завжди. Спробуй їм розповісти про серйозні речі! І що Лумпумчик подумає про нас?

КОНКУРСНИЙ ДРУКНИКІВ

Я не люблю бійок: завжди розгублююся, коли треба давати відсіч кулаками. А Сашка хлопці трішки побоюються, бо він займався вільною боротьбою. Він підійшов до Свистуна, струснув його — і Остап відразу охолов. Діма обтрусив пил і з півнячим запалом готовий був знову кинутися на Остапа.

— Ну, все, — рішуче сказав Сашко. — У нас серйозна розмова. До нас прилетів інопланетянин.

— І зараз надає тобі по носі! — Діма підсунув кулака під ніс Остапові, а той з усієї сили викрутив йому руку. Діма заплакав.

Тут Сашко не витримав і дав рішучого стусана Остапові.

— Хай не лізе до мене! — рвонувся Остап.

— Та перестаньте ви! Я серйозно! — розсердився Сашко.

По дорозі ми обмірковували, як почати з хлопцями розмову. Новина була не така собі. А тут Сашко випалив усе одним духом — і його навіть не вислухали.

— Послухайте, — сказав я примирливо, — це не вигадки. Інопланетянин тут! Він хоче поговорити з вами!

Здається, вони нарешті почули мене. Новина справила враження забитого гола при нічийному рахунку. Всі замовкли і недовірливо дивилися на нас. Раптом десь нізвідки з'явився незнайомий хлопець і ввічливо привітався:

— Доброго дня!

— А це що за панночка? — оговтався від шоку Свистун.

— Я прилетів із планети Сатурн. Друзі називають мене Лумпумчиком.

Тут уже нам із Сашком перехопило подих. А це що таке?

Ми оглянулися довкола, але м'ячика поряд не було.

Оце так Лумпумчик! Ми вперше почули його голос — не у своїй голові. Хоч би попередив, що він надумав! Ніколи не вгадаєш, що викине цей сатурнівець!

— Ти не розігруєш? — запитав Славко. — Хіба інопланетянини мають такий вигляд?

— Та який з нього інопланетянин! Звичайний хлопчисько! — зневажливо сказав Діма, витираючи розбитого носа.

— Інопланетяни маленькі, з великими головами і довгими ручиськами, — сказав Віталик. — Я бачив у кіно.

— Нехай доведе, що він інопланетянин!

Хлопці почали навперебій описувати інопланетян, яких вони бачили в кіно: чорні велетенські павуки, хвостаті ящери і страшні істоти з вогненними очима.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Лумпумчик спокійно слухав і поглядав на нас, а я готовий був схопити його за біленького чуба та розквасити носа, як Дімці. Хіба так друзі поводяться?! Розказуй тепер, як ти знайшов у лісі м'ячика, як літав на Сатурн...

Ми із Сашком стояли мовчки з ображеним виглядом. І чого це він усе зіпсував? Нехай тепер сам викручується!

— А який інопланетянин вам найбільше подобається? — раптом запитав Лумпумчик.

— Мені сподобався такий супергерой, якого я бачив у мультику! Він був у блискучому скафандрі, умів літати і стріляв вогняними стрілами! — вигукнув Славко. — Класно, він прилетів на планету велетів і перебив ціле військо!

— А для чого він перебив військо? — запитав Лумпумчик.

— Та який ти інопланетянин, якщо не знаєш про космічні війни? Всі планети нападають одна на одну!

— Це ви так думаєте.

— Не думаємо, а знаємо!

— Інопланетянин!

— До бабусі з Києва приїхав, вирішив нас розіграти!

Хлопці почали галасувати і вже готові були продемонструвати Лумпумчикові свою войовничість.

Раптом усі замовкли і вражено розступилися. Чужий хлопчисько зник, а посеред гурту стояв... справжнісінький інопланетянин: у сріблястому скафандрі, з вогняними очима!

— Мамо! — закричав з переляку Славко і сів на землю. Навіть ми із Сашком злякано відскочили. Оце так мирний сатурнівець!

Це тривало якусь мить.

— Ну що, таким має бути інопланетянин?

Першим оговтався Сашко.

— Лумпумчику, будь ласка, стань таким, як ти є! — вигукнув він.

— Як хочеш! Я думав, що вам простіше буде зі мною спілкуватися, коли я виглядатиму таким, як ви собі уявляєте.

— Не треба! — злякано закричав Славко.

КОНТУРС ПІДРУЧНИКІВ

Наступної хвилини перед нами знову стояв усміхнений хлопчисько.

— Добре, нехай буде так, як є, — втрутився Сашко. — Лумпумчику, можна мені про все їм розказати? Ні, нехай краще Василько розкаже!

І тут ми з Сашком наввипередки розповіли хлопцям, як познайомилися з Лумпумчиком і що знаємо про його планету.

— Я навіть там побував! — гордо сказав я.

— Оце вже не бреши! — вигукнув Свистун. — Ти ж казав, що в неділю його знайшов. Знаєш, скільки треба летіти до Сатурна?

— Це така велика планета в капелюсі! Я бачив на карті! — вигукнув Віталик.

— До Сатурна можна літати в думці. Ви теж зможете. Правда, Лумпумчику?

— В думці! Ото придумав! — засміявся Остап.

— У кого в голові пусто, той не зможе літати, — в'їдливо кинув Дімка.

—Ти, розумнику, краще носа витри! — обурився Остап і знову рвонувся до Діми.

— Хлопці, та годі вам битися! Що один дуже розумний, що другий!

— Е-е! — гукнув Сашко. — Ану припиніть передирки! Ви забули, що тут інопланетянин?

— А коли ми зможемо побувати на Сатурні? — хлопці вже оговталися від переляку і наввипередки почали розпитувати Лумпумчика про його планету: — Чи є на Сатурні машина часу? Чи сатурнівці хворіють? Що вони їдять? Чи є у них мультики і комп'ютери? Чи в школах учителі ставлять учням оцінки?

Лумпумчик не все розумів, але підказувати йому не було потреби.

Уже звечоріло, коли ми нарешті почали розходитися по домівках. На прощання Лумпумчик попросив усіх, щоб його перебування на Землі поки що залишалося в таємниці:

— Скоро ви зрозумієте, для чого я сюди прилетів і чому так важливо, аби про це знали тільки діти.

Нарешті у всьому Всесвіті з'явився хтось, хто серйозно ставиться до дітей!

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— А дівчатам можна про тебе сказати? — несміливо запитав Віталик.

— Та ти що? — обурився Свистун. — Це серйозна чоловіча справа!

— Це ви самі вирішите, — примирливо сказав Лумпумчик.

Ми із Сашком тільки переглянулися: що знає Віталик — це обов'язково знатиме Юля. А що знає Юля — це знатиме весь клас.

Але настрій у нас був дуже гарний. Нарешті таємниця розділена! Тепер нас чекають великі справи.

А він гарненький?

Наступного дня таємниця стала значно легшою, бо до кінця уроків про неї знав уже весь клас.

На останньому уроці до мене полетіли записки від дівчат: «А він гарненький, той інопланетянин?», «Коли ти нас познайомиш зі своїм другом?» тощо.

Учителька даремно намагалася налаштувати клас на роботу, нагадуючи про кінець навчального року і про оцінки в журналі. Які оцінки і які уроки, коли ти маєш шанс подружитися з інопланетянином і політати в космосі?

— Так, досить таємниць, — сказала після уроків Настя, вихопивши з моїх рук портфель. — Ти нікуди не підеш, поки не пообіцяєш познайомити нас зі своїм інопланетянином.

Дівчата обступили мене тісним колом, а хлопці вирішили не втручатися. Не знаю, як ви, а я дівчат трішки побоююся. Не те, щоб вони мене ображали. Просто я не знаю, як із ними розмовляти. Мар'яна одразу плаче, як тільки щось зробиш не по-її, Іринка може дати такого стусана, що свічки на лобі засвітяться. Не буду ж я бити дівчат! (...)

Поміркуй над прочитаним

1. Як ти оцінюєш поведінку Свистуна та Діми? Обґрунтуй свою відповідь.
2. Обговори з однокласниками/однокласницями позицію Василька щодо бійок.
3. Як хлопці уявляють інопланетянина? З яких джерел вони мають ці знання? Яким ти уявляєш прибульця з іншої планети? Опиши його.
4. Які запитання ти поставив би / проставила б Лумпумчику?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

5. У чому виявляється серйозність ставлення Лумпумчика до дітей?
6. Прочитай цитату: «...що знає Віталик — це обов'язково знатиме Юля. А що знає Юля — це знатиме весь клас». Яке твоє ставлення до такої поведінки?
7. Які б ти дав/дала поради Васильку, щоб він не побоювався дівчат?

Домашнє завдання

1. Перекажи зміст прочитаних розділів стисло.
2. Склади план цих розділів і запиши його в робочий зошит.
3. Передбач, як розгортатимуться події у творі далі. Прочитай наступний розділ.

Пресконференція

— Ми вирішили провести пресконференцію! — строго сказала Настя, коли всі зібралися. — Розсідайтеся! Я взяла ручку і папір, буду записувати всі ваші запитання!

Настина мама працює кореспондентом місцевої газети, і це помітно в поведінці дівчинки. Хоча ніхто не доручав їй брати на себе керівництво, але ніхто й не заперечив. Насті завжди вдавалося керувати класом.

— Отже, ми запрошуємо нашого гостя на почесне місце (почесним місцем була стара зламана лавка), а я буду надавати всім слово. Привітаймо нашого інопланетянина!

Інопланетянин сидів у целофановому пакеті у своєму звичному для нас образі — в образі голубого м'ячика. Це так думали ми із Сашком. Ми хотіли, щоб він показався перед класом саме таким.

— Ого! — разом видихнув увесь клас, коли вмить біля Насті опинився високий незнайомець у чорному блискучому скафандрі. На грудях у нього світився зелений екранчик, а над головою розливалося голубувате світіння.

Від несподіванки Настя впала на почесне місце і ледь його не провалила разом із пресконференцією. Дівчата захоплено заплескали в долоні.

— Вам допомогти? — м'яким низьким голосом запитав Лумпумчик.

Оце артист! Я раптом подумав, що ім'я Лумпумчик сатурнівцеві навіть не дуже пасує. Воно годиться для голубого м'ячика, а тут уже й не скажеш, як би його назвав...

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Настя схопилася, підібрала розсипані аркуші паперу і тремтячим голосом запитала:

— Це ви — інопланетянин?! Вибачте, а як вас звати?

— Ваші друзі називають мене Лумпумчиком, а на Сатурні в мене є інше ім'я.

— А назвіть, будь ласка, своє справжнє ім'я!

— Річ у тім, що в нас слова не вимовляють, а виспівують. Ви не зможете його повторити.

— А ви нам назвіть, щоб ми почули!

— Заспівайте!

І тут у повітрі задзвеніли дзвіночки. Полинула така ніжна музика, яку я чув на Сатурні.

Коли музика затихла, Настя вражено спитала:

— Це ви назвали своє ім'я?!

— Так.

На якусь хвильку дівчата замовкли. Юля тихенько щось промугикала під ніс. Дівчата пирснули зо сміху:

— Юля називає своє ім'я по-сатурнівськи!

— Дуже красиве ім'я! — поважно зауважив Лумпумчик.

Тут уже всі посміливішали і почали наввипередки пищати, кувікати — ну, ви ж знаєте, як це буває! Кажуть, що дурносміхи — це як інфекція.

Лумпумчик спокійно спостерігав за проявом свободи, а далі, коли всі трішки втихомирилися, почав відповідати на запитання.

— А скажіть, будь ласка, на чому ви прилетіли?

— А як одягаються у вас дівчата?

— А на яких планетах ви ще побували?

Запитання посипалися таким шквалом, що Настя навіть не пробувала їх записувати.

— Тихо!!! Давайте по порядку, яка ж це пресконференція? — дівчинка даремно намагалася всіх перекричати.

І тут Лумпумчик раптом неначе крізь землю провалився. Я маю на увазі того інопланетянина у скафандрі, в якого перевтілився. Усі замовкли.

Я почав оглядатися і помітив, що неподалік стоять двоє чоловіків і дивляться у наш бік.

— Тихіше, сказав я упівголоса. — Бачите? Нас уже помітили. Все через ваш галас.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

— Ну й що? — запитав Свистун. — Нам що, кричати заборонено?

— Річ не у твоєму крику, а в Лумпумчикові! Хіба ти забув, що це таємниця для дорослих? А тепер Лумпумчик десь заховався!

— Ой, що тепер буде! — тихенько зарюмсала Мар'яна. — Куди ж він подівся?

— Може, вони його вбили з невидимої зброї? — так само тихо й перелякано сказав Віталик.

Всі ошелешено мовчали. Навіть Настя перестала керувати.

— Не хвилюйтеся, — спокійно сказав Сашко. — Лумпумчик не може пропасти. Нехай ті двоє підуть — і він одразу з'явиться!

Так воно й сталося. Чоловіки пішли собі, а ми почули чарівне «лум-пум!». Нарешті він з'явився таким, яким я хотів його бачити! Поки дівчата і хлопці намагалися зрозуміти, що сталося, я взяв Лумпумчика на руки і притис до себе. Мені раптом стало страшно, що я можу його втратити.

— А це що за м'ячик? — вражено запитала Юля.

— Я ж тобі казав: цей інопланетянин — насправді м'ячик! — відізвався Віталик.

— Так нецікаво! Це несправжній інопланетянин! — вередливо сказала Мар'яна. — Так нечесно! Васильку, скажи йому, хай знову буде таким, як був!

Лумпумчик мовчав. Раптом він зіскочив із моїх рук і миттєво перетворився на кудлатого милого цуцика. Не встигли дівчата вимовити «Ах!», як перед нами вже стрибало веселе кошеня. Далі почали вистрибувати курча, гусеня, навіть лоша і козеня.

Клас пищав від захвату.

— Слухай, а на лева ти можеш перетворитися? — крикнув Остап, намагаючись протовпитися найближче.

— Краще на леопарда! — гукнув Віталик.

Нарешті Лумпумчик знову став м'ячиком і пустотливо «пробігся» по головах дівчат. Вони навіть не встигли цього помітити, бо Лумпумчик був дуже легеньким.

Коли захват угамувався, Настя трішки заспокоїлася і наша пресконференція відновилася. Тільки тепер уже ніхто не викрикував. Настя встигала записувати запитання.

КОНКУРС ПЕРУЧНИКІВ

У мене ще й досі зберігається аркуш із першими з безлічі запитань, котрі ми ставили Лумпумчикові. Ось деякі з них — я вам зачитаю. А ви поміркуйте, про що б ви запитали в інопланетянина, якби вам довелося з ним зустрітися. Звичайно, якби він був таким мудрим і добрим, як Лумпумчик.

Отже, запитання:

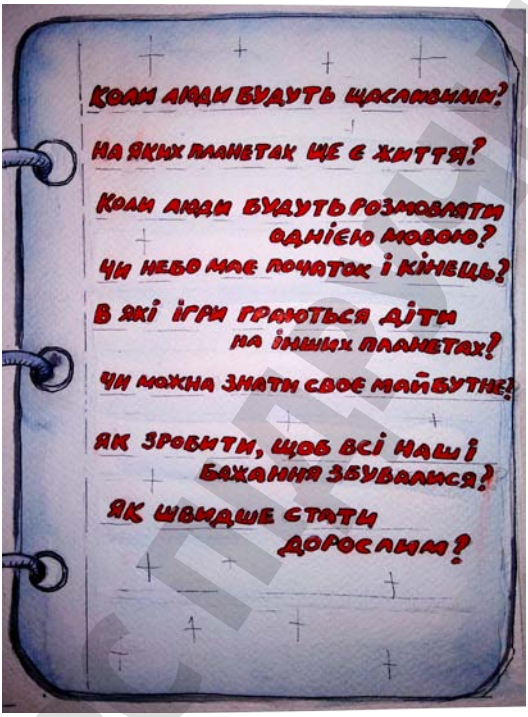

(…)

— А як стати сильним, щоб тебе всі боялися? — це легкий на спомин Свистун.

— А чому сильного повинні боятися? — перепитав Лумпумчик.

— Сильних усі бояться, — понуро сказав Свистун.

— Я допоможу вам стати сильними. Але сильними, котрих поважають, а не бояться! — відповів інопланетянин.

— Чудово! — Віталик випнув груди і півнем пройшовся по колу. — Я дам здачу тому бандитові з нашого під'їзду! І не буду нікого боятися!

— А коли ми політаємо? — вже рішучіше запитала Настя, відклавши папір.

— Коли навчиш нас так перевтілюватися, як ти? От було б

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

чудово: наша вчителька заходить до класу, а за партами — динозаври!

— Ні, краще тигри! Уявляєте?

Знову всі почали галасувати і, здавалося, втратили інтерес до сатурнівця. Їх захопила власна фантазія.

— На сьогодні досить, — сказав я. — Завтра побачимося після уроків.

— Лумпумчику, приходь завтра до школи! Ми тебе заховаємо від учительки! — загукали хлопці.

— Перетворишся на мій бант! Ніхто й не здогадається!

— Краще на глобус на шафі! Ми тобі будемо ручками махати!

— Ні, краще на квітку на вікні! — це вже наввипередки фантазували дівчата.

Отак весело закінчилась наша зустріч.

До суботи залишався один день! Ура!

Поміркуй над прочитаним

1. Яке запитання ти поставив би / поставила б Лумпумчику?
2. Яке із запитань прибульцеві тобі найбільше сподобалося? Чому? Дай на нього відповідь.
3. Чому Лумпумчика здивувало запитання Іринки? Чим воно відрізнялося від інших запитань?
4. Задля чого варто навчатися: задля знань чи оцінок? Проаналізуй епізод із дівчинкою-зубрилкою.
5. З якою метою перевтілювався Лумпумчик, а з якою хотіли перевтілюватися діти? Яка відмінність між цими перевтіленнями?

Домашнє завдання

1. Перекажи зміст розділу спочатку стисло, а потім докладно.
2. Склади план розділу і запиши його в робочий зошит.
3. Передбач, як розгортатимуться події у творі далі. Прочитай наступний розділ.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Закон бажань

— Ти собі посидь трішки або порозглядайся, а я задачу розв'яжу, — я неохоче витяг зошити й книжки і почав читати умову задачі: «З одного міста в інше вилетів літак...»

Ну то й що? Що мені до літака? Навіщо вираховувати відстань від одного міста до іншого? У житті є значно важливіші речі. Зараз зателефоную до Сашка і запитаю розв'язання задачі. Або ще краще — завтра вранці у нього спишу.

Раптом я помітив, як моя ручка піднялася в повітря і сама почала писати по паперу. За останні дні я просто по вуха наївся чудес, але це було щось зовсім свіженьке.

Лумпумчик усміхався. Ручка блискавично виводила на папері якісь знаки. Я глянув на них — і не повірив очам. На аркуші проявився живий малюнок! Ну, так, як у відео чи в комп'ютері!

Я побачив літак, що летить над полем. Ось він приземляється в аеропорту. Завантажується і летить в інше місто.

Вся умова задачі стала настільки зрозумілою, що я схопив ручку і почав записувати математичні дії в зошиті. Задачу було розв'язано за хвилину.

— А тепер давай підготуємо ще англійську! Ти зможеш мені допомогти? А, ти ж не знаєш англійської...

— Я знаю всі мови, — відповів Лумпумчик. — І ти їх знаєш, тільки треба пригадати.

— Оце сказав! Виходить, що я знав, знав і забув усі мови! Ти уявляєш, скільки їх є на світі?

— Я знаю.

— Та ти що? Серйозно?! Коли ж ти їх вивчив? А, правда, ти живеш на світі мільйони років. Не можу собі цього уявити...

— А ти спробуй. Коли ти зрозумієш, що таке мова, як вона у тобі діє, — ти ніби розмотаєш чарівний клубок. І далі все піде легко!

— Та ну її, ту англійську! Давай займемося чимось цікавішим!

— От бачиш, ти вже збудував у своїх думках невидиму стінку. Все на світі відкривається чарівним ключиком, який називається БАЖАННЯ...

Чомусь мені здалося, що це слово він вимовив саме так: з великої літери.

КОНКУРС ПЕРУНИКІВ

— Правильно, бажання. Мені зовсім не бажається робити уроки. Я хотів би зараз вийти надвір і подивитися на зоряне небо. Щоб ти мені показав, де твій Сатурн, а де інші планети.

— То слухайся своїх бажань!

— А що буде з домашніми завданнями? Їх же треба виконати!

— А ти розставляй свої бажання по порядку. Спершу виконай те, яке зараз у тебе на думці. Воно вже вилізло, і його не треба ховати у скриньку. Коли це бажання здійсниться, з'явиться інше. Може, після прогулянки надвір ти захочеш вивчити англійську мову?

Отак усе просто! Це в них на Сатурні все просто: живеш собі, як у раю. Можеш усе, чого забажається.

До речі, а до школи там ходять? Дурне запитання: звісно, що ні. Вони ж усе знають і вміють. А звідки дізнаються?

Я й забув: вони так довго живуть, що можна все встигнути. А тут...

Напевно, у всьому Всесвіті немає такої недосконалої планети, як наша. Тут треба довго вчитися, потім вирішувати проблеми. Завжди бути зайнятим по вуха роботою. Як мій тато. З ним порозмовляти рідко вдається. Хіба що в суботу або в неділю, коли ми їдемо на рибалку. Мама теж завжди зайнята: вона художниця. Дасть мені їсти, погладить по голові, про щось там запитає — наприклад, про школу, ніби це найцікавіша тема житті, — і біжить у свою майстерню. О, до речі: треба Лумпумчикові показати мамині картини. Вони дуже гарні! Вона малює багато квітів, різні пейзажі. А квіти у неї — ніби промовляють!

— Я вже бачив картини твоєї мами, — сказав Лумпумчик, — відповідаючи на мої думки. — Вони дуже справжні! Твоя мама вміє літати, тільки не здогадується про це.

— Та ти що?! Завжди ти мене ошелешуєш! То ти мої думки читаєш, то мамині картини... Коли ж ти їх бачив? Я ж тебе не водив у майстерню...

— Мене не треба водити, ти знаєш. Я буваю всюди, де захочу бути.

— Ну, так, це я знаю... А чому ти кажеш, що мама вміє літати?

— Вона малює квіти, які я бачив на інших планетах. Тільки сама про це не здогадується.

КОНКУРСНИЙ ПРИМІРНИК

— Здорово... Якби мама знала! А їй не можна про це сказати?

— Ти сам це вирішиш.

— Ти сам, ти сам... Завжди мені це повторюєш. Ніби я знаю, як краще зробити. Ти все знаєш, то можеш вирішувати.

— У своїй долі ти є господарем. Не дозволяй іншим ухвалювати за себе рішення. Це найперший закон Всесвіту, запам'ятай його.

— Та за мене постійно хтось ухвалює рішення! То батьки, то вчителі!

— А ти подумай, як це змінити. У Всесвіті діють кілька найважливіших законів. Перший — кожна істота, а тим більше людина, є неповторна; кожна людина має свою зірку. Непорядок у людській свідомості призводить до згасання зірок.

— Хіба це правда? Мені дідусь говорив, що коли помирає людина, то в небі гасне зірка. І ще він казав, що дитячі сльози озиваються на найдальших зірках... Як таке може бути?

— Твій дідусь дуже близький до істини. Кожна людина, якщо вона проживає своє земне життя на повну силу, може засвітити силою своєї енергії нову зірку. І може погасити, якщо занедбає своє життя. Бачиш, які могутні земляни? А ти думаєш, що ваша Земля — це така собі нецікава планета.

— А який другий закон Всесвіту?

— Я вже тобі його називав: закон бажань. Бажання людини є підказкою долі.

— Ну, ти знаєш, у мене ніколи немає бажання робити те, що потрібно! Завжди хочеться зайнятися будь-чим, аби не готуватися до уроків!

— Це тому, що ти невпевнений у собі. Якби математика була тобі зрозумілою, ти б розв'язував задачі з радістю. Як от зараз зробив. Уся справа в тому, що люди постійно чогось не завершують і переходять до іншої роботи. Навчися переборювати свій страх перед тим, чого не вмієш, — і тоді в тобі проявляться твої справжні бажання.

Я задумався. Справді, тато мені теж так говорить. Він каже, що я завжди не докладаю трішечки зусиль, аби відчути радість перемоги над своїми лінощами.

— І ось тут допоможе третій закон Всесвіту: закон волі, — сказав Лумпумчик, слідкуючи за моїми думками. — Не треба втікати в чужі думки, хапатися за чужі поради, надіятися на

КОНКУРС ПІРУНИКІВ

чиюсь допомогу. Допомога прийде тоді, коли ти сам будеш діяти, не оглядаючись на інших.

Ой як правильно він говорить! Але ж на Сатурні все зовсім по-іншому!

— Васильку, — посміхнувся Лумпумчик, — коли твій тато і твої вчителі були дітьми, їм теж не подобалося будь-що робити з примусу. Вони теж хотіли жити тільки за своїми бажаннями. Але коли діти виростають і стають дорослими, вони чомусь забувають, чого їм хотілося в дитинстві. Вони повторюють у ставленні до своїх дітей все те, що їм так не подобалося!

— Коли я виросту, я не буду так робити!

— Запам'ятай те, що ти зараз сказав. І знай, що змінювати життя на краще дуже непросто. Треба проявити бажання, волю і великий труд. Саме тому я прилетів на Землю. То ми виконуємо твоє найбільше бажання в цей момент? Ти не передумав іти на вулицю? — раптом змінив тему розмови Лумпумчик.

— Звичайно ж, ні!

Разом із Лумпумчиком Василько потрапляє до чорних жуків-гнойовиків. Хлопчик дивиться на світ очима комахи, а інопланятин продовжує вчити його розуміти світ природи. Лумпумчик також допомагає хлопцям розв'язувати задачі на уроці математики, мандрує з ними до царства ельфів.

Поміркуй над прочитаним

1. Як ти ставишся до списування? Це шлях отримання знань? Свою думку обґрунтуй.
2. Яку іноземну мову ти вивчаєш? Чи варто скористатися порадою Лумпумчика: «Коли ти зрозумієш, що таке мова, як вона у тобі діє, — ти ніби розмотаєш чарівний клубок. І далі все піде легко».
3. Назви свої бажання в тій послідовності, у якій ти б хотів/хотіла, щоб вони здійнилися.
4. Як ти розумієш вираз: «А квіти у неї [мами-художниці] — ніби промовляють»?
5. Чи погоджуєшся ти з думкою Василька: «Напевно, у всьому Всесвіті нема такої недосконалої планети, як наша. Тут треба довго вчитися, потім вирішувати проблеми. Завжди бути зайнятим по вуха роботою»? Аргументуй свою відповідь.
6. Запиши в робочий зошит найважливіші закони Всесвіту. Усно проаналізуй їх.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

7. Чи відчував/відчувала ти «радість перемоги над своїми лінощами»? Коли це відбувалося?
8. З якою метою Лумпумчик прилетів на Землю?
9. Від чийого імені ведеться розповідь у творі? Чим вона особлива?
10. Намалюй «хмарку слів», яка характеризуватиме Василька Ігнатенка. Усно розкажи про нього за таким планом:
а) портрет;
б) вчинки, дії;
в) ставлення до навчання;
г) мова.
11. Яка роль у творі інших персонажів?
11. Проаналізуй повість за правилами читання № 1, 2 і 3.
12. Що переважає в повісті: реальне чи фантастичне? Свою думку обґрунтуй.

Домашнє завдання

Напиши мінітвір (6–8 речень) на тему: «Все на світі відкривається чарівним ключиком, який називається БАЖАННЯ».

Твої літературні проєкти

Знайди в мережі Інтернет прислів'я і приказки про дружбу. Якими з них можна охарактеризувати стосунки Василька та Лумпумчика, Василька та однокласників/однокласниць?

Софія Мудрагелівна рекомендує

Марія Чумарна написала продовження цієї книжки. Прочитай його:

- книга 2 «Пригоди Лумпумчика. Посланець Всесвіту»;
- книга 3 «Пригоди Лумпумчика. Планета Рожевого Світанку»;
- книга 4 «Пригоди Лумпумчика. Меч Ягіла».

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився п'ятий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до таблички ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, скільки ти знав/знала на початку вивчення розділу та чого нового навчився/навчилася.

КОНТУРИ ПІДРУЧНИКІВ

Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!

2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чи є в сучасному житті місце для лицарських учинків?
3. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/TOgTp7c). Постав + напроти правильного твердження.
4. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. Без цукерки, конячки Кобурки, знамена не можна уявити

А Третього Зайвого.
Б лицаря Горчика.
В Змія.
Г Гонихмарника.

2. Тема твору Г. Малик

А пригоди лицаря Горчика.
Б одруження Каролі й Третього Зайвого.
В історія Русалоньки.
Г життя сучасних дітей.

3. Ідея твору Г. Малик виражена словами

А «Не радитися треба..., а справу робити».
Б «А їм, цим багатоголовим, вірити не можна».
В «...ми свою рідну землю до останнього подиху боронити будемо».
Г «...буде бій не на життя, а на смерть».

4. Головними героями повісті М.Чумарної є

А Василько Ігнатенко, Лумпумчик.
Б Сашко, Лумпумчик.
В Юрчик, Настя.
Г Василько Ігнатенко та його батьки.

5. Лумпумчик прилетів із

А Сонця.
Б Сатурна.
В Місяця.
Г невідомої планети.

6. Продовж речення: ***Все на світі відкривається чарівним ключиком, який називається...***

А бажання.
Б знання.
В фантазія.
Г розум.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 6

ЧОМУ МИ ВЕСНУ ЛЮБИМО, СЛОВОМ ЇЇ ГОЛУБИМО?

Навчальний маршрут розділу

ЮРИСТИ УКРАЇНИ

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли табличку ЗХД. Заповни першу й другу її колонки — дай відповіді на запитання:

- які твори про весну ти читав/читала?
- що ти знаєш про ліричний твір та оповідання?

Софія Мудрагелівна цікавиться

Чи є в тебе улюблена мелодія? Чи нагадує вона своїм звучанням вірш? Чи відоме тобі слово «мотив»? Якщо так — поясни, як ти його розумієш.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Розглянь світлину. Знайди в мережі Інтернет інформацію про матір Лесі Українки — Олену Пчілку. Які стосунки були між ними?

Чи ти знаходиш порозуміння з рідними? Що вас об'єднує?

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА

(Коханій мамі)

Уже скотилось із неба сонце,
Заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
Усе заснуло, заснуло й горе.

Вийду в садочок та погуляю,
При місяченьку та й заспіваю.
Як же тут гарно, як же тут тихо,
В таку годину забудеш лихо!

Кругом садочки, біленькі хати,
І соловейка в гаю чувати.
Ой, чи так красно в якій країні,
Як тут, на нашій рідній Волині!

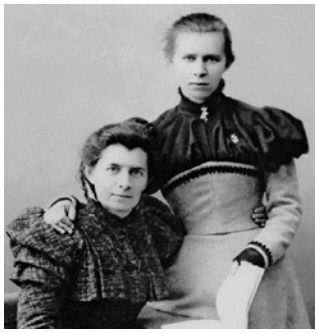

Олена Пчілка
і Леся Українка.
Січень 1898

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Ніч обгорнула біленькі хати,
Немов маленьких діточок мати,
Вітрець весняний тихенько дише,
Немов діток тих до сну колише.

Будь уважним/уважною до слова

Чувати — чути.

Літературний експеримент від Софії Мудрагелівни

Візьми олівець і постукай ним по столу з однаковим коротким інтервалом між ударами: стук, стук, стук...

Тепер зміни інтервал: стук — пауза, стук — пауза, стук — пауза...

А тепер поєднай звучання першого та другого звукових малюнків: стук — пауза, стук, стук, — пауза, стук, стук...

Виконуючи ці завдання, ти вистукував/вистукувала звуки з різною швидкістю — швидко, повільно або комбіновано. *Отже, ти відбивав/відбивала різний ритм. Кожен музичний твір має свій ритм. Ліричні твори також мають ритмічність. Окрім того, у більшості з них наявна співзвучність останніх слів рядка (наприклад, хати — мати, дише — колише).*

У ліричному творі передають не події, а враження від них, емоції, які вони викликають. Тому його основну думку визначають як **мотив — згусток почуттів, які втілив автор**. Наприклад, мотив вірша Ліни Костенко «Затишно дітям в пазусі казок...» **—** дитяче захоплення казкою, вміння бачити казковий світ довкола себе.

Консультація Софії Мудрагелівни

Одним із різновидів тропів є порівняння.

Порівняння — це художній засіб, у якому один предмет пояснюється через порівняння з іншим на основі схожості. Для утворення поріняння найчастіше використовують слова *як, ніби, наче, неначе, нібито*: *козак, як дуб; волошкове поле, ніби море.* Порівняння може

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

бути виражене також іменником в орудному відмінку: *Лебідкою* летить до сина мати (В. Назарук). Порівняй: Мати летить до сина, *мов лебідка*.

Поміркуй над прочитаним

1. Який основний мотив вірша Лесі Українки? Назви ДВА-ТРИ слова, які його найточніше розкривають. Чому ти вибрав/вибрала саме ці слова?
2. Чи можна назвати цей твір ідилією? Чи порушують її слова *горе*, *лихо*? З якою метою їх використала поетеса?
3. Чому вірш присвячений матері? Адже про маму у творі не йдеться.
4. Чому Леся Українка згадує про Волинь? Звернися до її біографії.
5. Простеж зв'язок між словами *мати, Волинь, Україна*. Про що він свідчить?
6. Запиши в робочий зошит художні засоби, використані поетесою. Як вони допомагають відтворити основний мотив вірша?
7. Яка роль пестливих слів у творі?

Леся Українка. Фото. 1878 – 1879, 1888, 1886

КОПІЯ ПІДРУЧНИКІВ

Софія Мудрагелівна консультує

Ти ознайомився/ознайомилася з ліричним твором, характерна ознака якого — вираження найрізноманітніших людських переживань та відчуттів. Він має свій особливий ритм — із паузами, співзвучанням останніх рядків, кількістю складів тощо. Ліричний твір найчастіше митці/мисткині створюють у віршованій формі. Переживання та відчуття, передані в ньому, висловлені від імені **ліричного героя / ліричної героїні — умовної вигаданої особи, яка і є головною в ліричному творі**. Від імені ліричного героя / ліричної героїні автор/авторка може звертатися до читача/читачки, укладаючи в його/її вуста власні емоції та переживання. Проте ототожнювати ліричного героя / ліричну героїню з автором/авторкою не можна, адже втілені в ліричному творі почуття ширші за ті, що є в досвіді автора/авторки. Поет/поетеса може відштовхуватися від того, що він/вона відчуває, проте доповнювати ці відчуття вигаданими.

ЗА СОНЦЕМ ХМАРОНЬКА ПЛИВЕ...

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину.
Очам любо. Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
Закриває море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповиє тобі душу,
Й не знаєш, де дітись,
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти.

Тарас Шевченко

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. Який основний мотив ліричного вірша Т. Шевченка? Назви ДВА-ТРИ слова, які його найточніше розкривають. Чому ти вибрав/вибрала саме ці слова?
2. Розділи за рядками твір на дві частини. Озаглав кожну з них. Чому автор спочатку відтворює різні стани природи, а потім — ліричного героя?
3. Знайди в мережі Інтернет біографію Т. Шевченка. З'ясуй, у якому році написано цей вірш. Які події відбувалися в житті поета в цей період? Чи віддзеркалилися вони у творі?
4. Чому у вірші протиставлено світло й пітьму, день і ніч?
5. Чому ліричний герой вірша так чекає світанку («того світу»)?
6. Які міфологічні стихії згадано у творі? Про що це свідчить?
7. Які означення кольору використовує поет? Яке їх значення у творі?
8. Випиши з вірша в робочий зошит пестливі слова. З якою метою їх використав поет?
9. Знайди у вірші по одному епітету, порівнянню, уособленню, які тебе найбільше вразили. Чому? З якою метою поет олюднює природу?
10. Які слова є центральними в пейзажі? Чому?
11. Чи можна вважати закінчення вірша несподіваним? Аргументуй свою думку.
12. Як природа впливає на тебе? У чому це виявляється? У які моменти твого життя?
13. Розглянь автопортрет Т. Шевченка. Як би ти схарактеризував/схарактеризувала поета за ним?

Софія Мудрагелівна консультує

Одним із різновидів тропів є епітет.

Епітет — це художнє означення.

Визначати епітети дуже просто. Для цього потрібно знайти в реченні означення, а потім з'ясувати, яку ознаку воно виражає. Якщо прикметник вжито в прямому значенні, то це звичайне означення: *українська* мова, *київські* вулиці; *вовняний* светер. Якщо прикметник ужито в переносному значенні, то він виступає епітетом: *кислий* настрій, *чисті* думки, *скажена* кров. А ось рядки з вірша Т. Шевченка, де вжито епітети:

КОНКУРС ШАРУНИКІВ

Світе *ясний*! Світе *тихий*!

Світе *вольний несповитий*!

Епітети поділяють на *постійні* та *індивідуально-авторські*.

Постійні епітети найчастіше зустрічаються у фольклорі. Їх вживають з одними й тими самими іменниками: *широкий* степ, *синє* море, *вороний* кінь, *буйний* вітер.

Індивідуально-авторські епітети унікальні, неповторні, тому що вони відображають своєрідність сприйняття предмета чи явища поетом/поетесою: *калиновий* вітер, *вишнева* заметіль.

Домашнє завдання

1. У робочому зошиті або на окремому аркуші намалюй ілюстрацію до вірша. Оформи з однокласниками/однокласницями виставку малюнків у класі. Визначте переможця.

2. Навчися виразно читати вірш Т. Шевченка.

Катерина Штанко. Ілюстрація до вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати». 1980-ті

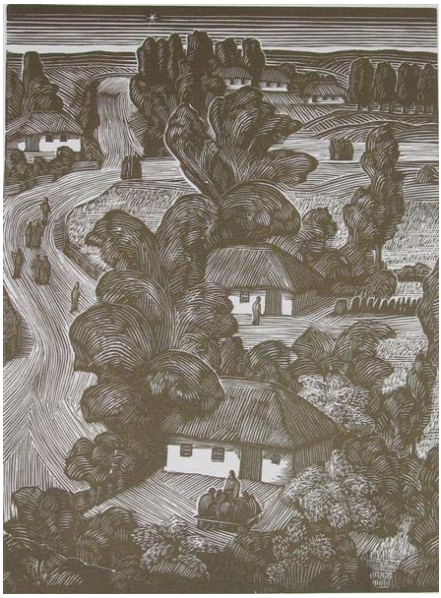

Григорій Гавриленко. Ілюстрація до вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати». 1963

КОНТРОЛЬНИКИВ

САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ...

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Поміркуй над прочитаним

1. Який основний мотив ліричного вірша? Назви ДВА-ТРИ слова, які його найточніше розкривають. Чому ти вибрав/вибрала саме ці слова?

2. Знайди в мережі Інтернет рік створення цього вірша. Які події відбувалися в житті поета в цей період? Чи віддзеркалилися вони у творі?

3. Яким ти уявив/уявила вечір у родинному колі? Чи знайома тобі така картина? Чим вона близька тобі?

4. Який настрій передано у творі? Підтвердь це рядками з тексту.

5. З яких деталей складається картина весняного вечора в українському селі? Накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її. Проаналізуй, які деталі переважають. Що вони передають?

Слухові деталі	Зорові деталі
Хрущі над вишнями гудуть	Садок вишневий коло хати

6. Прочитай слова з вірша: *садок вишневий, хрущі... гудуть, співають... дівчата, зіронька, соловейко*. Які з них указують на:
а) гармонію людини і природи;
б) гармонію людини і мистецтва;
в) гармонію людини і Космосу, Бога?
Свою позицію аргументуй.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

7. Чому у вірші тричі згадано хату («коло хати»)? Як ти розумієш вирази *родинне гніздо*, *мала батьківщина*? Що значить для тебе рідна домівка?

8. Як ти розумієш вислів поета «А мати хоче научати, / Так соловейко не дає»? Чого са́ме мати хоче «научати дочку»?

9. Чи нагадує гудіння хрущів музику? Чому?

10. Які спогади навіяв тобі вірш?

11. Знайди в тексті пестливі форми слів. Які з них натякають на ставлення автора до зображеного?

12. Випиши в робочий зошит дієслова. Чи можна стверджувати, що їх значна кількість як для невеликого за обсягом твору? Для чого поет використав їх?

13. Випиши в робочий зошит епітети й уособлення. Чи можна стверджувати, що їх небагато? Чи змінилося від цього твоє сприйняття твору?

14. Прослухай пісню «Садок вишневий коло хати...» у виконанні гурту «Хорея Козацька» (cutt.ly/tTBSotc). Які твої враження? Поділися ними зі своїми однокласницями/однокласниками.

15. Порівняй ілюстрації до вірша «Садок вишневий коло хати» Г. Гавриленка та К. Штанко. Чим вони відрізняються? Яка з них тобі більше сподобалася? Чому? Опиши її усно.

Домашнє завдання

1. Вивчи вірш Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...» напам'ять.

2. Запиши у робочий зошит відповідь на запитання: чи вважаєш ти, що «садок вишневий» уособлює Україну як рай земний? (за бажанням).

Ти — творча особистість

Організуй у класі конкурс читців творів Т. Шевченка. Визнач переможця. Запиши відео і виклади його в соцмережу.

Твої літературні проєкти

У мережі Інтернет знайди народні пісні (2–3), у яких згадано вишневий садок. Які їх мотиви? Чи сподобалися вони тобі? Зроби презентацію цих пісень у класі.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Література в колі мистецтв

Розглянь картину Т. Шевченка «Селянська родина». Порівняй зображене на ній і у вірші «Садок вишневий коло хати...». Свої спостереження обговори з однокласниками/однокласницями.

Тарас Шевченко.
Селянська родина. 1843

Цікавинки від Софії Мудрагелівни

У бібліотеці знайди книгу Л. Ушкалова «Шевченко: від А до Я». Прочитай її. Які нові факти ти дізнався / дізналася про поета? Що тебе найбільше вразило?

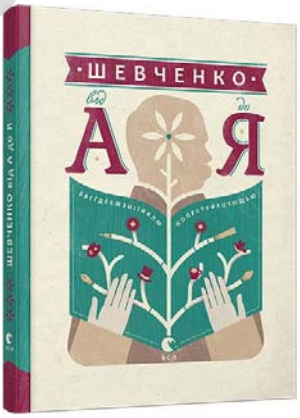

Анастасія Стефурак.
Обкладинка книжки Леоніда Ушакова «Шевченко: від А до Я». 2017

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою вірша М. Рильського «Розмова з другом» передбач, про що в ньому йтиметься.

РОЗМОВА З ДРУГОМ

Ліс зустрів мене, як друга
Горлиць теплим воркуванням,
Пізнім дзвоном солов'їним,
Ніжним голосом зозулі,
Вогким одудів гуканням,
Круглим циканням дроздів.
Ліс зустрів мене, як друга

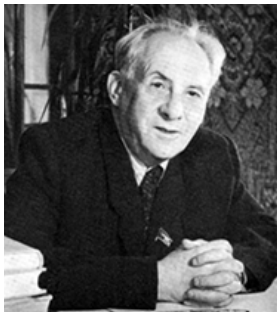

Максим Рильський

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Тінню від дубів крислатих,
Смутком білої берези,
Що дорожчий нам за радість,
Кленів лапами густими,
Сосни гомоном одвічним,
Срібним шемранням осик.
І до друга я звернувся
Із промовою такою:
— Ти рости на втіху людям,
Отіняй кохання чисте,
Бережи нам світлі ріки,
Що полям несуть вологу,
Що запліднюють сади,
А за кожну деревину,
Що піде нам на будови
Чи на щогли корабельні,
Ми нові гаї посадим,
Щоб земля була весела,
Як веселе птаство в лісі,
Як веселі дерева.

Будь уважним/уважною до слова

Шемрання — від шемрати — видавати легкий шум, шурхіт.

Поміркуй над прочитаним

1. Чи вдалося тобі передбачити, про що написав М. Рильський у вірші? Чому поет називає ліс другом?

2. Який основний мотив ліричного вірша? Назви ДВА-ТРИ слова, які його найточніше розкривають. Чому ти вибрав/вибрала саме ці слова?

3. З якими словами ліричний герой звертається до свого «зеленого друга»? Про що вони свідчать?

4. Якими словами поет відтворив симфонію лісу, його багатоголосий хор? Чи доводилося тобі чути співи згаданих птахів? Обговори з однокласниками/однокласницями, наскільки влучно автор означив «хорову партію» кожного птаха. Чи для тебе це було відкриттям?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Цікавинки від Софії Мудрагелівни

Розглянь світлини птахів. У мережі Інтернет знайди записи їхнього співу. Чи сподобалися вони тобі? Чим? Свою позицію аргументуй та обговори з рідними. Яких птахів часто згадано у фольклорних творах? Що вони символізують?

Горлиця

Зозуля

Дрізд

Одуд

Соловей

5. Як М. Рильський зобразив рослинне багатство лісу?

6. Випиши в робочий зошит по ТРИ зорові і слухові деталі. Які почуття вони викликають у тебе? Скористайся Правилом читання № 2.

7. Випиши в робочий зошит по ТРИ епітети та уособлення (з 1–13 рядків), які тебе найбільше вразили. Поясни, який настрій вони створюють.

8. Чому поет висловлює думку, що «смуток білої берези дорожчий нам за радість»? Як ти розумієш цей вираз?

9. Як ти розумієш епітети «земля весела», «веселе птаство», «веселі дерева».

10. Що поет говорить про значення лісу в житті людини?

11. Як ти вважаєш: ліс приносить людині насолоду від споглядання чи реальну користь? Як про це сказав поет?

12. Що символізують у фольклорних творах дуб, береза, осика? Чи таке ж значення надав їм М. Рильський?

13. Вибери найточнішу характеристику ліричного героя цього вірша: *залюблений у природу, сміливий, працьовитий, талановитий.*

14. Про які проблеми захисту природи ти знаєш? Чому вони виникли? Як людина повинна ставитися до природи?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

Напиши мінітвір (6–8 речень) на тему «Хто садить дерево — благословен».

Література в колі мистецтв

Послухай музичний твір Ф. Ліста «Шум лісу» (cutt.ly/zTBS7Ei), розглянь картину К. Білокур «Берізка» і ще раз прочитай вірш М. Рильського «Розмова з другом». Як у різних видах мистецтва — музиці, живописі, літературі — передано враження від спілкування людини з природою? Чи можна віддати першість якомусь із видів мистецтва? Свою думку аргументуй.

Катерина Білокур. Берізка. 1934

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиметься у творі М. Дочинця. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

У ЧЕРЕВІ ДЕРЕВА

Скорочено

Я вхопився за роботу. Добре, що гуртик кудлатих ялиць ріс зовсім поруч. І скоро над входом у дупло навис щільний дашок. Тоді я кинувся збирати хмиз. Коли збирав п'яту в'язанку, у плечі вдарили перші краплі. Холодні й тверді, як градини. Тріщання дощу об листя заглушило гримотіння. Наче справді урвалася хмара, ціле небо.

Мирослав Дочинець

КОНКУРС ПРОЕКТІВ

До криївки добіг я весь мокрий. Зате моє сухе паліччя жадібно облизували язички вогню. У лице війнуло теплим димом. Коли він устиг повернутися, що я не почув, і запалити багаття? Ще й колода з'явилася для сидіння. Старий підпалив жмут папороті і обніс ним вийму. Смолоскип пострілював іскрами, димів.

— Ведмежий дух вижене, — пояснив дід.

Лише тепер я помітив на підсвічених стінах дупла зваляну шерсть. Пломінець хапався її, і шерсть синювато спалахувала.

— Це ведмежий барліг? — зойкнув я.

— А чий же ще?!

— Як же ви вгадали, що він тут?

— Ну як... Ведмідь чує мене, я чую його. Себто покинуте його житло. Нюхом почув, а очі потвердили. Ведмеді люблять опоряджати собі лігва під старими тополями. М'яко і тепло. Поскрипує стовбур, заколисує, солодить сон. Цієї ночі й ти спробуєш, як то спати в череві дерева. Але перед тим належиться скусити щось зубами. Хаща нам пожертвувала м'ясце, — кивнув на землю.

На папороті лежав заєць. На хутрі не було ні краплини крові. Правда, тушку перехоплювало сильце з лика.

— Як ви добули його? — вирвалося в мене.

— Та просто. Якби ти був рибалкою, то знав би, що перед дощем найлегше здурити рибу. Так само зі звірами. Від грому декотрих ледве не параліч хапає. Тоді їх можна взяти майже голіруч... Я напав слід, дійшов до його нори і приладнав на виході сильце. А виманити зайчука — не штука, як знаєш чим... Цю вечерю ми з тобою заслужили.

Може, й так, думав я, але що він буде робити з дичиною, коли навіть ножа не має. Та старий, схоже, нічим не журився. Видобув із капелюха товсту, як шевська дратва, голку, з її допомогою зняв шкуру та підвісив під дашком. Тоді зробив на тушці розрізи і наповнив їх травами, що пахли часником і кропом. Із кишені дістав пригорщу сріблястого лишайника, потовк на колоді та став обмащувати ним тушку.

— Це моховиння, — пояснив, — тягне собі з каменя сіль. Посічене, пускає зелену ропу. Так м'ясо на смак не буде прісним.

КОПІЮВАННЯ ПРИРУЧНИКІВ

Пригасив відкрите полум'я. Тоді обшкрябав кореневища трави просвирника і загріб їх у жар.

— А ось і наш хліб.

Я захоплено стежив за його зграбними, вивіреними рухами, втрачаючи відчуття реальності. Ніби це відбувалося не зі мною. То була не стільки робота, як молитва рук. Я не міг відірвати очей. І не міг не запитати його:

— Хто вас цьому навчив?

— Самотужки дійшов до всього, коли мусив звікувати свою молодість у хащах. Попервах гадав, що пропаду, — сам, як перст. А потім обвикся і зрозумів, що я не сам — із Лісом і його жителями. І то, може, й ліпша компанія, ніж люди. Добріша, чесніша. Я їм відкрився, вони мені...

Довкола періщив дощ. Тугі цівки товкли гілляччя, лупили по віялах папороті, по торішньому листі. Дим із ватри неохочо витягувався з-під ялинової покрівлі на мокре, жар від багаття прогрів наше дупло, підсушив одяг. Ми сиділи без сорочок, вбираючи шкірою благодатну теплінь. Старий мав жилаве і досить ще збите тіло. Зате немилосердно понівечене рубцями, шрамами від опіків, віспинами затягнутих колотих ран. Слідами злобного, чи то тваринного, чи то людського світу. А може, й одного, і другого. Тіло мисливця, воїна, борця. Це ніяк не поєднувалося з його приязною, безмежно мирною натурою. І я, здивований та зворушений побаченим, несподівано запитав його:

— Хто ви?

Його не здивувало моє запитання. Він узагалі рідко дивувався. Замислившись на хвильку, відповів:

— Я зачарований мандрівник світу. Світован.

Десь я вже чув, що його так називали. Тому перепитав:

— А що означає Світован?

— Той, що перейшов світ. І далі йде.

— І куди веде ваша дорога?

— Я в дорозі до самого себе.

— А в чому ваша зачарованість?

— У смуткові за недосяжним.

Я дивився на вогонь і намагався зрозуміти сказане. Наче язики полум'я могли договорити мені те, що залишилося прихованим у дивних словах. Паличкою він вигріб з попелу

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

спечене коріння і поклав на дірчасту серветку папороті. Відломив заячу ногу й простягнув мені. З полотняного мішка наскубав різної зелені.

І я накинувся на їжу. Поки він раз куснув, я тричі. Такої смачної печені мені ще не довелося їсти. М'ясо було ніжне й пахуче. Мабуть, від лісових приправ, якими він натер дичину. А коренеплід смаком був схожий на печений каштан.

Будь уважним/уважною до слова

Ялиця — високе вічнозелене дерево, нагадує сосну.

Криївка — схованок.

Сильце — петля для ловлення птахів, дрібних тварин.

Лико — внутрішня частина молодих листяних дерев, переважно лип.

Поміркуй над прочитаним

1. Як ти розумієш назву твору М. Дочинця?
2. Опиши Світована. Дай йому характеристику. Які події у його житті засвідчує такий опис? Як він розкриває внутрішній світ героя?
3. Як ти розумієш вислів «молитва рук»?
4. Чи погоджуєшся з думкою Світована, що мешканці лісу — «ліпша компанія, ніж люди»? Чому?
5. Як мудрий літній чоловік пояснює своє ім'я? Чому він відмовився від імені, яке йому дали при народженні?
6. З якою метою письменник слово «Ліс» вжив з великої літери?

Софія Мудрагелівна консультує

У художньому творі того/ту, хто розповідає якусь історію, називають оповідачем/оповідачкою. Ним/нею може бути як людина, так і тварина або навіть предмет. У творі М. Дочинця це юнак, який живе разом зі Світованом серед дикої природи.

7. Які слова Світована оповідач називає дивними? Знайди їх у тексті й поясни зміст.
8. Передбач, як розвиватимуться події далі та прочитай наступну частину твору.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Буря перевалила за гори. У заростях шемрав густий дощ, скапував із ялинової стріхи крупними опаловими намистинами. Ситість і внутрішнє тепло принесли вмиротворення. Я подумав, що дві години тому ще не знав, де ми будемо спати і що їсти...

Втім спати не хотілося. Шкода було втрачати ці магічні, урочі, як сказав би він, години єднання з нічним Лісом. Приналежності до нього.

Дорогою ми не встигли набрати води, бо «черпати з криниці не гідно після заходу сонця». Старий скрутив лопушину і запхав її під дашок — у дерев'яну коновочку зацямкотіла дощова вода.

— А ти? — обернувся до мене.

— Що я?

— За кого маєш себе ти?

Не запитав «хто ти є?», а — «за кого себе маєш?». Мабуть, це далеко не одне й те ж: бути кимось і здаватися кимось. І я без найменшого затаєння розповів йому все про себе.

Потім ми мовчали. Кожен мовчав по-своєму.

Здавалося, він задрімав. Та ні, раптом губи його здригнулися — і все тіло напружилось. Очі потемніли і звузились. Дослухався до чогось. Так же раптово роззувся, підвівся і вийшов надвір. Як був, без сорочки. Завмер із напіввідкритим ротом, ніби ловлячи краплі дощу. Відблиск вогню червоно миготів на його мокрій спині.

Я почув, як кроків за двадцять щось лунко затріщало. Дід, задкуючи дрібними кроками, намацав у папороті голову зайця. Пожбурив її в ліс. І вигукнув навздогін густим, владним голосом: «На! Це твоє. І досить тобі!»

Світован повернувся до вогнища, погрів руки.

— Не бійся. Усе своїм рядом. Хаща живе законом подільності, і ми його не переступили. Будь спокійний, тут безпечно.

— Мені тут краще, ніж вдома, — промимрив я, бадьорячи себе.

— Де б ти не був, ти вдома. Тому що світ цей — для тебе. Якщо прийматимеш його в себе таким, яким він є, світ ніколи не буде до тебе ворожим. Бо хіба чоловік хоче бути ворогом сам собі? Аби душа твоя чиста, а постоли почистимо. Люди

Конкурс підручників

ломляться кудись і за чимось. Де б загріти місце. Шукають себе і Бога для себе деінде, що добре там, де їх немає. Обминаючи добра в родимих сторонах. Нехтуючи великим законом — законом присутності, який дає повсюдно добре місце і добрий час.

— Що це за закон?

— Бути там, де знаходишся тепер. Не в минулому і не в майбутньому. Бути — значить не ділити цільність душі і повноту дня. Це істинне твоє благо. І воно завжди з тобою... А те, що тобі здається, ніби ти втратив... Воно не було твоїм. Бо своє не можна втратити, хоч би й хотів... Учися жити в бджоли. Вона радіє кожній квітці і несе солодкий збір до громадської комори. І не переймається тим, хто ласуватиме її взятком, аби наїстися. Вона перше годує матку і трутнів, закладає золоті щільники, а тоді вже їсть сама. Мудра в радісному й некорисливому труді комашина. Можна людині весь розум з'їсти, а того, що знає мізерна комаха, й не зрозуміти... І не збагнути другого важного закону — закону потрібності. Цебто бути цінним для іншого. Роби найменше діло совісно. Бо його тобі доручив світ. І помагай досягти цього іншим. Лише тоді утверджується твоя цінність. І відкривається цінність для тебе іншої людини...

Старий, загадково посміхаючись, зняв з бантини підсохлу шкуру і розпоров її кістяною скалкою. Тоді постелив у глибині дупла на валик, збитий із сухої папороті. Кивнув на готове узголів'я.

— Лягай і спи ведмежим сном. Ведмеді не мають снів, бо нічого не бояться. І ти не бійся. Все буде гаразд. Бог намочив — Бог і висушить. Дякуймо Йому за те, що маємо, і Він дасть нам те, чого бракує.

Я слухав його, і мій горобиний мозочок завмирав. Дощ примовк, дим від ватерки хитнувся й завмер. Солодко потяглася в землі корінням тополя. Здавалося, що Бог і справді зовсім близько.

Сон обережно прийняв мене у свої обніми. Ведмежий сон — без картинок, без тривожних змагань зі світом і самим собою.

Дерево м'якої сили стояло над нами в нічній варті.

КОНКУРС ПЕДУЛАНИКІВ

Будь уважним/уважною до слова

Коновочка — від слова «коновка» — відро.
Взяток — нектар, який збирають бджоли з квітів.
Постоли — м'яке взуття селян, виготовлене зі шкіри.
Бантина — поперечна балка, одна з опор даху.

Поміркуй над прочитаним

1. Порівняй вирази: «У заростях шемрав густий дощ» (М. Дочинець) та «срібне шемрання осик» (М. Рильський). Який це троп? Яка його роль у творах?

2. Як ти розумієш вираз «Бути кимось і здаватися кимось»?

3. Розкрий зміст «закону присутності» та «закону потрібності». Чи потрапляв ти в ситуації, коли вони діють? Якщо так, то наведи приклади.

4. Який зміст вкладає Світован у слова: «Аби душа твоя чиста, а постоли почистимо»; «Учися жити в бджоли». Чому цей герой говорить такі мудрі слова? Як це його характеризує?

5. Добери ДВА-ТРИ синоніми до слів «родима сторона».

6. Випиши в робочий зошит деталі, за допомогою яких письменник змальовує лісовий пейзаж. Який він — похмурий чи радісний? Як ставиться до природи Світован? Наведи приклади з твору.

7. Чи можна вважати природу героїнею цього твору? Чому?

8. «Світован — мудрий, шляхетний, добрий...» Продовж це речення, доповнивши його ще трьома рисами, притаманними героєві. Оформи «хмарку слів».

9. Дай відповіді на запитання за правилами читання № 1 і 3.

10. Розглянь обкладинку книги М. Дочинця «Світован. Штудії під небесним шатром», до якої увійшло, зокрема, оповідання «У череві дерева». Опиши зовнішність головного героя. Чи таким ти його уявляєш?

Григорій Пономаренко. Обкладинка книги «Світован. Штудії під небесним шатром». 2014

КОНТРОЛЬНИЙ ЗРАЗОК

Домашнє завдання (на вибір)

1. У робочому зошиті або на окремому аркуші намалюй ілюстрацію до твору М. Дочинця. Поясни, чому ти вибрав/вибрала саме такий епізод, пейзаж чи портрет.
2. Склади план твору. Запиши його в робочий зошит. Зверни увагу, що переважає в сюжеті — описи чи діалоги героїв. Чи нагадує тобі цей твір притчу? Чим?
3. Які життєві уроки ти засвоїв/засвоїла, прочитавши «У череві дерева»?

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився шостий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до таблички ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, скільки ти знав/знала на початку вивчення розділу та чого нового навчився/навчилася. Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чому ми весну любимо, словом її голубимо?
3. У робочому зошиті намалюй Карту понять, які ти вивчив/вивчила в розділі.
4. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/sOgTvQM). Постав + напроти правильного твердження.
5. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. Установи відповідність між твором і його автором

1 Леся Українка.
2 Т. Шевченко.
3 М. Рильський.
4 М. Дочинець.

А «У череві дерева».
Б «Розмова з другом».
В «Навчися мови лісової...».
Г «Вечірня година».
Д «Садок вишневий коло хати...».

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

2. У вірші Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе» протиставлено

А хмари — туман.
Б море — річка.
В матір — дитина.
Г серце — Бог.

3. Основний мотив вірша Т.Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...»

А замилування красою природи.
Б обожнення сонця.
В заклик милуватися пейзажними картинами.
Г важливість розмови з Богом.

4. Пейзаж у вірші Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати..» передає настрій

А напружений — від утоми, праці в полі.
Б радісний — від співу дівчат.
В стривожений — від складної ситуації в родині.
Г спокійний — від сімейного затишку, солов'їного співу, чару весни.

5. Основний мотив вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...»

А мрія поета про щасливе, гармонійне життя.
Б захоплення піснею солов'я.
В прославлення праці хлібороба.
Г обожнення весни.

6. Серед названих творів укажи оповідання.

А Леся Українка «Вечірня година».
Б Т. Шевченко «Садок вишневий коло хати...».
В М. Рильський «Розмова з другом».
Г М. Дочинець «У череві дерева».

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 7

ЧОМУ ПІСНІ ВЕСНЯНОЇ ОБРЯДОВОСТІ Є СВОЄРІДНИМ ОБЛИЧЧЯМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ?

Навчальний маршрут розділу

КОНТРОЛЬНИЙ ДРУКУ ЧНИКІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

Розглянь «хмаринку слів» — навчальний маршрут цього розділу. Тематично всі слова в ній присвячені зустрічі весни. Знайди на хмаринці й назви твори, які в цьому розділі ти вивчатимеш. Чи здогадуєшся з їх назв, про що в них ітиметься?

У робочому зошиті накресли табличку ЗХД. Заповни першу й другу її колонки. Зазнач, що ти знаєш про традиції зустрічі весни і святкування Великодня в Україні. Пригадай та запиши в неї також назви творів про весну, які ти читав/читала.

НАРОДНИЙ ОБРАЗ ВЕСНИ

Олекса Воропай

Разом з пробудженням природи від зимового сну на нашій землі, в Україні, починається цикл народних весняних свят, пов'язаних зі стародавніми міфами та віруваннями, супроводжених піснями, іграми та хороводами.

Народ наш у своїх казках створив чудовий образ весни — гарної молодої дівчини з вінком квітів на голові. Вона, ця дівчина-весна, — бажаний і довгожданий гість, її закликають дівчата піснями-веснянками, її зустрічають діти з дарами — солодким печивом у вигляді пташок, її уособлює найкраща з дівчат напередодні св. Юрія, Ляля або Леля, що одягає на себе білу вишиту сорочку, кладе на голову вінок з весняних квітів, оперізується зеленим поясом із трави і квітів і роздає дівчатам дари — вінки, що вістять весілля.

Народний образ весни — це образ краси, сили і надії.

Головним святом весняного циклу є Великдень — найбільше християнське свято нашої Батьківщини, коли ми з глибокою вірою в серці висловлюємо слова: «Воскресне Україна!» Хороводи дівчат, «вулиця» сільської молоді, забави дітей, зустріч птахів, що повертаються з вирію, травневі свята і, нарешті, «зільник» — чарівна казка нашої старовини. Все це — українська весна, голос предків наших, дорога поезія нашої Батьківщини.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

* * *

Наші предки, стародавні слов'яни, подібно до англосаксів, ділили рік на дві частини: зиму і літо або на зимове і літнє сонцестояння — Коляду і Купала. Ось чому в стародавніх народних казках із зимою бореться не весна, а літо — гарна молода дівчина. (...)

Закликання весни

Іван Сколоздра. Гаївки. 1989

Одним із найцікавіших звичаїв стародавніх слов'ян, а в першу чергу наших предків, є закликання весни. Народна уява створила поетичний образ весни у вигляді дівчини-паняночки, що «десь у садочку шиє сорочку», а інколи і у вигляді молодиці, що вже має або повинна мати дочку: «Ой, весна, весна та весняночка, Ой, де ж твоя донька, та паняночка...» Вона, ця вродлива дівчина або молодиця, дуже багата, від неї люди сподіваються щедрих дарів, а тому й виглядають її рано-вранці, до схід сонця: вибігають на горби,стають на воротах, лізуть на дах комори чи клуні і запрошують, закликають її піснями: «Прийди, весно, прийди, / Прийди, прийди, красна, / Принеси нам збіжжя, / Принеси нам красок (квітів)». Тут же допитуються і про дари:

Ой, весна красна, що нам винесла?
Ой, винесла тепло і доброє літечко!
Малим дітонькам побіганнячко,
Старим бабонькам посіданнячко,
Красним дівонькам на співаннячко,
А господарям на роботячко.

Або:

Принесла вам літечко
І зелене зіллячко:
Хрещатий барвінок,
Запашний васильок...

КОНКУРС ПЕДАГОГІВ

Але й ті, що виглядають та закликають весну, що сподіваються від неї дарів, теж не залишаються в боргу перед нею: вони приносять їй жертви-подарунки.

В Україні навесні (так, як і в Греції) діти носять у руках зроблену з дерева ластівку, ходять з нею з хати до хати і прославляють прийдешню весну.

Іван Труш. Гагілки. 1905

На Сорок мучеників печуть з тіста пташок на честь, мовляв, жайворонків, що тоді вилітають із вирію. Це — жертва весні, яка в різних формах була відома ще недавно в різних кутках слов'янства.

Селянки на цей день, закінчивши ткати своє полотно, виходять зі шматком його в поле, вклоняються на всі боки і, обернувшись обличчям до схід сонця, кажуть: «Ось тобі, мати-весна, нова обновка!» Після цього розстеляють кусень полотна, кладуть на нього пиріг і йдуть геть з надією, що льон і коноплі цього літа вродять добре...

Будь уважним/уважною до слова

Зільник — квітник.

Поміркуй над прочитаним

1. У якому образі наші предки уявляли весну? Прочитай уривок, що підтверджує твої слова.
2. Яке головне свято весняного циклу? Чому воно присвячене?
3. Про які традиції зустрічі весни розповідає автор?
4. Чому наші предки вважали, що весну обов'язково потрібно зустрічати? Як про це сказано у творі?
5. Про що співали у весняних закличних піснях? Виразно прочитай їх.

Домашнє завдання (на вибір)

1. Намалюй на окремому аркуші паперу, якою ти уявляєш весну. На звороті опиши свою роботу.

КОНКУРС ПЕРУ

2. Створи колаж на тему «Зустріч весни». У робочому зошиті запиши, які почуття мали переживати наші предки, проводячи обряди зустрічі весни (добери не менше п'яти слів на позначення емоцій).
Розглянь малюнок на с. 118 і поясни, які зміни в сонячній активності відбуваються навесні. Чому зустріч весни наші предки пов'язували з днем весняного рівнодення?

Софія Мудрагелівна консультує

Морози та сніги, а також голод у неврожайний рік були серйозними випробуваннями для наших предків. Не кожному щастило дожити до тепла. Тому всі з нетерпінням чекали приходу весни й ушановували сонце як джерело енергії й тепла. Водночас первісних людей завжди вражала циклічність народження й умирання природи. Свої спостереження вони узагальнювали в ритуалах і обрядах.

Навесні наші предки вшановували три культи, що виникли в різний час історичного розвитку й нашарувалися один на одного. Найдавніші язичницькі — це культ сонця і культ померлих членів роду. Новіший, який святкують лише протягом останньої тисячі років, — культ Ісуса Христа.

Розглянемо кожен із них.

КУЛЬТ СОНЦЯ

Навесні наші пращури передусім прославляли сонце як джерело життя. Вони виконували ритуальні дії, щоб після зими воно швидше набирало сили. Первісно у весняних обрядах брали участь дівчата й діти, у пізніші часи до них долучилися й парубки. Молодь водила хороводи у формі кола, що символізувало обертання сонця, яке пробуджує й оновлює все живе.

Первісні люди також вважали, що життя вічне, що воно переходить з однієї форми в іншу. Наприклад, душа людини після смерті не зникає, а втілюється в дерево або квітку, а природа після зимової смерті знову оживає тощо. Це вірування відображене у весняному танці «Безконечник» (рухи танцівників у ньому нагадують цифру 8), що уособлює вічне життя. Танці первісно виконували без музики, супроводжуючи рухи притупуваннями ногами або плесканням у долоні.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Під час зустрічі весни всі обряди виконували в певній послідовності. Вони мали магічне, таємниче значення. Один з них — закликання пташок, яких уважали вісниками весни. Щоб вони швидше прилетіли, дівчата випікали з тіста фігурки жайворонків, виносили їх у поле, на пагорб, підкидали до неба.

Усі ритуали, ігри, танці супроводжували співом **веснянок —** обрядових закличних пісень, які прославляють прихід весни. У Галичині їх називали *гаївки, гагілки*, на Поліссі — *маївки, магівки*, на Волині — *рогульки*.

Іван Гончар. Гаївка біля церкви. 1970-ті

Наші предки вірили, що слова наділені магічною силою і впливають на довкілля. Вони надають наснагу природі й людині. Тому піснями люди допомагали весні зміцніти, побороти зиму. Весняне обрядодійство піднесене, радісне, веселе. Позитивні емоції сотень людей у спільному виконанні підсилювалися й створювали ауру добра й благодаті в громаді.

У давні часи виконання танців, драматичних дій, пісень було єдиним дійством, що мало на меті прикликати весну, милість природи, щедрі врожаї, щастя людей.

Веснянки — свідки язичницької, ще дохристиянської доби. Вони відображають світогляд нашого народу й засвідчують його прадавність та унікальну культуру.

КУЛЬТ ПОМЕРЛИХ

У давнину наші пращури вірили, що померлі родичі перебувають у раю-вирії. Вони є посередниками між світом живих і потойбічним світом, тому можуть випросити у вищих сил захист і підтримку для свого роду. Уважалося, що покійні також можуть із потойбіччя впливати на урожайність. На Великдень вони приходять на землю відсвяткувати Навський Великдень (від слова «нав», «нава» — загробний світ). Щоб їх задобрити, люди навесні поминали їхні душі, співали біля могил обрядові пісні, приносили до них їжу (яку ще називають тризною).

Ярослав Адамович. Коло церкви. 2014

Цю традицію продовжило християнство. На наступний тиждень після Великодня люди й донині влаштовують Гробки, або Проводи, де поминальною молитвою та тризною вшановують померлих. На могили покійних родичів приносять пасочку, крашанки й солодощі.

Про вшанування культу Ісуса Христа навесні читай на с. 221.

Запитання і завдання

1. Чому наші пращури надавали великого значення зустрічі весни?
2. Чому предки українців навесні вшановували сонце й померлих?
3. Доведи думку, що весняні обряди й магічні ритуали відображали світогляд наших предків. Наведи ДВА-ТРИ аргументи.

КОПІЮРСПІДРУЧНИКІВ

Домашнє завдання

Розглянь репродукції картин І. Гончара, І. Труша та І. Сколоздри. Який епізод весняного обрядодійства відображають ці художні полотна? Усно опиши одну з них (на вибір).

Символіка танкових рухів:

- танцем «Струмочок» ушановували водну стихію;
- прохід під аркою з догори піднятими з'єднаними руками символізував густий ліс;
- зімкнені вгорі руки чотирьох танцюристів, що утворюють хрест, означали чотири пори року.

У народній фольклорній скарбниці маємо чимало молодіжних веснянок-ігор. Вони веселі, часто жартівливі, переважно втілені у формі діалогу між дівчатами й хлопцями. Одна з них — давня веснянка «Воротар».

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

У первісному її варіанті мова йшла про небесну браму, через яку проходили сонце, весна, новонароджені душі, урожай, щастя, добробут тощо. На чатах біля цієї брами стояв охоронець у вигляді злої зими — це і є воротар, який перекриває шлях. Відкриття небесних воріт супроводжувала боротьба між охоронцем і воїном. Такі дії імітували змагання сил зими й весни.

З часом магічний зміст веснянки був перетворений на дитячу гру. У ній молодь ділилася на дві групи. До першої входила переважна більшість учасників, що вишикувалася в один ряд. До другої — лише двоє осіб, які піднятими догори руками утворювали «ворота». Перша група заспівувала, друга — відповідала. Після слів «Їдем-поїдем!» перша група підбігала до «воріт». Вони пропускали кількох гравців і несподівано швидко закривалися. Ті, хто встиг пробігти, ставали по двоє за першою парою, решта поверталася на своє місце. Гра тривала доти, доки всі учасники не пройдуть під «воротами».

ВОРОТАР

Дівчата стають в ряд перед хлопцями і співають:
Воротар, воротар, воротарчику,
Отвори, отвори воротонька!

Хлопці, взявшись за руки, підносять їх догори, утворюючи «ворота», і відповідають:
Нема пана вдома, поїхав до Львова,
Ключі купувати, замки замикати.

Дівчата:
Що ж ми то, що ж ми то
за пан їде?
Що ж ми то, що ж ми то
за дар везе?
Сивими волоньками,
З ярими пчолоньками.

Хлопці:
То ми того не беремо,
То ми за то, то ми за то дякуємо.
Дівчата:
А що ж ви, а що ж ви берете,
За що ви,
за що ви дякуєте?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Хлопці:
Золотеє, золотеє горняточко —
Крайнєє, крайнєє дитяточко!

Дівчата: А ми мости розіб'єм
І всі гроші заберем!
Їдем-поїдем!

Запитання і завдання

1. Пограй з однокласниками/однокласницями в гру «Воротар». Розподіліться на дві групи. Прочитайте веснянку «Воротар» за ролями. Супроводжуйте слова пісні відповідними рухами.

2. Поясни, який був первісний зміст веснянки. Хто такий воротар і які його обов'язки?

3. У робочий зошит випиши з веснянки «Воротар» слова з пестливим значенням. Яка їх роль у творі?

НУМО ГРАТИ!

Переглянь відео (cutt.ly/9TBFurA). Вивчи з однокласниками/однокласницями рухи давньої весняної ритуальної гри «Шум».

Завдання від Софії Мудрагелівни

Прочитай веснянку «Шум» та пояснення до неї.

У доісторичні часи наші пращури ліс називали *шумом*, ще раніше — *шумилом*. За допомогою однієї з найдавніших веснянок «Шум» вони замовляли бога лісу Шума прокинутися від зимового сну, розвиватися, щоб наблизити настання весни й тепла. Слова пісні й танок мали розбудити дерева, щоб вони швидше набиралися сили. Часте повторення у веснянці звука [*ш*] імітувало шелест листочків, які розбруньковувалися. Щойно бог Шум чув таку закличну пісню, він пробуджував весну.

Виконання веснянки хлопці й дівчата супроводжували рухами, що нагадували швидке розпускання та колихання дерев. Кожна фігура мала своє значення. Ця гра-танець покликана була підсилити магію слів, пробудити сили природи.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ШУМ

А в нашого Шума зеленая шуба,
Дівки гуляли, шубу порвали.
Приспів:
Сію-вію, сію-вію конопелечки,
Сію-вію, сію-вію зеленесенькі!

Приспів.

Гей, нумо-нумо, заплетемо Шума,
Шума заплетемо, гуляти підемо!

Приспів.

Гей, заплетися, Шуме, заплетися,
Зеленим барвінком та й застелися!

Приспів.

А в нашого Шума зеленая шуба,
Дівки гуляли, шубу порвали!

Приспів.

Гей заплетися, Шуме, заплетися,
Зеленим барвінком та й застелися!

Приспів.

А в нашого Шума зеленая шуба,
Дівки гуляли, шубу порвали.

Приспів.

Гей, розплетемо, Шума розплетемо,
Шума розплетемо, гуляти підемо!

Приспів.

Гей, нумо-нумо, розплетемо Шума,
Шума розплетемо, гуляти підемо!

Приспів.

Гей, розплетися, Шуме, розплетися,
Зеленим барвінком та й застелися!

Приспів.

Електро-фолькгурт «Go_A» на Євробаченні-2021 виконує веснянку «Шум» (cutt.ly/0TBDBSE)

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Весняна пора — це час закоханості, утворення пар, мрії про сімейне життя. Гаївка «Царівна» переповідає про перешкоди, які можуть виникнути в закоханих на шляху до щастя. У ній переспіваний казковий сюжет про сплячу царівну.

Хлопці й дівчата, які співали цю гаївку, слова пісні супроводжували інсценізацією. Вони вибирали з-поміж себе царівну, царевича й відьму. Усі інші учасники гри рухалися по колу. Царівна походжала всередині нього в протилежному напрямку. До неї наближалася відьма й насилала сон. Царевич поцілунком знімав злі чари з царівни та проганяв злу відьму. Після цього молода пара веселилася й святкувала одруження. Після слів «Слава!» учасники гри мінялися ролями.

ЦАРІВНА

Була собі царівна,
Царівна, царівна,
Була собі царівна,
Царівна молода.
Царівно, бійся відьми злої,
Відьми злої, відьми злої,
Царівно, бійся відьми злої,
Відьми злої!
Аж десь узялась відьма зла,
Відьма зла, відьма зла,
Аж десь узялась відьма зла,
Відьма зла.
Засни, царівно, на сто літ,
На сто літ, на сто літ,
Засни, царівно, на сто літ,
На сто літ!
І всі заснули тихим сном,
Тихим сном, тихим сном,
І всі заснули тихим сном,
Тихим сном...

Аж ось прийшов царевич,
Царевич, царевич,
Аж ось прийшов царевич,
Царевич молодий!
І поцілунком розбудив,
Розбудив, розбудив,
І поцілунком розбудив
Царівну молоду!
Було весілля на сто літ,
На сто літ, на сто літ,
Було весілля на сто літ,
На сто літ!
І танцював там цілий світ,
Цілий світ, цілий світ,
І танцював там цілий світ,
Цілий світ!
І всі кричали: «Слава!
Слава! Слава!»
І всі кричали: «Слава!» —
Тій парі молодій!

Поміркуй над прочитаним

1. Поділи твір на логічно завершені частини. Перекажи епізоди докладно.

Конкурс імені Руснака

2. У робочий зошит випиши ДВА-ТРИ епітети. Яку роль вони відіграють у творі?

3. У «Царівні» використано художнє перебільшення. Наведи ДВА приклади та поясни їх роль у гаївці.

Домашнє завдання

Накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її. На перетині колонок і рядків постав знак «+» за наявності зазначеної у першій колонці ознаки. Усно поясни відомості про спільні й відмінні ознаки веснянок.

	«Воротар»	«Шум»	«Царівна»
Має мелодію			
Містить магічний зміст			
Має закличний зміст			
Створена в дохристиянську добу			
Наявні ігрові дії			
Містить побутові деталі			
Пов'язана зі світом природи			
Дійові особи — люди			

Завдання від Софії Мудрагелівни

Розкажи, як наші предки вшановували культ сонця й культ померлих. Доповни свої знання відомостями про величання навесні Ісуса Христа. Для цього прочитай пояснення і дай відповіді на запитання:

1. Чому Великдень вважають найважливішим християнським святом?
2. Що спільного у святкуванні культу сонця і культу Ісуса Христа?

КУЛЬТ ІСУСА ХРИСТА

Великдень, або Пасха, або Воскресіння Христове, — найважливіше християнське свято. На третій день після розп'яття на хресті Ісус Христос, Син Божий, воскрес і вознісся на Небеса. Цим підтверджується вірування людей про життя після смерті. Звідси — радість цього свята, урочистий і піднесений настрій вірян. Язичницьке святкування приходу

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

весни й події, пов'язані з воскресінням Ісуса Христа, мають спільну основу: перемогу життя над смертю, воскресіння як ідею духовного й фізичного відродження.

У ніч воскресіння Христа відбувається святкове богослужіння, після якого священники освячують паски, крашанки або писанки та інші страви, які дбайливі господині й господарі принесли до церкви. Освячені продукти є символом небесної радості й вечері Господньої. Традиційно українці починають святковий сніданок крашанкою та паскою. Яйце-крашанка символізує зародження нового життя. Як із-під твердої шкаралупи з'являється нова істота, так наші душі отримали вічне життя після смерті й воскресіння Ісуса Христа. Паска ж є символом тіла Христового, яке Він приніс у жертву заради спасіння людей.

Микола Пимоненко. Великодня утреня. 1891

Завдання від Софії Мудрагелівни

За назвою передбач, про що йтиметься в казці О. Радушинської. Які події можуть відбуватися з великодньою писанкою?

КАЗКА
ПРО ВЕЛИКОДНЮ ПИСАНКУ

Як тільки перші сутінки починали клубочитися світом, котрий поволі прокидався від зимового сну, і таємниче заповзати у хатинку крізь маленькі вікна, непримітні щілини і навіть крізь пічний комин, матуся лагідно припиняла верескливі дитячі пустощі і врочисто промовляла:

— Вже діди снують по хаті. Час дітям спати, а мені — писанки писати.

Діти слухняно залазили на теплу піч і, натягнувши пухку ковдру аж до вух, хутко засинали.

А у віконці тієї хатинки ще довго за північ світився тьмяний ґнотик свічки, при світлі якого матуся-майстриня малювала писанки.

Оксана Радушинська

Ґніт

Свічка
для виготовлення писанок

Писачок
для виготовлення писанок

І намалювати вона їх мала до світлого Великодня ні мало ні багато — а на всіх людей у світі! Кожному-кожному робилася писанка, аби ніхто не лишився в день весняного свята без всесильного оберега. Не дарма ж старі люди казали, що у світі доти житиме любов, доки будуть писати писанки.

От і розмальовувала майстриня звичайні курячі яйця дивовижними символами й візерунками. Проводила восковим

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

пензликом по шкаралупі — а перед очима виринала щаслива юнка в шлюбному вінці чи бравий козак, котрий живим-здоровим повернувся з походу. А ще, бувало, поставали перед писанкаркою старі люди і задоволені господарі, хлібороби й рибалки, пастухи і бортники — усім потрібен захист, кожному знадобиться оберіг: і вдома, і в дорозі, і в будень, і в свято...

Коло на писанці уособлює сонце — джерело життя, прихід весни, перемогу життя над смертю. Християни ж з Ісусом Христом пов'язують перемогу світлих сил над темними

Напередодні Великодня візьме жінка ті писанки у плетений кошик і понесе на ярмарок. А там роздарує першим зустрічним! І «розбіжаться» її писанки з людьми на всі-усюди, обов'язково знаходячи саме свого власника і даруючи йому тільки те, що записано у простих візерунках на шкаралупці курячого яйця, котре вже й не яйце зовсім — а цілий світ!

Та надумали якось лихі сили вкрасти зі світу любов, а натомість розплодити злість, жадібність і ворожнечу. Хитрістю, лестощами, обманом, підкупом чи силою повідбирали вони в людей пам'ять, покрали з-під образів писанки, спотворили прадавні узори, котрими від діда-прадіда зображали майстрині на оберегах всілякі блага. Лишилася справа за малим — украсти писанкарку.

Темної ночі прилетіла нізвідки зграя чорних птиць, вибила крилами шибку, де блимав ґнотик, розтрощила дзьобами готові писанки, повиливала віск і фарби, а писанкарку підхопила у вітряну вирву і понесла ген-ген у загрозливо чорні небеса!..

Хрест символізує птаха в польоті. У християнстві хрест — символ земних страждань, смерті та воскресіння. **Трикутник** — символ триєдності Всесвіту: неба, землі й води, а ще батька, матері та дитини. У християнстві — символ божественної Трійці — Отця, Сина і Святого Духа. Трикутник, повернений вершиною догори, уособлює життя, духовність.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Коли перелякані діти боязко вилізли з-під ковдри, побачили в хаті рейвах, а від матусі і духу не лишилося.

Розплакалися вони гірко. Безутішно сновигають по хаті, спотикаються у потрощених шкаралупах ненароджених писанок, стискають їх у долоньках, ніби матусине тепло намагаються в них відчути.

Зненацька старший син писанкарки — десятирічний Назар — у найдальшому закутку хати помітив лискучий круглий бік нерозбитої писанки. Підібрав її — і справді ціла! Чорні птиці не вгледіли, що писанка покотилася неушкодженою і навіть тріщинки на ній не зробилося.

Аж тут, ніби біду відчула, прибігла до хати стара баба. Та так і вклякла в порозі, зрозумівши, що запізнилася.

— Ой, біда тепер буде, біда! — заломила вона сухі руки. — Не наробить ваша ненька до Великодня писанок, не роздасть їх людям — та й забудуть усі враз і свій рід, і свої звичаї! Ніби приблуди безрідні житимуть у світі, в чужих народів розуму питатимуть... Не зліпити тепер до купи ці шкаралупи, не доточити!.. Нащо я дожила до такого горя, нащо діждала?..

— Не голосіть так, бабцю! — підійшов до неї Назар. — Одна писанка вціліла, дивіться, — простягнув до баби на долоні круглобоку писанку, дрібно списану хвильками, ромбиками і кривульками.

— Де ти взяв її? — накрила баба його долоню з безцінним оберегом обома своїми поморщеними руками і сполохано озирнулася по сторонах — чи ніхто, бува, не почув і не побачив?

— Від мами лишилася, — сумно відказав хлопчик.

— Ото слухай мене уважно, внучку, — зовсім пошепки заговорила баба. — За допомогою оцієї писанки ти зможеш порятувати свою матір, а разом з нею — увесь люд. Бачиш, середина писанки розділена хвильками і звірятами? Це земля, наш світ. Верхня частина писанки — Світове Дерево. Маєш піднятися на його самісіньку верхівку і отримати яйце від райської птиці. Потім спуститися з тим яйцем до нижньої частини писанки — до підземного світу. Там живуть жаби, вужі, кроти і всякі гади. Вони дадуть тобі пензлика і трохи воску. А тоді, якщо все зробиш правильно і не злякаєшся труднощів, — знайдеш матір, віддаси їй свої скарби. Як

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

тільки вона розмалює писанку — вмить усе повернеться на своє місце!

Символіка кольорів на писанці:

- червоний — вогонь небесний, сила, здоров'я, любов, влада;
- жовтий —урожай, достаток, місяць і зорі;
- блакитний — вода, небо, повітря, здоров'я;
- зелений — воскресіння природи після зими, багатство рослинного й тваринного світу;
- коричневий — мати-земля;
- чорний — символ потойбіччя і невідомого.

— А я зможу? — завагався хлопчик.

— Боїшся? — зиркнула на нього баба.

— Ні! — твердо відказав він. — Не боюся! Все здолаю!

— Тоді — в дорогу!

Тільки баба вимовила свій наказ, як Назар умить опинився не в себе в хаті, а невідомо де, біля товстезного стовбура високого-превисокого дерева. Воно було таким високим, що верхівка губилася десь у хмарах, а сонце і місяць розмістилися у його вітті, ніби на троні, підморгуючи одне до одного.

Назар взявся обходити стовбур, коли несподівано натрапив на порожню колиску, що висіла на нижній гілці дерева.

— Погойдай мене, — почулося нізвідки.

— Ой! Хто тут? — здивувався Назар.

— Я — дитина, — відказав той самий писклявий голос.

— А де ти? — розгубився хлопчик і навіть покрутився навколо себе, аби впевнитися, що ніякої дитини поруч немає.

— У колисці.

— Чому я тебе не бачу? — геть отетерів Назар.

— Бо я ще не народилася, — пояснив голосок. — Хіба ти не знаєш, де знаходишся? Біля підніжжя Світового Дерева. Тут сходиться теперішній час і майбутній. Я от-от маю з'явитися у мами і тата. Але мені так нудно чекати... То ти погойдаєш мене чи ні?

— Звісно погойдаю, — запевнив хлопчик і кілька разів хитнув порожню колиску. – Гой-да! Гой-да!

КОНКУРС ПЕДАГОГІВ

— Ой, як чудово! — засміявся щасливий голос. — Дякую тобі!

— На здоров'я.

— А чому ти такий сумний? — поцікавилася дитина.

— Бо чорні птахи викрали мою маму, — зізнався Назар. — Я маю її знайти і потрапити задля цього до райських птиць на верхівці Світового Дерева. А як це зробити — не знаю. Дерево таке високе... Ніякого тобі ходу, ніякого лазу...

— Який ти некмітливий, — засміявся невидимий співрозмовник. — Залазь у колиску: я піду в реальний світ, а ти — у мій, потойбічний. Тут і відшукаєш райських птиць.

Назар так і зробив — і вже за мить опинився в густій кроні Світового Дерева. Щоправда, назвати його звичайним деревом було дуже важко: на гілках упереміш із птахами гойдалися люди, зривали з-поміж листя диковинні плоди і їли їх або весело обмінювалися одне з одним; сонце, місяць і зорі привільно жили у прекрасному теремі, доглядали худобу, виходили на чати на небесне видноколо, коли кому випадав час, а потім знову поверталися до терему; великі та малі звірі й птахи мирно співіснували поруч, скубаючи муарову траву і золоте насіння, коли хотіли пити — збирали діамантову росу з квітів неймовірної краси, що знічев'я росли то там то тут...

Хлопчик навіть розгубився від такої дивовижі! Де тут шукати райських птиць? Як вони виглядають?

Будь уважним/уважною до слова

Комин — горішня частина димоходу над дахом будівлі; димар.

Рейвах — безладно розкидані предмети, речі.

Отетеріти — розгубитися, збентежитися від несподіванки, з переляку, втративши здатність міркувати, рухатися тощо.

Муаровий — від муар — шовкова тканина з мінливим полиском; тут: шовковий, м'який.

Розрізняй значення слів

Ґніт — стрічка або шнур, що використовуються для горіння у свічках.

Гніт — подія або стосунки, що морально пригнічують, мучать; тягар.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Наголошуй правильно

Ви́сіти, котри́й, ко́мин.

Продовж синонімічний ряд: снувати,...; хутко,...

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання до прочитаного уривка за Правилом читання № 1.
2. Поясни значення речення «Старі люди казали, що у світі доти житиме любов, доки будуть писати писанки».
3. Що уособлює писанка в народному розумінні? Знайди в казці і прочитай уривок, у якому міститься відповідь на це запитання.
4. Розкажи, як описано Світове Дерево в міфах. Чи збігається цей опис із тим, що змальовано в «Казці про великодню писанку»?
5. Що таке оберіг? Знайди в казці і прочитай усі уривки, де сказано, що писанка — це оберіг. Яким іншим словом його можна замінити?
6. Знайди й прочитай ДВА уривки, які ілюструють думку, що писанки зберігають пам'ять роду й народу.
7. Прочитай ДВА уривки, у яких описано писанки. Перекажи їх близько до тексту.
8. Знайди у творі ПО ОДНОМУ прикладу побутової й пейзажної деталі. Застосуй для аналізу Правило читання № 2.

Домашнє завдання (на вибір)

1. Вибери одну з писанок, уміщених як ілюстрації до твору. Скориставшись поясненням символіки кольорів і фігур, поясни, яку інформацію в ній зашифровано.
2. Перекажи вголос спочатку стисло (2–3 речення), а потім докладно зміст прочитаної частини казки.
3. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», що характеризує риси характеру Назара. Усно стисло перекажи події, які ілюструють твою відповідь.
4. Спираючись на відому інформацію з тексту, передбач, як розгортатимуться події далі. Прочитай продовження казки.

Коли зненацька, прямісінько над головою в ошелешеного Назара легко пролетіла прекрасна птаха із райдужним пір'ям, золотою короною на витонченій голівці і просто розкішним сяючим хвостом!

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

«Ось вона!» — здогадався Назар.

Хлопчик щодуху кинувся за пташкою, аби не втратити її з поля зору. Але прекрасна пава навіть не мала наміру ховатися від збентеженого хлопчини. Вона величаво змахувала розкішними крилами, розсипаючи бризки сяєва кожним порухом пір'їн, повертала голівку то одним боком, то іншим, ніби вихвалялася перед Назаром своєю неземною вродою.

Покружлявши трохи вгору-вниз, пава нарешті вмостилася на гілці поруч із чудернацьким сплетеним кублом.

— Пробачте, будь ласка, — звернувся до неї Назар. — Ви розумієте людську мову?

— Авжеж, — дещо зверхньо відказала пава. — Де ти бачив райську птицю, котра не розуміє людської мови?

— Якщо чесно — ніде, — не злукавив хлопчик (бо він справді бачив райську птицю вперше в житті).

— Чого ти біг за мною? — поцікавилася пава. — Я тобі сподобалася?

— Так. Але біг я за вами не тому, — зізнався Назар. — Чи не могли б ви віддати мені одне-єдине ваше яйце? — несміливо поцікавився він.

— Іще чого надумав! — із гонором пирхнула птиця. — Піди й купи собі яєць на базарі! Мої яйця — на вагу золота!

— Я знаю, — винувато опустив хлопчик голову. — Але тільки на вашому яйці моя неня намалює таку писанку, котра врятує і її, і цілий світ від лихої сили, — ледь не плачучи, розповів Назар. — Тільки тоді матінка зможе повернуться до мене, братиків і сестрички.

— Сердешне дитя... — розчулилася пава. — То ти це робиш не заради користі?

— Ні, — шморгнув він носом, витираючи зрадливі сльози, котрі підступно набігли на очі і рясно покотилися з вій.

— Ой!.. Не плач, бо і я зараз заплачу... — геть розм'якло серце прекрасної птиці. — Я дам тобі яйце. (...) За якусь хвилину райська птиця тицьнула йому в долоню маленьке крем'яне яйце, зав'язане у вишиту хустинку.

Зірка — символ любові, сонця та вранішньої зорі. Складається з прямого та навскісного хрестів

КОНТРОЛЬНИЙ ЗРАЗОК

— Іди, хлопчику, іди й знаходь свою неньку! — настановила пава розчуленого хлопчака.

— Дякую вам! Назар заховав за пазуху свій безцінний скарб і поволі зліз зі Світового Дерева.

Сонце вже обійшло дозором небозвід від обрію до обрію і саме збиралося відійти на відпочинок до диво-терема, коли хлопчик ступив ногами на землю нашого світу. Далі йому належало спуститися у світ підземний до жаб, плазунів і мишей.

Берегиня — володарка неба, мати всього живого, символізує родючість природи, є джерелом життя і смерті, захисниця домашнього вогнища

Тільки хто ж йому тепер допоможе? Дитина вже, напевно, народилася і не зможе провадити Назара до потойбічного нижнього світу...

Ой, що це?!

Щось несподівано шмигнуло у Назара попід ногами і зачаїлося у недалеких чагарниках. Щось мале і рябе... кудлате... загрозливо хикає... тільки очі виблискують у темноті...

— Киць-киць-киць, — покликав хлопчик наполохану тваринку.

Мурка трохи завагалася, а потім довірливо підійшла до Назара, потерлася йому об ногу своїм граційним вигнутим боком і голосно замуркотіла.

Подружилися.

— У мене нічого немає, щоби пригостити тебе, — засмутився хлопчик. — От якби ти прийшла до нас додому... І якби там була мама... Вона залюбки пригостила б тебе парним молоком від нашої корови Зірки... Ще б дала шматочок печені... А так — мама у полоні, а я маю відшукати її до Великодня, інакше на всіх нас чекає гірка біда...

Кішка тим часом влізла до Назара на руки і, зручно там улігшись, почала засинати. Її грудне муркотіння потроху стало навіювати сон на втомленого хлопчика. Він погладжував маленьку хижачку по голові, а вона, задоволено примружуючи очі, дарувала йому свою монотонну пісню.

Тільки вмить кішка нашорошилася, напружилася кожним

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

м'язом, перетворилася на один суцільний слух, спрямований кудись у темні зарості поруч місця їхнього відпочинку.

Мурка блискавкою стрибнула у чагарники, і за мить звідти почулося пронизливе мишаче пищання!

— Яка ж ти в мене спритна! — заплескав Назар у долоні, коли його нова подруга повернулася зі здобиччю з полювання.

— Відпусти мене! — зарепетувала мишка людською мовою.

— Ой... — хлопчик розгубився від несподіванки.

— Не ойкай, а відбери мене в цієї звірюки, поки вона мене не зжерла! — ще дужче заволала неборака.

— Але... я не можу. Ти ж попалася кішці в чесному полюванні, — нагадав Назар.

— Я — мишачий панич і можу допомогти тобі. Ти ж хочеш відшукати маму?..

— Хочу! Хочу! — спохватився хлопчик. — Кицю, будь ласка, відпусти цю мишку, — попросив він.

На диво, кішка слухняно відпустила свою здобич.

— Ледь мені жупан не зім'яла своїми іклами. Звірюка невихована... — ображено пробурмотів мишачий панич, поправляючи хутро. — Слухай сюди, — звернувся нарешті до Назара. — Прийшов я, аби подивитися на тебе: що то за герой такий, котрий лиху силу збирається здолати і визволити в неї з полону свою матір? Не думав, що ти з кішкою ходиш...

— А звідки ти довідався про мій намір? — поцікавився Назар.

— Ми, миші, з усіх нірок визирнути і у всі щілини влізти можемо! — гордовито сповістив мишачий панич. — Багато людських таємниць знаємо, багато всього чуємо... Та не про це зараз мова. Оскільки моя цікавість ледве не обійшлася мені дорогою ціною (мало життя не позбувся) і оскільки тобі завдячувати маю порятунком, то допоможу тобі. Ходімо зі мною до підземного світу. Там візьмеш трохи воску і пензлик, аби розмалювати ним писанку.

— Ходімо швидше! — поквапив його хлопчик і рушив за пом'ятим мишачим паничем, а кішка — за Назаром.

У підземний світ усі потрапили через мишачу нірку під коренем Світового Дерева. У суцільній темряві світили тільки очі плямистої кішки, котра невідступно стежила за мишкою-

КОНКУРС ПАРУЛИНИКІВ

поводирем, аби той не надумав схитрувати і нікуди не чкурнув. Але мишачий панич мав намір чесно дотримати свого слова. І дотримав.

— Тримай ось... — простягнув хлопчикові в пітьмах якийсь черепок. — Тут краплини воску, котрий стікає в церкві зі свічок. Церковні миші про всяк випадок зносять його до підземного світу. А ось і пензлик, — знову тицьнув щось Назару в руки. — Ним рання весна розмальовує перші квіти, що виростають з-під снігу на луках та просіках.

Безкінечник (хвилька, кривулька) — символ води та вічності. Таким знаком бажали приплоду тварин

— Дякую тобі, мишачий паничу! — зрадів Назар.

— Чому ти так тішишся? — не втримався той. — Маєш і яйце райської птиці, і віск із пензликом, але ж для матусі своєї ці скарби занести не зможеш.

— Чому? — аж сполотнів хлопчик.

— А тому що зачинили її лихі сили у високій башті на вершечку самої високої гори, — сповістив мишачий панич. — Ніколи туди людині не дістатися!

— Що ж мені робити? — мало не в плач Назар.

— Стати кішкою, мур-р-р, — порадила плямиста супутниця хлопчика.

— А хіба ти вмієш розмовляти? — отетерів хлопчик.

— Вмію, — просто відповіла вона. — То я в нашому світі тільки «м'яв» і «мур» вмію казати. А тут — що завгодно.

— То скажи, як я маю стати кішкою? — попрохав Назар.

— Не кішкою, а кошеням, — уточнила кішка. — Точніше — котиком. А стати ним дуже просто: береш і стаєш. Тільки спершу поклади свої скарби в хустинку, зав'яжи вузликом, аби тримати його зубами, коли в башту будеш прокрадатися.

Назар так і зробив, як порадила його нова приятелька. За мить уже перетворився на молоде кошеня (бо ж котячі місяці і людські роки трохи схожі) і, затиснувши зубами заповітний вузлик, почав дряпатися на найвищу гору, на шпилі котрої у куряві чорних грозових хмар височіла неприступна башта з його рідною полонянкою.

Немало проминуло часу, відколи котик Назар вирушив у дорогу. Круті схили і підступні коряги виростали у нього поперек дороги, а заплутані стежки так і норовили звести на манівці. Удень він намагався не потрапити на очі ні людям, ні хижакам, а ночами остерігався попастися в кігті лихих сил. Оскільки котик ні на мить не випускав вузлик зі своїм скарбом, аби випадково не пошкодити його чи не втратити, то за увесь час у дорозі не мав у роті навіть макової крихти.

Стомлений, схудлий, змерзлий дістався він нарешті до підніжжя високої башти.

Тонким виступом почав підніматися син писанкарки у височінь, де виднілося одне-однісіньке віконечко, за котрим — його полонена ненька. Жодна людина чи навіть якась інша тварина, окрім кішки, не змогла б дістатися до заповітної мети — таким вузьким виявився виступ по самому краю башти. Але кішка м'яко ставила одну ногу за іншою і невідступно долала свій шлях.

Згорьована майстриня помітила котика, котрий бозна-звідки взявся у її темниці, посадила його на коліна і заговорила, ніби до синочка. Назар хотів сказати їй, що це саме він, але ж... кішка не може говорити в нашому світі. Тому тільки потерся головою в неньчину долоню і, вправно стрибнувши, поклав поруч неї свій безцінний згорток у вишиваній хустинці.

Заштриховані ромби і квадрати означають зоране поле. Ромб і квадрат — символи родючості

— Диво-дивнеє... — розгубилася писанкарка. — Це ж яйце райської птиці, а це трошки воску і... пензлик! Котику-муркотику, як ти доніс усе це сюди?

Але стомлений важкими випробовуваннями котик-синок Назар вже міцно спав на лаві біля нениної спідниці.

Коли почало сходити сонце, писанкарка підставила під його промені черепок із воском — і той швидко розтанув. Далі майстриня взялася вправними рухами вимальовувати на крем'яному яйці райської птиці прадавні символи-візерунки, що мали забезпечити урожайний рік і щасливу долю всім людям на землі. Ледве закінчила свою

КОНКУРС ПЕДАГОГІВ

роботу — затріщала башта усіма кутками та й... розсипалася вщент! А мати-писанкарка враз опинилася у своїй хаті. І така вона ладна та ошатна — ніби й не було погрому чорних птиць, ніби й не потрощили вони усю працю писанкарки — онде скільки різнокольорових, круглобоких, лискучих писанок пишається по тарелях!

Музей писанкового розпису. Коломия

Тим часом на печі заворушилися діти, пробуджуючись від сну, а на лавці прокинувся і солодко потягнувся найстарший синок Назарчик.

— Як же ти змарнів, мій сердешний! — із жалем пригорнула його до себе мати.

— Ой, мамо, гляньте, скільки людей на подвір'ї! — вигукнув синок. — Вони всі прийшли по писанки!

— А й справді! — спохватилася писанкарка. — Сьогодні ж Великдень! Час писанки дарувати і долю добру віншувати. Нумо, швиденько перекладайте писанки до кошиків — і гайда на вулицю до людей! — весело наказала вона дітям.

Люди щасливо розбирали писанки: господарі брали з баранчиками, хлібороби — з клинцями, мисливці — з оленями, дівчата — з квітами, старші — з небесними мостами, а діти — із пташками. Кожному — своя писанка. Кожному — своя доля.

А яка доля у відважного мандрівника Назара? Хороша! Онде він, на осонні, з кішкою своєю плямистою бавиться...

Будь уважним/уважною до слова

Жупан — теплий верхній чоловічий суконний одяг.

Сполотніти — стати дуже блідим, побіліти від сильного хвилювання, переляку, горя.

Осоння — незатінене місце, що освітлює та обігріває сонце.

Розрізняй значення слів

Печеня — м'ясна страва — запечене або смажене м'ясо.

Печиво — кондитерські вироби з борошна.

Продовж синонімічний ряд: чкурнути,...; башта...

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. Назви тварин, які допомагали Назарові. У чому полягала їхня підтримка?
2. Прочитай опис райської птахи. Усно опиши її. Намалюй на окремому аркуші паперу, як ти уявляєш паву.
3. У другій частині тексту знайди абзац, що починається словами “Немало проминуло часу, відколи котик Назар вирушив у дорогу” і до слів “за увесь час в дорозі не мав у роті навіть макової крихти”. Уяви, які емоції відчував Назар. Розкажи про це. Що відчував/відчувала ти, читаючи ці рядки?
4. Уранці, глянувши, як Назар змарнів за ніч, мати назвала його сердешним. Який зміст вклала вона у свої слова? Добери синоніми до слова *сердешний*.
5. Поясни, чому Назарові так важливо було принести матері райське яйце.
6. Як ти розумієш значення слова “самопожертва”? Наведи по одному прикладу жертовного вчинку з казки і з власного життя.
7. Доведи, що Назар та його мати — дуже добрі люди. Наведи вчинки героїв, що підтверджують цю думку.
8. Визнач тему та ідею казки.
9. Наведи ТРИ докази, що твір О. Радушинської — літературна казка.
10. Склади й запиши в робочий зошит план твору.

Домашнє завдання (на вибір)

1. У робочому зошиті накресли «павутинку».
2. Уяви, що ти зустрів/зустріла туриста/туристку з іншої країни, який/яка не знає українських традицій. Поясни йому/їй, що таке писанка і як її створюють. Запиши свою розповідь у робочому зошиті.
2. Повтори відомості про зимові обряди (с. 113). Порівняй їх із весняними ритуалами. У робочому зошиті накресли два кола за зразком на с. 35. На їх перетині запиши спільні ознаки зимових і весняних обрядів, у колі ліворуч — особливості колядування та щедрування, у колі праворуч — особливості весняних народних свят.
4. Добери прислів’я, приказки чи приповідки, у яких згадано про Великдень та/або родинні цінності.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Ти — творча особистість

1. Намалюй ескіз писанки, скориставшись поясненням символів. Розфарбуй його. Разом з однокласниками/однокласницями організуй виставку робіт.
2. Розпиши писанку/писанки й подаруй її/їх членам своєї родини та друзям/подругам.
3. Послухай пісню «Писанка» у виконанні співачки Марії Бурмаки (cutt.ly/TTBFCSv). За бажанням вивчи слова й мелодію.

Твої літературні проєкти

Напиши листа Назарові — поділися своїми враженнями від його пригод. Розкажи хлопчикові, що тебе захопило і вразило в його поведінці.

Ти — творча особистість

1. Об'єднайся з однокласниками/однокласницями в групи (по 6—7 осіб) і зніми відео про великодні ігри. Розподіліть ролі: хто напише сценарій відео? хто фільмуватиме? хто монтуватиме епізоди? хто добере супровідну музику? Представте відео на уроці.
2. Разом зі своїми рідними створи фільм про святкування Великодня у вашій родині. Представ вашу творчу роботу на уроці. Не забудь у класі обмінятися враженнями!

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився сьомий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до таблички ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, скільки ти знав/знала на початку вивчення розділу та чого нового навчився/навчилася. Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чому пісні весняної обрядовості є своєрідним "обличчям" українського народу?
3. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/oOgTIOt). Постав + напроти правильного твердження.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

4. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. НЕ НАЛЕЖИТЬ до пісень весняного обрядового циклу твір

А «воротар».
Б «шум».
В «царівна».
Г «стоїть яворець тонкий, високий...».

2. Закінчується розповіддю про весілля твір

А «Воротар».
Б «Шум».
В «Царівна».
Г «Казка про великодню писанку».

3. Хлопчик Назар, райська птиця, кішка Мурка — герої твору

А «Воротар».
Б «Шум».
В «Царівна».
Г «Казка про великодню писанку».

4. У творі О. Радушинської «Казка про великодню писанку» колиска з немовлям біля підніжжя Світового Дерева символізувала

А єдність теперішнього і майбутнього.
Б дітей, які святкують Великдень.
В усі свята українців.
Г дівчат, які співають веснянки .

5. «...мале і рябе... кудлате... загрозливо хикає... тільки очі виблискують у темноті» — це опис зовнішності

А Назара.
Б кішки Мурки.
В райської птахи.
Г лихої сили.

6. Визнач правильну послідовність епізодів у творі О. Радушинської «Казка про великодню писанку». Постав цифри від 1 до 4 напроти кожного рядка (1 — початок твору;... 4 — фінал).

Котик приносить писанкарці яйце, воск і пензлик.
На Великдень до писанкарки прийшло багато людей.
Головний герой приходить до Світового Дерева.
Чорні птахи викрали писанкарку.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 8

ЩО ОЗНАЧАЄ ДЛЯ ТЕБЕ ЛЮБИТИ УКРАЇНУ?

Навчальний маршрут розділу

Казковий яр (Київська обл.)

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК

НЕ БУВАВ ТИ У НАШИХ КРАЯХ!..

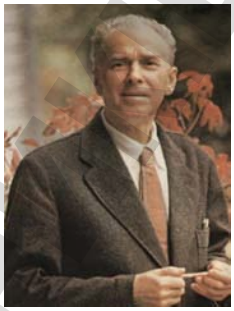

Павло Тичина

Не бував ти у наших краях!
Там же небо — блакитні простори...
Там степи, там могили, як гори.
А веснянії ночі в гаях!..
Ах, хіба ж ти, хіба ти це знаєш,
Коли сам весь тремтиш, весь смієшся, ридаєш,
Серце б'ється і б'ється в грудях...
Не бував ти у наших краях.

Не бував ти у наших краях,
Бо відтіль не таким би вернувся!
Чув про степ, що ген-ген простягнувся? —
Єсть там люди — й зросли у степах,
Що не люблять, не вміють ридати,
Що не можуть без пісні і нивки зорати!
Тебе ж завжди я бачу в сльозах... —
Не бував ти у наших краях.

Лемурійське озеро (Херсонська обл.)

Поміркуй над прочитаним

1. Які емоції викликав у тебе цей вірш? Поясни свою думку.
2. До кого звертається ліричний герой твору? Що з вірша стає відомо про цю особу? Прочитай рядки, які підтверджують твою думку.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

3. Чи можна сказати, що вірш П. Тичини — це частина дискусії з певною особою про Батьківщину? Чому ти робиш такий висновок?
4. Прочитай опис пейзажу. Слова якої частини мови переважають у змалюванні картин природи і чому?
5. Який настрій викликають у ліричного героя українські краєвиди? Чому в його мовленні багато окличних речень?
6. Як ліричний герой розповідає про людей рідного краю? Виразно прочитай ці рядки.
7. Навіщо автор повторює на початку й наприкінці стовпчика однакові рядки?
8. У робочий зошит випиши художні засоби, використані у вірші.
9. Яка головна думка твору?

Домашнє завдання

1. Навчися виразно читати вірш П. Тичини «Не бував ти у наших краях!..».
2. У робочий зошит запиши десять прислів'їв на тему «Моя Батьківщина».

Ти — творча особистість

1. Склади вірш про природу рідного краю.
2. Розглянь та опиши пейзажі України на с. 238 і 239. Створи фотоальбом із краєвидами твоєї малої батьківщини. Презентуй його на уроці. Розкажи, чим тебе захоплює рідна земля.
3. Намалюй ілюстрацію до вірша П. Тичини «Не бував ти у наших краях!..».

Твої літературні проєкти

Добери вірші П. Тичини про природу. Уклади з них невеличку збірочку. Дай їй заголовок, який відображатиме зміст поезій. До збірочки напиши вступне слово, у якому опиши враження, що викликали в тебе поезії П. Тичини.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

За заголовком передбач, про що йтиметься у творі. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

НЕ ЗАБУВАЙ ПРО ДЖЕРЕЛО

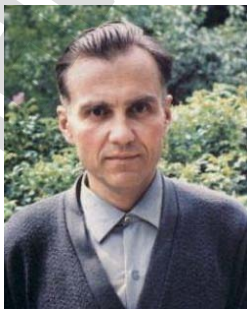

Василь Сухомлинський

Учитель питає:

— Бачите, діти, ось цей спалений сонцем пустир у долині?

— Бачимо, — відповідають діти.

— Тож послухайте бувальщину. Ось тут, на місці цього пустиря, багато років тому був глибокий ставок, аж до села, що розкинулося ген під горою. Можна було випливти човном на середину й веслувати аж до он тих дубів, їх тоді там багато було, а тепер три лишилося, та й ті всихають... На березі верби росли. У лісі водилися білки.

То старовинне козацьке село. Викопали тут ставок запорожці після битви під Жовтими Водами. І поселились на його березі. Та стали помічати, що ставок мулом заносить. Зійшлися селяни на раду й ухвалили: кожен, хто скупався в ставку, мусить набрати відро мулу й винести аж туди, за балку, й висипати в поле.

Люди й дотримувались цієї ухвали. Над ставом, на вербових кілках, висіли дерев'яні відра. Для дорослих чоловіків — великі, для жінок, підлітків — менші, для дітей — маленькі. Тільки той, що був у матері на руках, не віддячував працею за радість і задоволення.

Ставок ставав чистіший і глибший. Та ось хтозна-звідки приїхала в село сім'я — батько, мати, четверо синів і дві дочки. Усіх їх прозвали Неприкаяними. Поселилися вони на околиці, недалеко від ставка. І дорослі, й діти з весни до осені купалися в ставку, а за відра й не бралися.

Спочатку люди якось не звертали на те уваги. А потім стали помічати, що чимало підлітків так само роблять: купаються, а мулу не виносять.

Старі люди бралися повчати молодь: «Що ж ви робите?» А підлітки їм: «Раз Неприкаяним можна, то й нам не гріх...»

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Лихий призвід — людям заохота. Багато підлітків, а потім і дорослих стали приходити купатися після смеркання, щоб ніхто не бачив...

Старі хитали головами, та вдіяти нічого не могли. Дерев'яні відра, що висіли на вербових кілках, розсохлися, розсипалися, а потім зникли.

Старий звичай забули.

Кожному думалось: «На мій вік вистачить». Так ставок мілів, перетворювався на болото, заростав бур'яном. Настав час, коли вода тут затримувалася тільки весною. А потім і того не стало.

І ставок щез. Тільки спогад про нього зберігся. Подумайте над цією бувальщиною, діти. Напившись води, не забувайте про джерело, з якого вона витікає.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за правилами читання № 1 і 3.
2. Назви рису характеру, яка допомогла героям твору перемогти в битві під Жовтими Водами.
3. Як можна назвати вчинок мешканців козацького села, коли вони домовилися постійно чистити ставок від мулу? Про що він свідчить?
4. Чому занедбали ставок?
5. Про що свідчить прізвисько родини, що переселилася до козацького села?

Запам'ятай!

Коли читаєш літературний твір, звертай увагу на прізвище чи прізвисько героя/героїні. Воно може бути красномовним і відображати риси його/її характеру або звички.

7. Прокоментуй прислів'я «Де дружніші, там і сильніші», «Дружний табун і вовків не боїться», «Добре там живеться, де гуртом сіється і жнеться». Як вони пов'язані зі змістом твору?
8. Поясни останнє речення твору. Воно стосується тільки джерела водойми чи його можна розуміти значно ширше? Поясни свою думку. Наведи приклади на її підтвердження.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

9. Чи був у твоєму житті випадок, коли ти або хтось із твоїх знайомих підпав/підпала під негативний вплив і наслідував/наслідувала погані вчинки? До чого це призвело?

10. Сформулюй тему та ідею твору. Знайди і прочитай рядки, у яких виражено ідею.

11. Хто розповідає про події у творі? Чи знаємо ми щось про нього/неї зі змісту твору? А про його/її переконання? З яких фраз у творі ти робиш свої висновки?

12. Назви ДВА головні епізоди твору.

13. Поміркуй, чому мешканці козацького села, що перемагали в битвах із ворогом, програли одній сім'ї. Про яку ваду громади це свідчить?

Домашнє завдання

1. Виразно прочитай оповідання В. Сухомлинського «Не забувай про джерело».

2. У робочому зошиті або на окремому аркуші паперу намалюй ілюстрацію до твору і презентуй її в класі.

ЧОМ, ЧОМ, ЧОМ, ЗЕМЛЕ МОЯ...

Костянтина Малицька

Чом, чом, чом, земле моя,
Так люба ти мені,
Так люба ти мені?

Чом, чом, чом, земле моя,
Чарує так мене
Краса твоя?

Чим, чим, чим манить мене
Пташні твоєї спів,
Пахучий цвіт лісів?

Чим, чим, чим манить мене
Вода річок твоїх
Що тут пливе?

Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що тут ти вперше світ
Уздріла в цвіті літ.

Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що води ці й ліси —
Твій рідний край!

Тут, тут, тут діди твої
Пролили кров свою
За віру і народ.

Тут, тут, тут усі твої
Найближчі серденьку
І дорогі!

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. Чому присвячено цей вірш?
2. Вірш побудовано у формі діалогу. Хто з ким розмовляє? Прочитай виразно репліки обох учасників діалогу.
3. Що замиловує в Батьківщині ліричну героїню? Зацитуй відповідні рядки.
4. Прочитай останні чотири стовпчики вірша. Визнач КЛЮЧОВІ СЛОВА, які розкривають, чим дорога кожному з нас Батьківщина.
5. У робочий зошит випиши тропи й поясни їх роль у творі.
6. Чим незвична будова цього вірша? Навіщо поетеса повторює слова тричі на початку кожної строфи?
7. Яким настроєм пройнято вірш? Свою думку аргументуй уривками з нього.
8. Визнач головну думку вірша.

Домашнє завдання

Порівняй вірші П. Тичини «Не бував ти у наших краях!..» та К. Малицької «Чом, чом, чом, земле моя...»: накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її.

Особливості поезії	«Не бував ти у наших краях!..»	«Чом, чом, чом, земле моя...»
Головна думка вірша		
Форма викладу (діалог/монолог)		
Настрій (радісний, піднесений, захоплений, спокійний тощо)		
Цінності ліричного героя		
Художні засоби		

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Тарас Шевченко

У НАШІМ РАЇ НА ЗЕМЛІ...

Скорочено

Олександр Охапкін.
Благодатна тиша. 2015

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
Буває, іноді дивлюся,
Дивуюсь дивом, і печаль
Охватить душу; стане жаль
Мені її, і зажурюся,
І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї Матері святої,
Що в мир наш Бога принесла...
Тепер їй любо, любо жити.
Вона серед ночі встає,
І стереже добро своє,
І дожидає того світу,
Щоб знов на його надивитись,
Наговоритись. — Це моє!
Моє! — І дивиться на його,

І молиться за його Богу,
І йде на улицю гулять
Гордіше самої цариці.
Щоб людям, бачте, показать
Своє добро. — А подивіться!
Моє найкраще над всіми! —
І ненароком інший гляне.
Весела, рада, Боже мій!
Несе додому свого Йвана.
І їй здається, все село
Весь день дивилося на його,
Що тілько й дива там було,
А більше не було нічого.
Щасливая!..

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Поміркуй над прочитаним

1. Якій темі присвячено твір? Яка його головна думка?
2. Що нам відомо з твору про його головну героїню — матір? Зацитуй рядки на підтвердження своєї думки.
3. Поясни, кого згадує ліричний герой у рядках:

> І перед нею помолюся,
> Мов перед образом святим
> Тієї Матері святої,
> Що в мир наш Бога принесла...

4. Чому автор порівнює земну жінку-матір з Богородицею?
5. Прочитай ТРИ уривки, у яких висловлено захоплення матері своєю дитиною.
6. Які почуття виражені у творі? Якими словами передав їх автор?
7. Яке враження справив твір Т. Шевченка на тебе? Які емоції викликав?
8. Чому Батьківщину часто порівнюють із матір'ю? Чому рідну землю потрібно любити так, як ти любиш свою маму?

Домашнє завдання

1. Навчися виразно читати вірш Т. Шевченка «У нашім раї на землі...».
2. У робочий зошит випиши з твору тропи.

Ти — творча особистість

Матері пишаються своїми дітьми й люблять їх. А діти, звісно, люблять своїх мам. Створи фотоальбом, у якому за допомогою світлин розкажи про свою маму. Презентуй роботу в класі.

Завдання від Софії Мудрагелівни

За заголовком передбач, про що йтиметься в народній притчі. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

СТАРИЙ ДУБ І ДІБРОВА

Народна притча

Молодою зеленою дібровою їхав віз із сокирами. Жахнулися молоді дубчаки від страху, так і гнуться до матері-землі. Шкода ж їм кидати сю землю, де молоде їх коріння переплуталося зі старими коренями їхніх дідів-батьків, де їм про світ Божий рання пташка щебетала, де трава така пишна та вода така чиста... Тремтять дубочки та плачуть.

А старий дід — дуплистий дуб — потряс своїм верхів'ям, похитав зеленою головою та й промовив ласкаво до онуків:

— Чого ви жахаєтесь, чого плачете?

— Як же нам не плакати, як не журитися,— загомоніла діброва,— та ж нашого ворога безлік, положимо буйні верхи наші молоденькі на святу землю.

— Ой дітоньки, нерозумні ви ще, бачу, та й досвіду не маєте. Чого вам лякатися? Хоч ворогів багато, але нема між ними нашого брата. Ні коло одної сокири нема топорища. Затямте собі: коли між нашим ворогом нема нікого з нас, то ніякий ворог нам не страшний!

Будь уважним/уважною до слова

Діброва — листяний ліс, у якому переважає дуб.

Продовж синонімічний ряд: ліс, діброва...

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. Назви головних героїв притчі. Що про них відомо з твору? Відповідь підтвердь цитатами.
3. Чому дубочки хвилювалися? Чи були в них для цього підстави?
4. Як ти розумієш слова дуба «...коли між нашим ворогом нема нікого з нас, то ніякий ворог нам не страшний!»?
5. Які почуття виражені у творі? Якими словами передав їх автор?
6. Пригадай ознаки притчі. Доведи, що твір «Старий дуб і діброва» — притча.
7. Визнач тему та ідею твору. Зацитуй речення, яке відображає ідею притчі.

КОНТУРС ПІДРУЧНИКІВ

Завдання від Софії Мудрагелівни

За заголовком передбач, про що йтиметься у творі М. Чумарної. Прочитай текст. Чи збіглися твої здогадки з його змістом?

Марія Чумарна

ДЗВІНОЧКИ

Притча

Один чоловік жив зі своєю родиною в затишному будиночку на березі річки. В їхньому саду росли яблуні, груші, вишні, калина дарувала запашний цвіт навесні й чудові ягоди восени. А коли починали щебетати солов'ї, здавалося, що й небо підспівує їм...

Діти росли здоровими та щасливими: в домі не стихали веселощі й пісні...

Лише слуги інколи сміялися і жартували між собою. Навколо звучала чужа мова. Щовечора з тераси свого палацу чоловік споглядав, як діти убогих рибалок стрибають із кручі в море, аби виловити якусь перлинку й завтра на ринку виміняти на хліб. Ці діти сміялися і стрибали від щастя, коли вдавалося упіймати рідкісну мушлю... А його діти, напевно, сиділи перед комп'ютерами...

Одного дня вийшов чоловік у сад, аби послухати спів пташок. Пташки співали, квіти цвіли... А серце його тужно мовчало. Він заплющив очі та згадав свою хатину, вишневий садок і солов'їв біля хати...

Якийсь щасливий дзвіночок теленькнув у його серці й замовк. Чому замовк дзвіночок? Він пригадав, що там, на його рідній землі, ці дзвіночки звучали скрізь.

Що це були за дзвіночки? Як наповнити ними свій палац, голоси дітей, погляд дружини?

І хтось невидимий прошепотів йому на вухо: «Ці дзвіночки — голос рідної землі. На чужині їх нікому не пробудити...»

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилом читання № 1.
2. У робочому зошиті накресли «павутинку» за змістом твору.
3. Що тобі відомо про чоловіка — головного героя твору? Підтвердь свої міркування цитатами.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

4. Чи відчував головний герой себе щасливим? Чому ти так думаєш?
5. Чи були щасливими діти бідних рибалок? Чому ти так вважаєш?
6. Що символізує у творі образ дзвіночка? Зацитуй уривок на підтвердження своєї думки.
7. Визнач тему та ідею твору.
8. Які почуття виражені у творі? Якими словами передав їх автор?
9. Яка інформація у творі другорядна. Виділи головну інформацію, без якої ця розповідь неможлива.
10. Склади продовження притчі «Дзвіночки» і запиши його в робочий зошит.

Казку, автор/авторка якої відомі, називають **літературною**.
Притчу, автор/авторка якої відомі, називають **літературною**.

11. Доведи, що «Дзвіночки» — літературна притча.

Домашнє завдання

Порівняй притчі «Старий дуб і діброва» та «Дзвіночки». Визнач між ними спільне та відмінне. У робочому зошиті накресли два кола за зразком на с. 33. На перетині напиши, що спільного між цими притчами, а в колах — чим вони різняться.

Ти — творча особистість

1. Створи відео на тему «Моя Батьківщина». Залучи до роботи членів своєї родини. Представ роботу на уроці.
2. Добери ілюстрації до одного з вивчених творів, який тобі найбільше сподобався.

Твої літературні проєкти

1. У робочому зошиті або на окремому аркуші паперу намалюй «хмарку слів» на тему «Україна — моя Батьківщина». Ключові слова напиши різними кольорами, шрифтами й розміром.
2. Уклади збірочку українських прислів'їв про Батьківщину. Оформи її та презентуй на уроці української літератури.

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився останній розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Повернися до табличок ЗХД. Заповни третю колонку. Проаналізуй свої записи. Порівняй, скільки ти знав/знала на початку вивчення розділу та чого нового навчився/навчилася. Похвали себе за здобуті успіхи. Пам'ятай: ти завжди можеш!
2. Дай відповідь на ключове запитання розділу: що означає для тебе любити Україну?
3. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її (cutt.ly/uOgW7aJ).. Постав + напроти правильного твердження код Аркуш саомоцінювання 9.
4. Виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

1. Тільки в рідному краю людина може бути щасливою — головна думка твору

А «Старий дуб і діброва».
Б «У нашім раї на землі...».
В «Про рідний край».
Г «Дзвіночки».

2. Оспівування матері — мотив твору

А «Не бував ти у наших краях...».
Б «У нашім раї на землі...».
В «Чом, чом, земле моя...».
Г «Вечірня година».

3. Колишні козаки — герої твору

А «Старий дуб і діброва».
Б «Не бував ти у наших краях...».
В «Про рідний край».
Г «Дзвіночки».

4. Літературною притчею є твір

А «Старий дуб і діброва».
Б «Не бував ти у наших краях...».
В «Прибулець із Сатурна».
Г «Дзвіночки».

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

5. ***Єсть там люди — й зросли у степах,***
Що не люблять, не вміють ридати,
Що не можуть без пісні і нивки зорати! **— це рядки з твору**

А «У нашім раї на землі...».
Б «Чом, чом, земле моя...».
В «Не бував ти у наших краях...».
Г «Садок вишневий коло хати...».

6. Установи відповідність між письменником/письменницею та його/її твором.

1 П. Тичина
2 В. Сухомлинський
3 К. Малицька
4 М. Чумарна

А «Чом, чом, земле моя...»
Б «Про рідний край»
В «У нашім раї на землі...»
Г «Не бував ти у наших краях...»
Д «Дзвіночки»

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РІК ЗАВЕРШЕНИЙ

Перегорнуто останню сторінку підручника. Час підбити підсумки. Сподіваємося, ти старанно навчався/навчалася і збагатився/збагатилася новими знаннями й досвідом. Перевірмо твої знання!

Дай відповіді на запитання:

1. Які з прочитаних у 5 класі фольклорних творів тобі найбільше сподобалися? Чому?
2. Що нового ти дізнався/дізналася про фольклор?
3. Який зв'язок існує між фольклором і художньою літературою?
4. Який із віршів, вивчених напам'ять, ти продекламував би / продекламувала б своїм рідним? Чому?
5. Чи ти колядував/колядувала, щедрував/щедрувала під час різдвяно-новорічних свят? Які обрядові дії ти виконував/виконувала?
6. Яке народне календарне свято тобі найбільше сподобалося? Чому?
7. Чим відрізняється мова віршована від невіршованої? Наведи приклади.
8. Що таке троп? Які тропи ти вивчив/вивчила?
9. Продовж речення:
   а) Любов до рідної землі оспівано у творах...;
   б) Про пригоди йдеться у творах...;

КОНТУР ПІДРУЧНИКІВ

в) Сюжет — це...;
г) Художня деталь — це...;
ґ) Ліричний герой — це...

Попереду літні канікули, але радимо тобі прожити їх під гаслом «Ні дня без книжки!» прочитати такі цікаві твори:

Всеволод Нестайко «Тореадори з Васюківки».

Євген Гуцало «Лелеченя».

Леся Воронина «Таємне Товариство боягузів, або Засіб від переляку №9».

Володимир Рутківський «Вогонь до вогню».

Мія Марченко «Місто тіней».

Анна Багряна «Вітрова гора».

Аби відкрити QR-коди без смартфона, уведи в пошукове поле браузера на своєму ПК такі посилання:

С. 16 — cutt.ly/KOgReHx
С. 19 — cutt.ly/EOhEP5p
С. 59 — **cutt.ly**/IOgRbvy
С. 98 — cutt.ly/dOgT31g
С. 103 — cutt.ly/XTBIpQr
С. 109 — cutt.ly/7TBPDH2
С. 110 — cutt.ly/ZTBIGAh;
cutt.ly/4OgRXgq
С. 116 — cutt.ly/gTBO2gt;
cutt.ly/iTBPuwc;
cutt.ly/hTBPzxb
С. 133 — cutt.ly/EOgR7rb
С. 187 — cutt.ly/TOgTp7c
С. 196 — cutt.ly/tTBSotc
С. 200 — cutt.ly/zTBS7Ei
С. 207 — cutt.ly/sOgTvQM
С. 218 — cutt.ly/9TBFurA
С. 219 — cutt.ly/0TBDBSE
С. 236 — cutt.ly/TTBFCSv
С. 250 — cutt.ly/uOgW7aJ

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА **3**

ПРО ЕНЕРГІЮ СЛОВА Й ДУМКИ **4**

РОЗДІЛ 1. ПРО ЯКІ ТАЄМНИЦІ СВІТУ Й ЛЮДИНИ РОЗПОВІДАЮТЬ УКРАЇНСЬКІ МІФИ ТА ФОЛЬКЛОР . . **7**

ТАЄМНИЦІ УКРАЇНСЬКИХ МІФІВ **8**

Сокіл-род 9

Прадуб 14

Дерево Життя 14

ЧАРІВНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ **17**

Анатолій Костецький. Лінь 20

Названий батько 21

Панна Ганна (Українська народна казка Полтавщини) . . 27

Ліна Костенко. Затишно дітям в пазусі казок... 31

НАРОДНІ ЛЕГЕНДИ, БАЙКИ, ПРИТЧІ, БУВАЛЬЩИНИ, ПЕРЕКАЗИ, ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ, ЗАГАДКИ **34**

Народні легенди 34

Легенда про створення землі 34

Олександр Гаврош. Легенда Мукачівського замку (Скорочено) 37

Народна байка 40

Хто ти є? 40

Народна притча 43

Середина світу 43

Хто розумніший 44

Бувальщини 45

Про чоловіка, який міряв побачити море 46

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Народні перекази 47
Чарівне дзеркало 48
Загадки 50
Прислів'я та приказки 53

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 57

РОЗДІЛ 2. ЧОМУ НЕ ЦІКАВО ЖИТИ БЕЗ ПРИГОД? . . . 60
Богдан-Ігор Антонич. Навчися лісової мови... 62
Оксана Сенатович. Друже мій 63
Ірен Роздобудько. Пригоди на острові Клаварен (Скорочено). 64
Галина Вдовиченко. 36 і 6 котів (Скорочено) 74

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 95

РОЗДІЛ 3. НАВІЩО ЧИТАТИ ТВОРИ ПРО МИНУЛЕ РІДНОГО КРАЮ?. 98
Антін Лотоцький. Михайло-семиліток (Скорочено). 99
Наталена Королева. Кирило Кожум'яка (Скорочено) . . 106

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 110

РОЗДІЛ 4. ЧИМ НАС ПРИВАБЛЮЮТЬ НОВОРІЧНО-РІЗДВЯНІ СВЯТА?. 112
Колядки 113
Коли не було з нащада світу... 115
Стоїть яворець тонкий, високий... 117
Щедрівки 120
Щедрик. 121

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

Я — маленький хлопчик... 122
Колядин-дин... 122
Будьте ласкаві, багаті.... 123
На щасті, на здоров'я, на той Новий рік.... 123
В гарну днину, в добрий час... 123
На другий рік ще приволочуся! 123
Хай Різдво з тим завітає.... 123
Щедрий вечір наступає... 124
Хазяїн їде, пожиток несе... 124
Зірка Мензатюк. Казка про колядку 126

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 133

РОЗДІЛ 5. ЧИ Є В СУЧАСНОМУ ЖИТТІ МІСЦЕ ДЛЯ ЛИЦАРСЬКИХ ВЧИНКІВ? 135

Галина Малик. Мандри та подвиги хитромудрого переможця дванадцятиголового змія лицаря Горчика, його банконосця Третього Зайвого та красуні Каролі (Скорочено). 137
Марія Чумарна. Прибулець із Сатурна (Скорочено). . . . 161

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 186

РОЗДІЛ 6. ЧОМУ МИ ВЕСНУ ЛЮБИМО, СЛОВОМ ЇЇ ГОЛУБИМО? 188

Леся Українка. Вечірня година (Коханій мамі) 189
Тарас Шевченко. За сонцем хмаронька пливе... 192
Тарас Шевченко. Садок вишневий коло хати.... 195
Максим Рильський. Розмова з другом. 197
Мирослав Дочинець. У череві дерева (Скорочено) 200

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 207

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ

РОЗДІЛ 7. ЧОМУ ПІСНІ ВЕСНЯНОЇ ОБРЯДОВОСТІ Є СВОЄРІДНИМ ОБЛИЧЧЯМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ? 209

Олекса Воропай. Народний образ весни. 210

Культ сонця 213

Культ померлих 215

Воротар 217

Шум 219

Царівна 220

Культ Ісуса Христа 221

Оксана Радушинська. Казка про великодню писанку . . 223

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 236

РОЗДІЛ 8. ЩО ОЗНАЧАЄ ДЛЯ ТЕБЕ ЛЮБИТИ УКРАЇНУ? 238

Павло Тичина. Не бував ти у наших краях!.. 239

Василь Сухомлинський. Не забувай про джерело. 241

Костянтина Малицька. Чом, чом, чом, земле моя... 243

Тарас Шевченко. У нашім раї на землі... (Скорочено) . . 245

Старий Дуб і Діброва (Народна притча). 247

Марія Чумарна. Дзвіночки (Притча) 248

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ 250

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РІК ЗАВЕРШЕНИЙ 251

КОНКУРС ПІДРУЧНИКІВ